

Levekår og coping

- Ressourcer, tilpasning og strategi blandt modtagere af de laveste sociale ydelser

**Morten Ejrnaes, Henning Hansen og
Jørgen Elm Larsen**

Maj 2010

Levekår og coping

- ressourcer, tilpasning og strategi blandt modtagere af de laveste sociale ydelser

© CASA, Maj 2010

ISBN 978-87-92384-54-6

Elektronisk udgave: ISBN 978-87-92384-55-3

Forskningsprojektet:

**"Konsekvenser af at have de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag".
Sociologisk Institut, Roskilde Universitet, CASA og Aalborg Universitet**

Forord

Denne rapport er den tredje i rækken fra forskningsprojektet ”Konsekvenser af at have de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag”. Rapporten sætter fokus på to forhold. For det første hvordan levekårene er for husstande, der har de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag. For det andet hvordan individer og familier reagerer på at leve af de lave forsørgelsesydelse. Formålet er at belyse, hvordan de laveste sociale ydelser på den ene side påvirker modtagernes levekår og velbefindende og på den anden side deres handlinger og aktiviteter i hverdagen. I sidste rapport var fokus på økonomi og afsavn, dvs. i hvilken udstrækning husstande på de laveste sociale ydelser af økonomiske grunde må undlade at foretage en række almindelige og nødvendige aktiviteter, indkøb og handlinger i dagligdagen. I nærværende rapport forsøger vi at afdække, hvordan personer og familier håndterer den situation, at de har så små rådighedsbeløb, at de må afholde sig fra både køb af goder og deltagelse i aktiviteter, som i almindelighed anses for nødvendige eller helt selvfølgelige. Rapporten er – som den seneste – baseret på en spørgeskemaundersøgelse, der blev gennemført fra januar til februar 2009 blandt voksne personer mellem 20 og 59 år med en stratificeret udvælgelse af svarpersoner, der modtager de laveste sociale ydelser, modtager almindelig kontanthjælp, modtager arbejdsledighedsdagpenge eller er beskæftigede.

Rapporten er udarbejdet af Morten Ejrnæs, Aalborg Universitet, Henning Hansen, CASA, og Jørgen Elm Larsen, Københavns Universitet.

Baggrunden for forskningsprojektet ”Konsekvenser af at have de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag” er indførelsen af nye sociale ydelser, som ligger under det almindelige kontanthjælpsniveau og en række ændringer på kontanthjælpsområdet, som bl.a. indebærer en nedsættelse af kontanthjælpen for personer, som i 6 sammenhængende måneder har været på kontanthjælp. Disse tiltag er gennemført med henblik på at øge kontanthjælpsmodtagernes incitament til at komme i arbejde. Der er tale om en nyskabelse i dansk socialpolitik og nye argumenter for at indføre lavere ydelser – starthjælp og introduktionsydelse – og automatisk nedsættelse af kontanthjælpsydelsen efter 6 sammenhængende måneder på kontanthjælp. Bortset fra enkelte undersøgelser, som alene har set på de beskæftigelsesmæssige konsekvenser, er der på trods af denne nyskabelse ikke iværksat eller taget initiativer til forskningsprojekter, som bredere har sat fokus på at undersøge konsekvenserne af disse nye laveste ydelser. Dette manglende vidensgrundlag er baggrunden for forskningsprojektet, hvor formålet er at undersøge de forskellige konsekvenser, der følger af at have de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag, og vurdere de forskellige effekter det har at leve et hverdagsliv, hvor forsørgelsen er baseret på de laveste ydelser. Det er således personer og familier, der har de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag, der er i fokus i forskningsprojektet. Forskningsprojektet udføres for Rådet for Socialt Udsatte af en forskergruppe under Sociologisk Institut ved Københavns Universitet omfattende forskere fra CASA, Aalborg Universitet, Roskilde Universitet og Københavns Universitet. Forskergruppen består af:

Professor Jørgen Elm Larsen, Sociologisk Institut, Københavns Universitet
Professor John Andersen, Institut for Miljø, Samfund og Rumlig forandring, Roskilde Universitet
Forskningsadjunkt M. Azhar Hussain, Økonomisk Institut, Københavns Universitet
Lektor Morten Ejrnæs, Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet
Konsulent Henning Hansen, CASA
Afdelingsleder Finn Kenneth Hansen, CASA.
Forskningsmedarbejder Maja Müller, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Forskningsprojektet, som løber i perioden fra 2008 til 2011, er finansieret af Rådet for Socialt Udsatte. Sociologisk Institut står som ansvarlig for gennemførelsen af projektet. Den første rapport "Personer og familier med de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag – en registerundersøgelse" udkom i marts 2009. Der var tale om en registerundersøgelse, som belyste antallet af modtagere af de laveste sociale ydelser i perioden 2004-2007. Den anden rapport fra projektet "Konsekvenser af de laveste sociale ydelser - forsørgelsesgrundlag og afsavn" udkom i september 2009. Denne seneste rapport og nærværende rapport er begge baseret på en spørgeskemaundersøgelse, som er gennemført i januar-februar 2009.

Derudover bliver modtagerne af de laveste sociale ydelser geninterviewet i foråret 2010, og på den måde vil der være mulighed for at se på konsekvenserne i et længere tidsperspektiv. Projektet omfatter også en kvalitativ del, hvor der foretages interview med 17 husstande, som er på de laveste sociale ydelser, heraf 12 husstande med børn. Disse interview blev påbegyndt i foråret 2009 med henblik på at geninterviewe de samme børnefamilier i foråret 2010. Den første rapport fra den kvalitative undersøgelse udkommer i april 2010. Resultaterne af det samlede forskningsprojekt vil foreligge i 2011.

Maj 2010

Indholdsfortegnelse

1	Indledning, resumé og konklusion	3
1.1	Indledning	3
1.2	Læsevejledning	5
1.3	Resumé	5
1.4	Husstandens økonomi	10
1.5	Coping – overlevelsels- og tilpasningsstrategier blandt modtagere af de laveste sociale ydelser	13
1.6	Konklusion	18
2	Levekår for modtagere af de laveste ydelser.....	21
2.1	Beskæftigelse og forsørgelse.....	21
2.2	Højeste erhvervsuddannelse.....	26
2.3	Etnisk baggrund	29
2.4	Helbredsforhold.....	31
2.5	Sociale relationer.....	35
2.6	Fritidsaktiviteter	39
2.7	Boligforhold	44
2.8	Boligkvarter og flytteønsker	48
2.9	Opvækstforhold.....	52
2.10	Misbrug	54
3	Husstandens økonomi.....	57
3.1	Husstandens økonomi og afsavn.....	57
4	Muligheder og barrierer for at komme i beskæftigelse	67
4.1	Barrierer for at blive selvforsørgende	67
4.2	Kan klare et job?	68
4.3	Hjælp fra det offentlige system	70
5	Coping – overlevelsels- og tilpasningsstrategier blandt modtagere af de laveste sociale ydelser	73
5.1	Indledning	73
5.2	Nedsatte sociale ydelser og konsekvenser heraf	74
5.3	Krisestrategi	81
5.4	Praktiske netværk	85
5.5	Handlemuligheder	88
5.6	Modtaget hjælp.....	91
5.7	Belastningsgrad	96
6	Holdninger til de laveste ydelser og synet på fremtiden	99
6.1	Hvad betyder lave ydelser for at opnå arbejde?	99
6.2	Kombination af holdninger til lave ydelser.....	101
6.3	Den økonomiske situation om et år.....	103
6.4	Ønsker for fremtiden	105

Bilag	107
Bilag 1 – De laveste ydelser	109
Bilag 2 – Undersøgelsens datamateriale og vægtning.....	113
Bilag 3 – Usikkerhed og kofidensintervaller	123

1 Indledning, resumé og konklusion

1.1 Indledning

Selvom det danske samfund hører til et af verdens rigeste, er der stadig forskel på individers og familiers levekår og chancer for at få et godt liv. På en lang række områder er velfærdsgoderne ulige fordelt. I denne rapport sætter vi fokus på velfærden eller snarere manglen på velfærd hos nogle af de individer og familier, som ikke kan forsørge sig selv, og som derfor er afhængige af de forsørgelses-ydelser, som samfundet stiller til rådighed for dem. Vi sætter fokus på to temaer. For det første viser vi, hvorledes husstande, der lever af de laveste sociale ydelser, er stillet med hensyn til en lang række velfærdsgoder som fx bolig, uddannelse og fritidsaktiviteter, det vil sige deres levekår i bred forstand. For det andet sætter vi fokus på de handlinger, aktiviteter og holdninger, disse husstande udvikler i forhold til at håndtere den situation, at de har så lille et økonomisk råderum, at de ofte må give afkald på nogle af de mest almindelige goder – goder som næsten alle i samfundet finder nødvendige for at opretholde et acceptabelt liv i Danmark i dag. I en tidligere rapport fra projektet ”Konsekvenser af de laveste sociale ydelser - forsørgelsesgrundlag og afsavn” (Hansen og Hussain 2009), er fokus, som det fremgår af titlen, på økonomien og de konsekvenser, som den økonomiske situation havde i form af afsavn og eksklusion fra deltagelse i forskellige aktiviteter og sociale sammenhænge, som modtagerne af de laveste ydelser ofte måtte leve med. Denne rapportes hovedresultater indgår som en væsentlig del af grundlaget for at forstå baggrunden for individers og familiers strategier og handlinger (coping) i forhold til deres betrængte økonomiske situation og de afsavn, de lider. Derfor resumeres disse resultater kort i afsnittet ”Økonomi og afsavn” i kapitel 3.

Levekår

Levekårene er afgørende for chancerne for at have og få et liv med udfoldelsesmuligheder både personligt og i relation til familie, venner og sociale omgivelser i øvrigt. Et liv med velfærdsgoder er ikke nødvendigvis ensbetydende med et lykkeligt liv, men det er på den anden side et liv, som betyder, at man kan nyde godt af de goder, som almindeligvis anses for nødvendige i samfundet. Hvis man besidder disse goder eller har midler til at købe dem, har man en basal tryghed, som gør, at man har mulighed for at trives og udvikle sig som individ i samspil med familie og venner og som borger i samfundet. Indviders og familiers levekår, dvs. deres besiddelse af en lang række af nærmere definerede goder og ressourcer, er dermed afgørende for deres deltagelse i det danske samfund. Levekårene er afgørende for, at individer og familier kan gøre sig gældende i arbejdslivet, familielivet og fritidslivet. I denne rapport retter vi i kapitel 2 først blikket mod levekårene, fordi de i sig selv giver et godt indtryk af, under hvilke forhold husstande på laveste ydelser lever, og denne beskrivelse giver samtidig et godt grundlag for at forstå og forklare individers og familiers handlinger, der er temaet for kapitel 3 i rapporten, hvor vi sætter fokus på deres handlinger og måder at tilpasse sig til de omstændigheder, som de lever under.

Coping

Individer og familier tilpasser sig løbende til nye vilkår og omstændigheder. Det gør de hele livet igennem, og i mange tilfælde foregår det gradvist og derfor ube-

mærket. I andre tilfælde bliver hurtig omstilling og tilpasning til nye omstændigheder en bydende nødvendighed, som hverken kan foregå gradvist eller ubemærket. Det gælder fx omstilling til en tilværelse som enlig efter en ægtefælles død, omstilling til en pensionisttilværelse, tilpasning til en kronisk sygdom eller tilpasning til et indtægstab eller arbejdsløshed, som for de fleste dog er kortvarig, men som for nogle også kan blive langvarig.

Tilpasning eller udvikling af overlevelsesstrategier er fænomener, der vedrører håndtering af vanskeligheder, og som vi i denne rapport sammenfatter under betegnelsen coping. Coping er således på den ene side en naturlig del af det at eksistere og på den anden side noget, der bliver særligt aktuelt i nogle spidsbelastningssituationer.

Lovene om de laveste sociale ydelser¹ er indført med den erklærede hensigt at motivere individer og familier til at søge ordinært job og aktivt arbejde for at blive selvforsørgende. Lovene er således at forstå som beskæftigelsespolitiske tiltag, der er udformet således, at de skal få individer og familier til at håndtere det reducerede rådighedsbeløb og de deraf følgende afsavn på den måde, at de aktivt søger og skaffer sig et job. Denne form for adfærd kan således opfattes som den af politikerne tilsigtede form for coping.

Motivation til at søge job eller incitament til jobsøgning har netop været fremhævet ved såvel gennemførelsen af starthjælpen og introduktionsydelsen som ved gennemførelsen af varighedsgrænsen for almindelig kontanthjælp og kontanthjælpsloftet samt ved indførelsen af både 300-timers og 450-timers reglen.

Alle beskæringer af forsørgelsesydelse, der er blevet gennemført i løbet af de sidste mange år, er blevet gennemført med en henvisning til, at det skal kunne betale sig at arbejde. Det har således været underforstået, at en vigtig grund til, at ledige ikke selv har fundet arbejde, er, at de ikke af lovgivningen tilskyndes til at udvikle den rette eller mest hensigtsmæssige form for coping.

Jobsøgning og påtagelse af ordinært lønarbejde vil således være den tilsigtede virkning af de laveste ydelser. Nogle påtager sig dog ”sort” arbejde, selvom dette ikke er en intenderet effekt af incitamenterne ved de laveste sociale ydelser. Det er imidlertid oplagt, at en stor andel af familierne overhovedet ikke har været i stand til at bruge denne tilsigtede (ordinært arbejde) eller utilsigtede (sort arbejde) tilpasningsstrategi, fordi de enten ikke har forudsætninger for at få et job, eller fordi de for øjeblikket på grund af sygdom eller sociale problemer befinder sig i en fastlåst situation, hvor de ikke kan ændre situationen med det lavere forsørgelsesgrundlag ved at søge og opnå et job og dermed skaffe sig et acceptabelt indkomstniveau.

I disse tilfælde bliver en række andre overlevelses- og tilpasningsstrategier end jobsøgning aktuelle. Disse strategier vedrører spørgsmålet om, hvordan man tilpasser sig til en levevis, hvor det økonomiske råderum er meget begrænset. Strategierne vedrører, hvad disse individer og familier helt undlader at bruge penge på, hvor og hvordan de sparer og udvælger bestemte goder og aktiviteter mv., hvor de

¹ I bilag 1 redegøres der nærmere for de laveste sociale ydelser.

forsøger at undgå at lide afsavn og må nedprioritere andre goder og aktiviteter, og som en følge heraf på disse områder netop kommer til at lide afsavn. Det er tillige spørgsmålet om, hvordan man gennem gaver, modtagelse af bidrag fra private hjælpeorganisationer får naturalier eller får suppleret sit rådighedsbeløb. Som noget vigtigt vedrører det også, i hvilket omfang man forsøger at undgå eller udskyde afsavnene gennem optagelse af lån. Endvidere vedrører det muligheden for gennem arbejde inden for husholdningen at spare udgifter til fx reparationer i hjemmet eller sy sit eget tøj. Endelig vedrører strategierne også spørgsmålet om, hvorvidt kriminel aktivitet anvendes i forsøget på at undgå afsavn.

1.2 Læsevejledning

Datamaterialet i denne rapport tager sit udgangspunkt i den spørgeskemaundersøgelse, der blev gennemført i januar-februar 2009 af Socialforskningsinstituttets og Danmarks Statistiks interviewafdelinger. Der er redegjort for undersøgelsens metode i bilag 2.

Tabellerne indeholder data fra fem forskellige undersøgelsespopulationer med hver sin stikprøve, og hver stikprøve er udvalgt tilfældigt. Nogle af stikprøverne er disproportionerede, fordi vi bl.a. ønskede at få repræsenteret et statistisk forsvareligt antal husstande med børn. Efterfølgende er data vægtet, så de svarer til udgangspunktet for stikprøverne. Det betyder, at alle tabellerne, som hovedregel, er vægtede. Der er nærmere redegjort for vægtning i bilag 2.

Alle data/tabeller er signifikantstestede. Som hovedregel er testen foretaget på en CHI2-test, fordi de fleste data er nominelle eller ordinale. Vi har valgt at benytte et 95 % sikkerhedsniveau, dvs. der er 95 % sandsynlighed for, at resultaterne er rigtige. Da der i virkeligheden er tale om fem forskellige undersøgelser, arbejder vi med konfidensintervaller med 95 % sikkerhedsniveau. Vi har ikke vist konfidensintervallerne i tabellerne, men læseren kan få et indtryk af den statistiske usikkerhed i bilag 3.

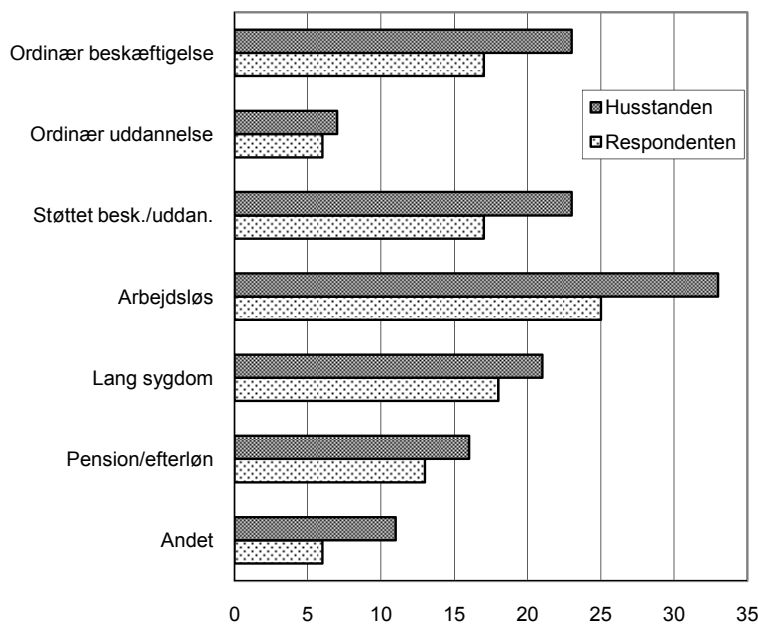
1.3 Resumé

Beskæftigelse og forsørgelse

Beskæftigelse og forsørgelse beskrives her alene for dem, der på tidspunktet for udtagelse af stikprøven til undersøgelsen modtog starthjælp/introduktionsydelse, nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp. I det efterfølgende inddrages som sammenligningsgrupper også dem, der på tidspunktet for udtagelse af stikprøven til undersøgelsen modtog dagpenge eller var i ordinær beskæftigelse.

Selvom udgangspunktet for undersøgelsen var, at respondenterne modtog forskellige offentlige ydelser, så viser det sig, at der på interviewtidspunktet var en del af respondenterne, der var kommet i ordinær beskæftigelse eller uddannelse, eller også var ægtefællen/samleveren det – se figur 1.1.

Figur 1.1: Beskæftigelsessituation på interviewtidspunkt. Respondent og husstand. Procent

Samlet set er der 23 % af respondenterne, hvor mindst en i husstanden var i ordinær beskæftigelse på interviewtidspunktet. Andelen i ordinær beskæftigelse blandt modtagere af de laveste ydelser er noget mindre og især for husstande, der har haft introduktionsydelse og starthjælp som forsørgelsesgrundlag, hvor 15 % har opnået ustøttet (ordinær) beskæftigelse, mens 22 % af husstandene, der har haft nedsat kontanthjælp som forsørgelsesgrundlag, på interviewtidspunktet, har opnået en form for ustøttet beskæftigelse. Desuden er der 7 %, hvor mindst en af de voksne i husstanden er i ordinær uddannelse. For modtagere af starthjælp og introduktionsydelse gælder det for 10 % og for modtagere af nedsat kontanthjælp for 5 %. Man kan således sige, at 30 % af respondenterne på starthjælp/introduktionsydelse, nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp samlet set bor i husstande, hvor mindst en af de voksne er i ordinær beskæftigelse eller ordinær uddannelse på interviewtidspunktet. De resterende 70 % af respondenterne er således i forskellige forsørgelses- og beskæftigelsesmæssige situationer som syge, ledige eller i støttede aktiviteter. Næsten 25 % lever i husstande, hvor mindst en af de voksne er i støttet beskæftigelse eller uddannelse, herunder fleksjob. 33 % lever i en husstand med mindst en ledig voksen, 21 % lever i husstande med en længerevarende syg, og endelig er der 16 %, der lever i en husstand med en pensionist eller efterlønsmodtager. Modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse er karakteriseret ved, at der er relativt få i ordinær beskæftigelse, men til gengæld relativt mange i ordinær uddannelse og i kategorien 'andet', som i vidt omfang dækker over sprogskole. Modtagerne af nedsat kontanthjælp er karakteriseret ved, at der er relativt mange, der er arbejdsløse, og få der er i ordinær uddannelse.

Almindelig kontanthjælp er den mest udbredte forsørgelsesydelse i undersøgelsen, idet 29 % af respondenterne har angivet, at de selv eller deres ægtefælle/samlever modtager almindelig kontanthjælp. Derefter følger erhvervsindkomst, som fore-

kommer i 26 % af respondenternes husstande. Nedsat kontanthjælp forekommer kun i 15 % af respondenternes husstande, 17 % modtog starthjælp, og 5 % modtog introduktionsydelse. Desuden skal det nævnes, at 13 % modtog førtidspension på interviewtidspunktet.

Uddannelse

Der er store uddannelsesmæssige forskelle mellem på den ene side modtagerne af almindelig kontanthjælp og af de laveste ydelser, og på den anden side de beskæftigede og dagpengemodtagerne. 55 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har ingen uddannelse, mens det kun er tilfældet for nogle få procent af de beskæftigede. Desuden viser det sig, at der er relativt mange modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, der har en lang videregående uddannelse i sammenligning med personer på nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp. Det skyldes især, at der er en del højtuddannede flygtninge.

Etnicitet

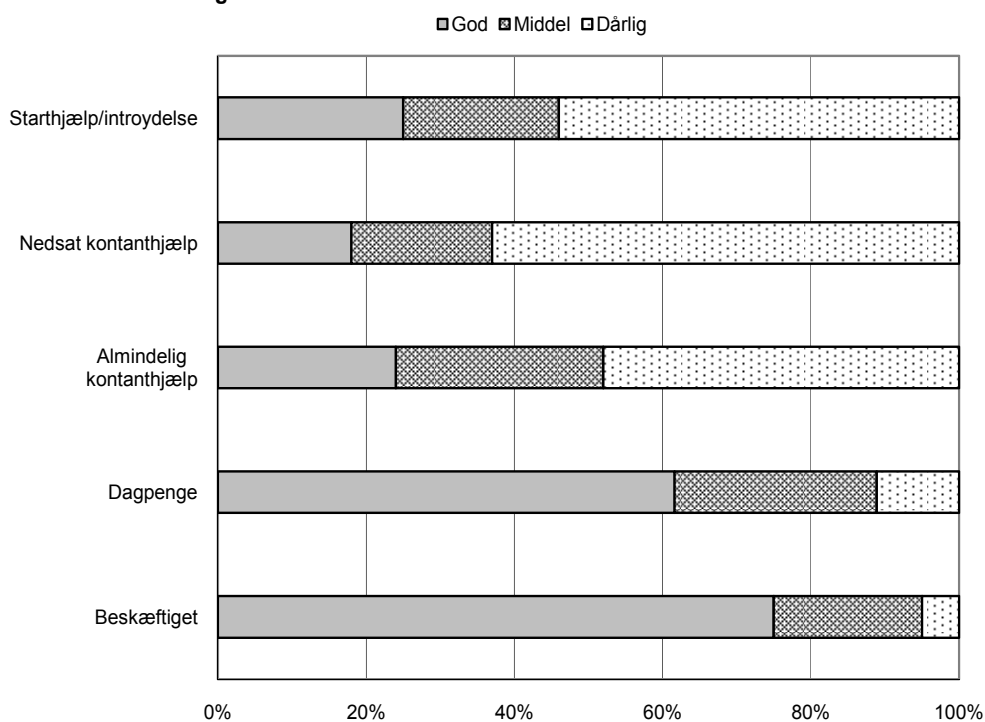
Der er meget stor forskel på den etniske baggrund blandt respondenter i forskellige forsørgelsesgrupper. Der er flest med anden etnisk baggrund end dansk i gruppen med starthjælp/introduktionsydelse, hvor ca. 70 % er født i udlandet, og kun 25 % er såkaldt etnisk danskere, hvor begge forældre er født i Danmark. Blandt modtagere af nedsat kontanthjælp er næsten halvdelen født i udlandet, og blandt modtagere af almindelig kontanthjælp er godt en fjerdedel født i udlandet. Når det handler om beskæftigede og dagpengemodtagere, så er langt de fleste født i Danmark, og 87 % af de beskæftigede er såkaldt etnisk danskere.

Vi har også konstateret, at flygtningegruppen især findes blandt modtagere af starthjælp/introduktionsydelse og i mindre omfang blandt modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp. 58 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og 32 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp er flygtninge. Derimod optræder der slet ingen flygtninge blandt beskæftigede og dagpengemodtagere. Der er tale om flygtninge fra en bred vifte af lande, men dog udpræget fra lande med borgerkrige og andre uroligheder.

Helbredsforhold

Der er en klar forskel på helbredstilstanden i de forskellige forsørgelsesgrupper. Modtagere af de laveste ydelser er karakteriseret ved hyppigere at have dårligere helbredstilstand end de øvrige grupper. Hvis vi fokuserer på husstandens samlede helbredstilstand, er modtagere af nedsat kontanthjælp den gruppe, der hyppigst har den dårligste familiehelse – se figur 1.2.

Figur 1.2: Husstandens samlede helbredstilstand. Procent

I den anden ende af spektret findes de beskæftigede, som er den gruppe, der langt hyppigere har den bedste helbredstilstand, efterfulgt af dagpengemodtagerne. Modtagerne af almindelig kontanthjælp ligger i en kategori midt imellem, men på en række punkter ligner de modtagerne af de laveste ydelser.

Når det handler om respondenternes vurdering af deres børns trivsel, kan vi kun konstatere en mindre forskel mellem på den ene side modtagere af de laveste ydelser og på den anden side beskæftigede, modtagere af dagpenge og almindelig kontanthjælp.

Sociale relationer, fritidsaktiviteter og politisk deltagelse

Der er markante forskelle mellem forsørgelsesgrupperne, når det drejer sig om sociale relationer. Modtagere af starthjælp/introduktionsydelse adskiller sig konsekvent fra de øvrige grupper ved hyppigst at have dårligere sociale relationer. Det gælder både, når det handler om at have personligt socialt netværk, som man kan have gavn af i forskellige situationer, fx når man er syg eller har problemer, og det gælder ensomhed og nogen at komme sammen med i fritiden. Modtagere af nedsat kontanthjælp er også relativt dårligt stillet, når det handler om sociale relationer, men de ligner i høj grad modtagerne af almindelig kontanthjælp. Derimod viser resultaterne, at de beskæftigede og modtagerne af dagpenge meget hyppigere har de bedste sociale relationer på alle punkter – både personligt netværk og kontakter i fritiden, og de føler sig langt sjældnere ensomme.

Med hensyn til *fritidsaktiviteter* genfindes der på de fleste områder et bestemt mønster mellem de fem forsørgelsesgrupper. Modtagere af starthjælp/introduk-

tionsydelse er den gruppe, der sjældnest er aktive. Derefter kommer modtagere af nedsat kontanthjælp og modtagere af almindelig kontanthjælp. I den anden ende af spektret er de beskæftigede den gruppe, der hyppigst er aktive i de forskellige (fritids)aktiviteter.

Modtagere af starthjælp og introduktionsydelse, nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp deltager sjældnere end dagpengemodtagere og de beskæftigede i politiske aktiviteter i bred forstand og i foreningsliv. Der er dog nogle enkelte undtagelser. Først og fremmest er det nærmest omvendt med den religiøse aktivitet, men det skyldes udelukkende, at indvandrerne er mere religiøse end danskerne samtidig med, at forsørgelsesgrupperne har en forskellig sammensætning af etniske grupper. Det skal også nævnes, at der ikke er større forskelle på forsørgelsesgrupperne, når det gælder frivilligt arbejde.

Boligforhold, boligkvarter og flytteønsker

Selvom boligstandarden generelt er høj i Danmark, så er der alligevel nogle klare forskelle i boligstandarder mellem de fem forsørgelsesgrupper. På den ene side bor modtagerne af de laveste ydelser oftere i lejede lejligheder eller værelser samtidig med, at boligerne er relativt små, og der er endda nogle, som ikke bor i en tidssvarende bolig. På den anden side er der de beskæftigede og dagpengemodtagerne, som oftest bor i ejede huse med relativt god plads, og hvor stort set alle har en tidssvarende bolig.

Respondenterne i de forskellige forsørgelsesgrupper bor ret spredt i forskellige typer af boligområder, men der er alligevel et mønster, hvor modtagerne af de laveste ydelser for over halvdelen vedkommende bor i et etagehuskvarter, mens det kun er tilfældet for en fjerdedel af de beskæftigede og dagpengemodtagerne.

Når det gælder vurderingen af boligområdet, så er der tale om nogle ret systematiske forskelle, hvor modtagere af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp bor i de boligområder, hvor der er meget uro og utryghed. Det er også tilfældet for mange modtagere af almindelig kontanthjælp, mens de beskæftigede og dagpengemodtagerne tilsyneladende bor i nogle bedre boligområder.

Det er 38 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse, der 'helt sikkert' gerne vil flytte, mens det er tilfældet for 32 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 30 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp. Blandt de beskæftigede er det kun 10 %, der 'helt sikkert' vil flytte, mens 80 % ikke vil. Årsagerne til, at især modtagere af de laveste ydelser gerne vil flytte, er mange, men den vigtigste grund er ønsket om mere plads, som ca. en fjerdedel af alle nævner. En anden vigtig grund er ønsket om at flytte til et bedre boligområde, fx med mere natur eller tættere på en livlig by, eller fordi de er utilfredse med deres boligområde, fx fordi de føler sig utrygge, eller synes der er for meget uro og hærværk. Andre ønsker at flytte af økonomiske grunde, fx fordi de ikke har råd til huslejen. Og grunden til, at de ikke allerede er flyttet, er først og fremmest deres dårlige økonomi, enten fordi huslejen er for høj, eller fordi selve flytteomkostningerne er for store.

Opvækstforhold

Der er klare forskelle på, hvor mange der synes, at deres familie har haft det økonomisk svært under deres opvækst. 40 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp

mener, deres familie havde det svært 'det meste af tiden'. Det samme er tilfældet for 33 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og 19 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp. Kun 11 % og 14 % af dagpengemodtagerne og de beskæftigede mener, at deres familie havde det økonomisk svært det meste af tiden under deres opvækst.

De beskæftigede er også den gruppe, hvor flest mener, at deres opvækst har været 'meget god', og næsten ingen mener, at den har været dårlig. Dagpengemodtagerne mener også, at deres opvækst har været relativ god. Derimod er der 25 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp, der mener, at deres opvækst har været 'meget dårlig' eller 'mindre god'.

Der er endvidere en ret stærk sammenhæng mellem at have haft det økonomisk svært under opvæksten og at have haft en dårlig opvækst.

Misbrug

Misbrugsproblemer kan spille en betydelig rolle for levekårene, fordi det risikerer at ødelægge både helbred, økonomi, familie og mange andre relationer. Det er imidlertid vanskeligt at kortlægge misbrugsproblemer i en spørgeskemaundersøgelse, fordi misbrug normalt er skamfuldt og nedværdigende, og som det derfor kan være svært at fortælle om til en "pæn" interviewer. Derfor er der knyttet en høj grad af usikkerhed til oplysninger om misbrug. Misbrug af alkohol, medicin, hash eller hårdere former for narkotika forekommer relativt sjældent. Der er ingen dagpengemodtagere og kun en enkelt procent af de beskæftigede har oplyst at have et misbrug. Derimod er der 11 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 9 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, der har et misbrug, mens dette er tilfældet for 3 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse. Alkoholmisbrug er klart det mest udbredte. Kun nogle enkelte nævner hash, medicin og hårdere stoffer, eller at de har et blandingsmisbrug. Der er kun nogle få procent, der har oplyst, at deres ægtefælle/samlever har et misbrug, og en enkelt respondent nævner, at deres barn er misbruger.

1.4 Husstandens økonomi

En stor del af modtagerne af de laveste ydelser har svært ved at få pengene til at slå til. Ca. 70 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har 'hele tiden' svært ved at få pengene til at slå til, og 12 % har det 'ofte'. Modtagere af nedsat kontanthjælp har også i stor udstrækning problemer med at få pengene til at slå til, og det samme har modtagere af almindelig kontanthjælp. Derimod er det sjældent, at de beskæftigede har svært ved at få pengene til at slå til.

Modtagere af de laveste ydelser har samtidig haft svært ved at klare sig uden hjælp fra det offentlige i de sidste tre år, mens de beskæftigede og dagpengemodtagerne stort set ikke har haft problemer med at klare sig selv. 68 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og 61 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har 'hele tiden' haft problemer med at klare sig selv, og kun ret få har ikke været afhængig af offentlig hjælp.

Et tredje mål for husstandenes nuværende økonomiske situation er spørgsmålet om, hvordan de synes situationen ser ud nu, i sammenligning med for et år siden.

Her viser det sig igen forventeligt, at det er modtagerne af de laveste ydelser, der har fået det dårligere, mens de beskæftigede har fået det lidt bedre.

Når respondenterne svarer på spørgsmålet om, hvordan de oplever deres situation i sammenligning med andre, er det ca. 70 % af modtagerne af de laveste ydelser (starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp), der mener, at de ikke har råd til det samme som andre i dagens Danmark, og ca. 60 % mener ikke de har råd til det samme som andre i deres boligområde. Blandt modtagerne af almindelig kontanthjælp er det ca. 50 %, der ikke har råd til det samme som andre i Danmark, og 35 % der ikke har råd til det samme som andre i deres boligområde. De tilsvarende tal for dagpengemodtagere er 26 % og 18 %, og for de beskæftigede er disse tal 8 % og 5 %.

Der er endvidere en meget stærk sammenhæng mellem svarene på, om man har råd til det samme som andre i dagens Danmark, og om man har råd til det samme som andre i sit boligområde.

Endelig har vi undersøgt respondenternes gældssituation, og det viser sig også forventeligt, at de beskæftigede i langt mindre grad end de andre forsørgelsesgrupper har en gæld. Blandt modtagere af kontanthjælpsydelse er det 60-70 %, som har en gæld, og det er især modtagere af nedsat kontanthjælp, der har en gæld på over 100.000 kr. Hvis man ser på, hvilke former for gæld, som de forskellige forsørgelsesgrupper har stiftet, så er banklån den mest udbredte form for gæld. Næsten 50 % blandt modtagere af nedsat og almindelig kontanthjælp har et banklån. Herefter følger gæld til det offentlige, hvor modtagere af nedsat kontanthjælp topper med 40 %. Gæld til familie og venner er udbredt blandt kontanthjælpsmodtagere og især blandt dem med de laveste ydelser. Kun meget få har en gæld til private pengeudlånere.

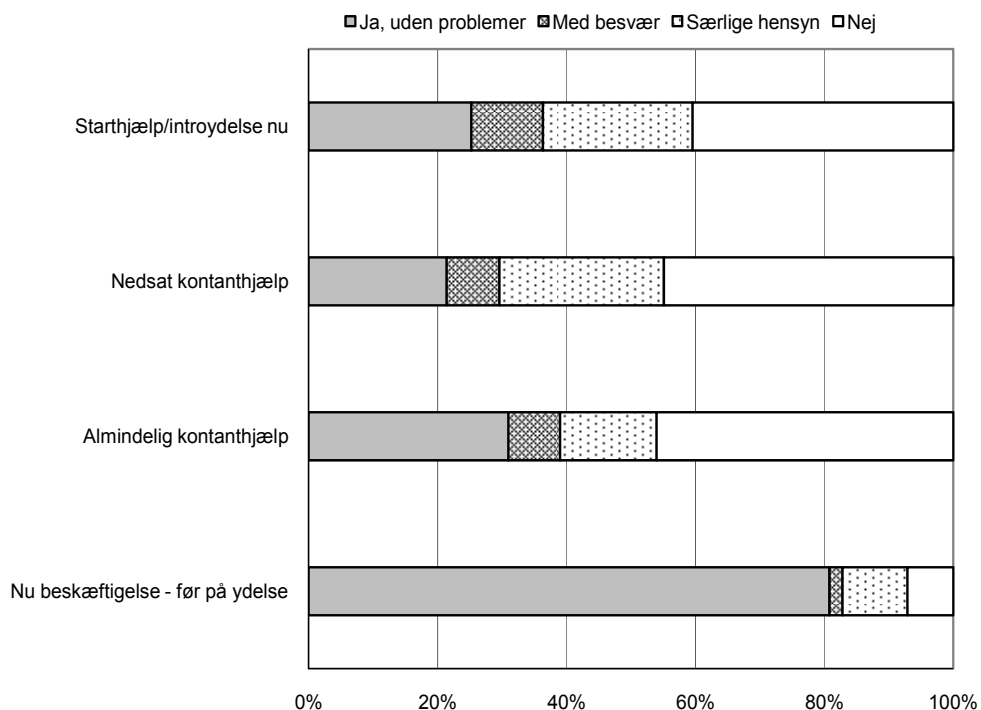
Samlet set tegner der sig et ret entydigt billede af, at modtagerne af de laveste ydelser har den dårligste økonomiske situation og en række økonomiske problemer. Lige meget hvilke spørgsmål, der er blevet stillet, og hvordan der er foretaget sammenligninger, så er det respondenter med de laveste ydelser, der har den dårligste økonomi. Der er også en stor del modtagere af almindelig kontanthjælp, der har en dårlig økonomisk situation, og det samme kan siges om en mindre gruppe af dagpengemodtagerne. Derimod er næsten alle beskæftigede i en situation uden nævneværdige økonomiske problemer, sådan som det er målt her. Vi har også gennemført analyser af en gruppe, som tidligere har modtaget de laveste ydelser, men som nu er kommet i beskæftigelse, og deres økonomiske situation har forbedret sig markant i forhold til de grupper, som stadig på interviewtidspunktet modtog de laveste ydelser.

Muligheder og barrierer for at komme i beskæftigelse

Et vigtigt aspekt af ydelsesmodtagernes situation handler om deres muligheder for at klare sig selv på kort og længere sigt. Der er fire barrierer, som oftere nævnes end andre barrierer: helbredsproblemer, uddannelse og kvalifikationer, problemer med det danske sprog og arbejdsløshed. Det er dog først og fremmest helbredsproblemer, der nævnes som en barriere. 77 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp nævner helbredsproblemer som en barriere, og det samme gør 66 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp og 61 % af modtagerne af starthjælp/introduk-

tionsydelse. Derimod er det ”kun” 30 % af dem, der på interviewtidspunktet havde fået erhvervsarbejde, som nævner helbredsproblemer som en barriere for at blive selvforsørgende.

**Figur 1.3: Kan du klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer?
Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent**

Det er 20-30 % af ydelsesmodtagerne, der ikke selv mener, at de kan klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer – se figur 1.3. Det er derimod 80 % af dem, der nyligt har fået arbejde, der mener, at de kan. Samtidig er der 40-46 % af ydelsesmodtagerne, der har svaret, at de under ingen omstændigheder kan klare et almindeligt erhvervsarbejde.

Vi har også set på husstandens samlede situation i forhold til, om de kan klare et erhvervsarbejde. Her har vi kombineret svarene for respondenterne og dennes eventuelle ægtefælle/samlever, således at det er ’det bedste’, der tæller mest. Det vil sige, hvis blot den ene siger, at vedkommende kan klare et erhvervsarbejde uden problemer, så er det det, der tæller, uanset at den anden ikke kan klare det. Det kan konstateres, at respondenterne uden erhvervsarbejde fordeler sig i tre nogenlunde lige store grupper. Dem, der kan klare et erhvervsarbejde ’uden problemer’, dem, der kan klare det ’under visse omstændigheder’ og endelig dem, der under ingen omstændigheder kan klare et erhvervsarbejde.

Et vigtigt spørgsmål i forbindelse med selvforsørgelse handler om at modtage hjælp fra det offentlige. Mere end halvdelen af ydelsesmodtagerne oplever ikke, at de har modtaget hjælp fra det offentlige system, som kan gøre dem selvforsørgende, og det samme mener 47 % af den gruppe, der på interviewtidspunktet var kommet i beskæftigelse.

Respondenterne er også blevet spurgt om, hvilken hjælp de gerne ville have haft. Det er især hjælp til arbejde og uddannelse, som er i centrum for den indsats, som respondenterne både ønsker, og som nogle også har modtaget fra det offentlige system. Der er signifikante forskelle på oplevelsen af hjælpen mellem grupper med forskellig helbredstilstand. Dem med godt helbred oplever oftere at have fået en hjælp fra det offentlige end dem med et dårligt helbred.

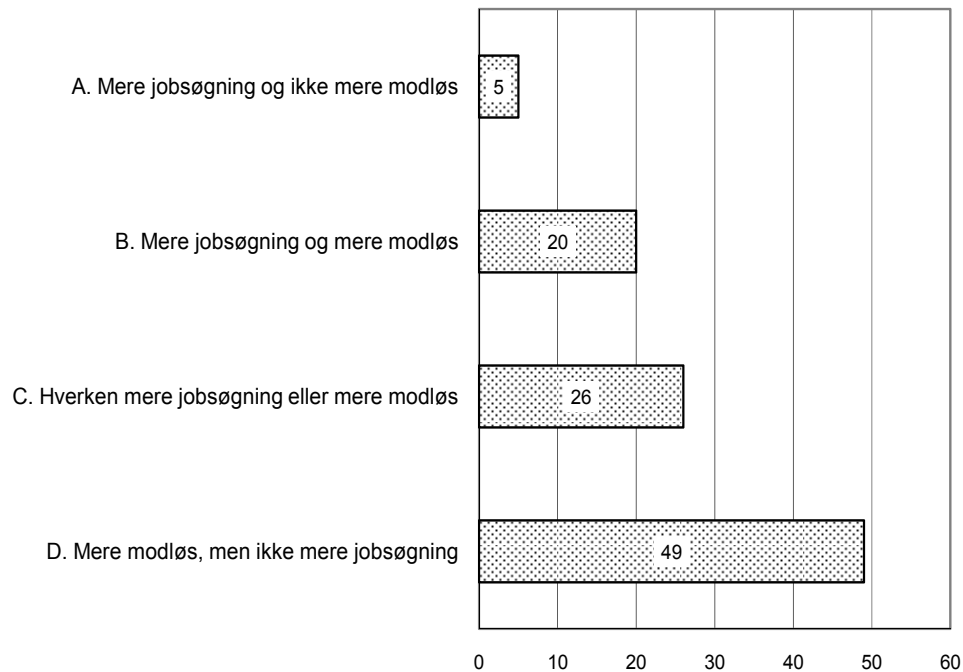
1.5 Coping – overlevelsesh- og tilpasningsstrategier blandt modtagere af de laveste sociale ydelser

Nedsatte sociale ydelser og konsekvenser heraf

De respondenter, der har oplevet at få nedsat en social ydelse, blev bedt om at redegøre for konsekvenserne af dette i et åbent spørgsmål. Den nedsatte ydelse havde først og fremmest negative konsekvenser for modtagerne, idet næsten alle svarene peger på dårligere økonomi, helbredsproblemer og dårligere livskvalitet. Der var kun 10 %, som svarede, at det ikke havde nogen konsekvenser.

Det er stærkt omdiskuteret, om effekten af at nedsætte de sociale ydelser er, at personerne bliver mere tilskyndet (får øgede incitament) til at arbejde. Vi spurgte derfor, om respondenterne var blevet mere tilskyndet til at søge og opnå arbejde, eller om de var blevet mere modløse. Resultaterne viser helt entydigt, at nettoresultatet af den nedsatte ydelse er, at langt hovedparten er blevet mere modløs og opgivende, mens kun et mindretal er blevet mere tilskyndet til at søge arbejde. Der er dog ikke nødvendigvis nogen modsætning mellem de to effekter, det vil sige, at man godt kan blive både tilskyndet til at søge arbejde og samtidig blive mere modløs og opgivende – se figur 1.4.

Figur 1.4: Bøtød den nedsatte ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere modløse og opgivende og/eller blev tilskyndet til at søge ordinære job? Procent

Det viser sig, at næsten halvdelen af de respondenter, der har prøvet at få nedsat deres sociale ydelse, har reageret med at blive mere modløs eller opgivende, men *ikke* mere tilskyndet til at søge job. Den næststørste gruppe på 26 % er den, hvor alt er som før, det vil sige, at de *ikke* blev mere tilskyndet til at søge job, og de blev *heller ikke* mere modløs eller opgivende. Den mindste gruppe er den, som blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job, og samtidig *ikke* blev modløs eller opgivende. Denne gruppe var imidlertid kun på 5 % og klart den mindste gruppe. Samlet set er der altså ingen tvivl om, at en nedsættelse af de sociale ydelser først og fremmest har ført til negative konsekvenser blandt de respondenter, der har oplevet det.

Der er en række signifikante forskelle i reaktionsmønstret hos forskellige grupper i forhold til alder, afsavn og helbred. De unge bliver mere tilskyndet til at søge arbejde og bliver i mindre grad modløse end de ældre. De, der ikke har afsavn, bliver i mindre grad modløse end dem med afsavn. Endelig viser det sig, at dem med godt helbred bliver mere tilskyndet til at søge arbejde, og de bliver i mindre grad modløse end dem med dårligt helbred. Der tegner sig altså et klart billede af, at de ressourcestærke bliver mere tilskyndet til at søge arbejde og bliver i mindre grad modløse end de resourcesvage.

Krisestrategi

Der er en entydig og markant sammenhæng mellem forsørgelsesgrundlag og oplevelsen af at have været i en dårlig økonomisk situation inden for de sidste 3 år. Over 60 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har mange gange oplevet at have været i en dårlig økonomisk situation, mens det kun gælder for 2 %

af de beskæftigede. Da ens økonomiske, sociale og helbredsmæssige situation må antages at have stor betydning for de handlemuligheder, som man har i en økonomisk dårlig situation, har vi stillet spørgsmålet om, hvad respondenterne konkret har gjort i forbindelse med en økonomisk dårlig situation.

Forsørgelsesgrupperne har delvist forskellige handlingsmønstre. Der er først og fremmest en *arbejdsstrategi*, hvor personerne tager ekstra arbejde eller ”sort” arbejde. For det andet er der en *gældsstrategi*, hvor der købes på afbetaling eller stiftes gæld. For det tredje er der en *genbrugsstrategi*, som også kan indbefatte, at man modtager ting fra familie og venner. Endelig kan man tale om en ”*sælge ud strategi*”, hvor man sælger ud af sine ejendele eller pantsætter dem.

De beskæftigede benytter i langt højere grad end de andre forsørgelsesgrupper arbejdsstrategien, mens modtagere af starthjælp/introduktionsydelse i højere grad end de andre forsørgelsesgrupper bruger genbrugsstrategien. Modtagere af nedsat kontanthjælp benytter i højere grad end de andre forsørgelsesgrupper gældsstrategien og ”sælge ud strategien”.

Der er stærk sammenhæng mellem gældsstiftelse og antal afsavn for personer og familier på de laveste sociale ydelser. 73 % på nedsat kontanthjælp og 59 % på starthjælp/introduktionsydelse med mere end 6 afsavn har anvendt gældsstrategien sammenlignet med 18 % og 20 % af dem, der ingen afsavn har. Denne sammenhæng er formentlig først og fremmest udtryk for, at mennesker stifter gæld i et forsøg på at undgå at lide afsavn. For dem på nedsat kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse spiller familiens helbredssituation også en rolle, idet dem med et samlet dårligt familiehelbred i betydeligt højere grad anvender gældsstrategien end dem, der har et samlet godt familiehelbred. Det samme mønster gør sig også gældende for genbrugsstrategien og ”sælge ud strategien”. Reaktionsmulighederne og -mønstrene i forhold til at være i en dårlig økonomisk situation er således stærkt afhængig af forsørgelsesgrundlag, antallet af afsavn og helbedsforholdene i familien.

Praktiske netværk

Praktiske netværk kan opfattes som en copingstrategi, hvor man enten selv eller andre kan hjælpe med en række opgaver, som man ellers normalt betaler andre for: a) at kunne sy tøj, b) at kunne udføre håndværksarbejde i boligen og c) at kunne købe billige fødevarer. Spørgsmålene er kombineret til et samlet mål for praktisk netværk med tre kategorier: ”godt”, ”mellem” og ”dårligt” praktisk netværk.

Størstedelen har et såkaldt ”mellem godt praktisk netværk”, men der er også en del, der har et ”godt praktisk netværk”, mens relativt få har et ”dårligt praktisk netværk”, således som vi har defineret det. Det viser sig, at det er de beskæftigede og dagpengemodtagerne, der har det klart bedste praktiske netværk, mens det er modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse, der har det dårligste. Modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp har en position midt imellem.

Handlemuligheder

Vi har belyst, hvordan de forskellige forsørgelsesgrupper *vil og kan* handle i en tænkt (hypotetisk) situation, hvor de skal skaffe 10.000 kr. i løbet af en uge. Det

er heldigvis for de fleste sjældent, at der opstår en uforudset udgift på 10.000 kr., der skal betales inden for en uge. Spørgsmålet er stillet for at få en indsigt i, hvilke handlingspotentialer forskellige forsørgelsesgrupper forventer at kunne aktivere og anvende i denne situation.

Det vigtigste resultat og de største forskelle findes i relation til svarkategorien: ”Kan ikke gøre noget”. Her svarer 61 % på starthjælp/introduktionsydelse, 55 % på nedsat kontanthjælp og 44 % på almindelig kontanthjælp, at de ikke kan gøre noget, hvilket står i stærk kontrast til dagpengemodtagerne og de beskæftigede, hvor kun henholdsvis 1 % og 2 % ikke kan gøre noget.

Det er kun 1 % på starthjælp/introduktionsydelse og almindelig kontanthjælp og ingen på nedsat kontanthjælp, der *selv har pengene*, mens næsten halvdelen af de beskæftigede selv har pengene.

For modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, nedsat og almindelig kontanthjælp er det tydeligt, at de unge siger, at de vil tage et arbejde enten ”hvidt” eller ”sort” eller eventuelt låne på det ”grå” marked. De ældre siger derimod oftere, at de vil låne pengene af familie eller venner. De unge er i øvrigt den gruppe, der mest tror på, at de selv kan skaffe pengene, mens 50-60 % af de øvrige aldersgrupper ikke tror, de kan gøre noget. Respondenter med flere eller færre end 6 afsavn adskiller sig kun fra hinanden ved, at dem med få afsavn oftere tror, de kan låne i banken/bruge kontokort. Endelig adskiller de forskellige helbredsgrupper sig kun fra hinanden ved, at lidt flere af dem med godt helbred siger, at de vil tage arbejde eller har pengene selv, mens dem med dårligt/middel helbred i højere grad vil låne pengene af familie og venner.

Modtaget hjælp

Den mest passive form for coping består i, at man modtager hjælp fra andre personer eller andre instanser end myndighederne. Denne form for passiv coping har vi forsøgt at afdække gennem en række spørgsmål om modtagelse af hjælp på mindst 1.000 kr. inden for det sidste år.

Lån fra venner eller familie er den mest almindelige form for hjælp. Ca. 40 % af modtagerne af de laveste ydelser har lånt mindst 1.000 kr. inden for det sidste år. Blandt modtagerne af almindelig kontanthjælp har 27 % lånt, mens kun henholdsvis 17 % af dagpengemodtagerne og 8 % af de beskæftigede har gjort det samme. Der er også spurgt til at modtage foræringer og få betalt udgifter på mindst 1.000 kr., og her har 20 % til 30 % af modtagerne af de laveste ydelser modtaget disse former for hjælp. Hvis man samlet gør det op, har mellem 50 % og 60 % af familierne på de laveste ydelser modtaget en af de tre former for hjælp, hvilket selvfølgelig omvendt er ensbetydende med, at 40 % til 50 % overhovedet ikke modtager nogen form for hjælp fra private. Dette viser, at netværket ikke altid er en resource, der kan eller vil træde til med foræringer eller lån.

Vi har også forsøgt at afdække, i hvilket omfang NGO'er hjælper familier, der har de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag. Disse organisationers udsagn om de fattiges eksistensgrundlag er oftest noget af den eneste dokumentation, der foreligger om de fattiges trangssituation. Disse organisationer har fx i forbindelse med uddelingen af julehjælp peget på, at der de seneste år er sket en markant øg-

ning i efterspørgslen efter julehjælp, hvilket har været et af de klare kendetegn på en stigende gruppe, der befinder sig i dyb fattigdom. Det er imidlertid under 20 % af familierne på de laveste ydelser, som modtager julehjælp eller anden hjælp fra en velgørende organisation. Dette viser, at disse organisationers intense arbejde i forhold til de vanskeligst stillede alligevel kun dækker mindre end 20 % af de familier, der har allerstørst behov for hjælp, fordi de lider omfattende afsavn. Disse afsavn afhjælpes altså kun i meget begrænset omfang gennem de private hjælpeorganisationers arbejde.

Belastningsgrad

Familierne på de laveste ydelser har små rådighedsbeløb og er derfor i meget stort omfang ramt af afsavn, og undersøgelsen viser samtidig, at de også med hensyn til en række andre levekår er meget belastede. Det gælder først og fremmest med hensyn til helbredet, men også udmønstret og boligsmæssigt er familierne på de laveste ydelser dårligere stillet. I undersøgelsen har vi derudover sat fokus på nogle udvalgte eksistentielle belastninger, som kan få meget stor betydning for alle familier, for at undersøge, hvorvidt disse socialbegivenheder også er skævt fordelt i befolkningen.

Det viser sig, at udsættelse af bolig har fundet sted for ca. 5 % af familierne på de laveste ydelser og på almindelig kontanthjælp, mens det kun er tilfældet for mindre end 1 % af dagpengemodtagerne og mindre end en halv procent af de beskæftigede. Selvom det altså er en forholdsvis sjældent forekommende begivenhed at blive sat ud af boligen, er det på den anden side en social begivenhed, som er ca. 5 gange hyppigere forekommende blandt modtagere af de laveste ydelser og almindelig kontanthjælp.

Vi har også undersøgt, om forekomsten af ulykke og alvorlig sygdom hyppigst rammer familierne på de laveste ydelser. Det viser sig, at over 35 % af modtagerne af de laveste ydelser og 32 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp har været ude for dette i løbet af det sidste år, mens det kun gælder for 16 % af dagpengemodtagerne og 14 % af de beskæftigede. Forekomsten af ulykke og alvorlig sygdom i familien er altså dobbelt så hyppigt forekommende hos modtagerne af de laveste ydelser og almindelig kontanthjælp sammenlignet med familier på dagpenge og i beskæftigelse.

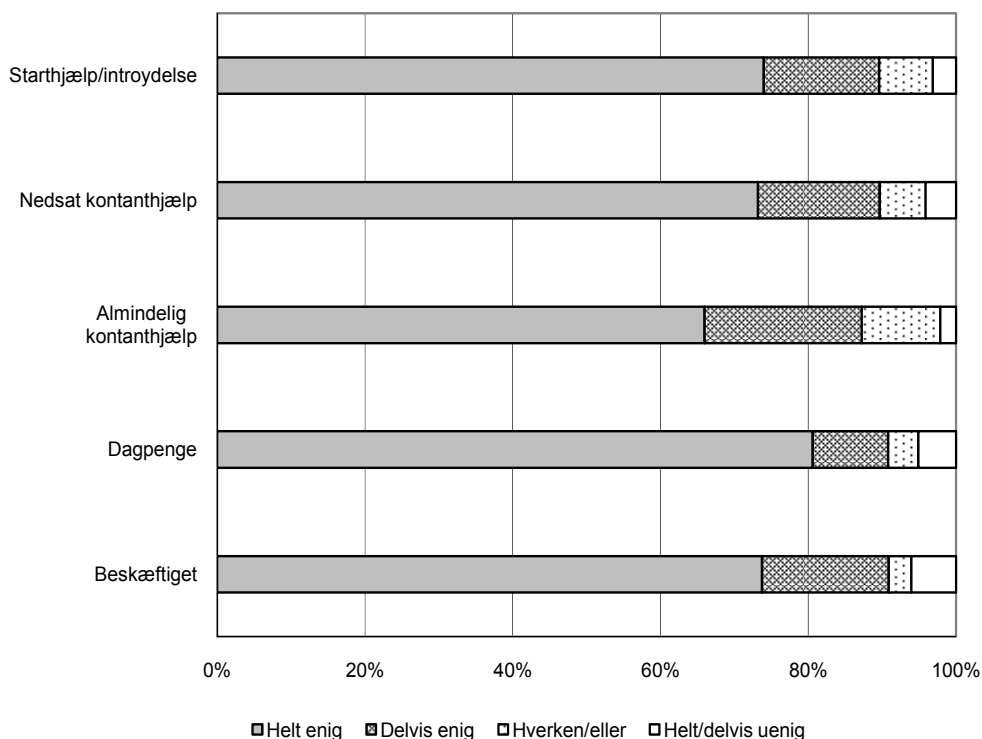
Derimod er både dødsfald i nærmeste familie og separation og skilsmisse betydeligt mere lige fordelt mellem forsørgelsesgrupperne. Således har 35-40 % af familierne på de laveste ydelser oplevet dødsfald. Det samme gælder for ca. 25 % af dagpengemodtagerne og de beskæftigede. For separation og skilsmisse forholder det sig nogenlunde på samme måde: 8-10 % af modtagerne af de laveste ydelser har oplevet en af disse begivenheder, mens det gælder for 5-8 % af dagpengemodtagerne og de beskæftigede.

Det er således begivenheden udsættelse af egen bolig – som selvfølgelig meget ofte er en direkte følge af det lave rådighedsbeløb – der helt overvejende rammer familier, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag, mens andre sociale begivenheder rammer mere jævnt i befolkningen.

Holdninger til de laveste ydelser og synet på fremtiden

Når det gælder holdningerne til de laveste sociale ydelser, er der ikke stor forskel på modtagerne af de laveste forsørgelsesydelser, almindelige kontanthjælpsmodtagere, dagpengemodtagere og de beskæftigede. Der er en mindre andel af modtagerne af de laveste ydelser, der er enige i, at de lave ydelser tilskynder flere til at arbejde, end der er blandt de beskæftigede. Derimod er der en stor konsensus om, at de laveste ydelser medfører fattigdom. Det er endog de beskæftigede, der hyppigst mener dette – se figur 1.5.

Figur 1.5: Lave sociale ydelser betyder, at modtagerne bliver fattige. Procent

Når det gælder ønsker til fremtiden, viser der sig ingen større forskelle mellem modtagerne af de laveste ydelser og almindelige kontanthjælpsmodtagere, men der er generelt meget stor variation i de afgivne svar inden for alle grupper. Rejser og ferier fremstår dog som den suverænt mest ønskede aktivitet, hvilket sandsynligvis dels afspejler, at ferie og rejser for mange mennesker står som en meget central familieaktivitet, som man meget nødtigt vil give afkald på, dels er der mange indvandrere og flygtninge, der har stærke bånd til hjemlandet, som de meget gerne vil vedligeholde.

1.6 Konklusion

Levekårene for individer og familier, der modtager de laveste sociale ydelser, er på næsten alle områder betydeligt ringere end for dagpengemodtagere og for de beskæftigede. Modtagerne af almindelig kontanthjælp befinder sig oftest mellem

disse to yderpunkter. Modtagerne af de laveste sociale ydelser er bl.a. karakteriseret ved, at:

- Store andele af modtagerne af de lave forsørgelsesydelse er uden uddannelse. Det gælder for 43 % af modtagerne af introduktionsydelse og starthjælp, 55 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 51 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, mens det kun gælder ca. 5 % af både de beskæftigede og dagpengemodtagerne.
- Næsten 50 % af modtagerne af de laveste ydelser har dårligt helbred. Det samme gælder for 34 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, mens det kun gælder for ca. 5 % af de beskæftigede og dagpengemodtagerne.

For en lang række andre levekår er der også større andele af modtagerne af de laveste ydelser, der har dårligere levekår end andre. Forskellene er ikke så store, men dog stadig betydningsfulde.

- Ca. 30 % af modtagerne af de laveste ydelser har dårlige sociale relationer, lav grad af deltagelse i kultur og fritidsaktiviteter, mens det kun gælder for 10 % eller mindre af de beskæftigede og dagpengemodtagerne.

Samlet set er der ingen tvivl om, at mange modtagere af de laveste sociale ydelser lever under meget svært belastede levekår, som enten kan være en årsag til, at de modtager de laveste ydelser, og/eller kan være en konsekvens af, at de lever af de laveste ydelser. Disse meget svært belastende levekår udgør under alle omstændigheder baggrunden for at forstå de muligheder og begrænsninger, som modtagerne af de laveste sociale ydelser har for at handle aktivt i forhold til at forbedre deres forhold, herunder ikke mindst muligheden for at søge og opnå ordinær beskæftigelse eller uddannelse. Det er vigtigt at være opmærksom på, at mange modtagere af de laveste ydelser mener, at de overhovedet ikke er i stand til at varetage et ordinært arbejde. En række af disse belastende levekår – og især de udbredte helbredsproblemer – har bevirket, at disse individer og husstande ikke har kunnet opfylde beskæftigelseskravene for at opretholde eller opnå enten job, dagpenge eller almindelig kontanthjælp, og derfor er de henvist til at leve af de laveste ydelser. Det at skulle leve af de laveste ydelser medfører påviseligt en række markante materielle og sociale afsavn. Men konsekvenserne rækker videre end dette. En meget stor del af dem, der lever af de laveste ydelser, angiver, at konsekvenserne heraf også har været (en forværring af) psykiske og fysiske helbredsproblemer. Endvidere er den mest udtalte reaktion på at få nedsat en social ydelse ikke, at man bliver mere arbejdssøgende, men derimod at man bliver mere modløs, og dette gælder især for dem, der har store helbredsproblemer.

Ser vi på handlingskapaciteterne og handlemulighederne, som modtagerne af de laveste ydelser har, er de på alle områder ringere end dem, som dagpengemodtagere og de beskæftigede har – fx i forhold til at have et socialt netværk, der kan hjælpe dem med praktiske ting i husholdningen, have adgang til billige fødevarer eller i forhold til at klare en økonomisk vanskelig situation. Og kun en lille del får hjælp fra frivillige sociale hjælpeorganisationer. Endvidere oplever de også hyppigere en række alvorlige sociale begivenheder i familien som fx ulykker og alvorlige sygdomme.

Når vi samlet set analyserer handlemulighederne for de forskellige forsørgelsesgrupper, er der overordnet set to forhold, der springer i øjnene. De beskæftigede (og til dels dagpengemodtagere) har i langt mindre grad brug for at iværksætte handlinger, der skal bringe dem ud af en dårlig økonomisk situation, og hvis de har brug for det, så har de enten pengene selv eller kan påtage sig mere ordinært arbejde eller arbejde ”sort”. Både det ordinære og det ”sorte arbejde” er åbenlyst mere tilgængelige copingstrategier for de beskæftigede.

Det er især dem, der har oplevet at få nedsat en social ydelse, og/eller som er på de laveste sociale ydelser, som ofte har oplevet at være i en økonomisk dårlig situation, og som har vanskeligst ved at imødegå disse situationer. De må ofte ty til andre og mere desperate handlinger end at påtage sig et arbejde: fx at gældsætte sig eller sælge ud af ejendele. Der er en omvendt proportionalitet mellem behov for og mulighed for og evne til at handle, idet det er dem, der har mange afsavn og dårlige helbredsforhold i familien, der må anvende de mindst gunstige former for coping, fx gældsætning.

Det fører os over i den anden hovedkonklusion. Der er næppe tvivl om, at de laveste sociale ydelser skaber incitament til at søge og at påtage sig et arbejde, da livet på de laveste sociale ydelser for de fleste medfører omfattende økonomiske, materielle og sociale afsavn, som opleves som frustrerende. 22 % af husstandene, der har haft nedsat kontanthjælp som forsørgelsesgrundlag, har på interviewtidspunktet opnået en form for understøttet beskæftigelse. Det vil omvendt sige, at 78 % på de laveste sociale ydelser ikke har haft ressourcerne og især helbredet til at reagere på disse incitament, eller de har uden held søgt efter arbejde – primært fordi de har få arbejdsmarkedskompetencer og dårligt helbred. Den helt overvejende del af disse, der ikke kan reagere på de økonomiske incitament, oplever mere modløshed, ringere livskvalitet, negative påvirkninger af det mentale og fysiske helbred og omfattende materielle og sociale afsavn. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at næsten den samme andel af husstande, der har haft almindelig kontanthjælp som forsørgelsesgrundlag, har opnået beskæftigelse, hvilket tyder på, at nedsættelsen af ydelsen i sig selv altså ikke har forøget beskæftigelsesfrekvensen ud over, hvad der er almindeligt blandt kontanthjælpsmodtagere, der ikke har fået frataget ydelsen.

Med andre ord: økonomiske incitament virker overfor dem, der har ressourcerne og ikke mindst helbredet til at reagere på dem, mens langt hovedparten, der ikke har helbredet og ressourcerne til at reagere, yderligere får forringet deres sociale, helbredsmæssige og materielle tilstand. Det er endvidere et problem, at mange af disse har børn. Disse børns udfoldelsesmuligheder kan begrænses af deres forældres indskrænkede handlemuligheder og lave indkomst, og der kan være en risiko for, at disse børns fremtidsmuligheder i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet påvirkes negativt – i hvert fald hvis disse livsbetingelser fortsætter i længere perioder af deres børne- og ungdomstilværelse.

Policy-implikationerne af ovenstående er, at hvis den politiske intention ikke er at volde skade på børn og voksne, men alene at skabe økonomiske incitament til at arbejde, må man differentiere mellem dem, der er i stand til at reagere på økonomiske incitament, og dem der ikke er. Den sidste gruppe bør ikke straffes, fordi de fx har et dårligt helbred, men må i stedet hjælpes på anden vis.

2 Levekår for modtagere af de laveste ydelser

I dette kapitel foretages en gennemgang af levekårene blandt modtagere af de laveste sociale ydelser og almindelig kontanthjælp. Der er tale om et bredt spektrum af levekår, som anses for at være af stor betydning for de fleste mennesker.

- Beskæftigelse og forsørgelse.
- Uddannelse.
- Etnicitet.
- Helbredsforhold – fysiske og psykiske.
- Sociale relationer og netværk.
- Boligforhold.
- Boligkvarter.
- Politisk aktivitet.
- Kulturel aktivitet.
- Religiøs aktivitet.
- Foreningsliv.
- Opvækstforhold.
- Misbrug.

De forskellige aspekter af levekårene er belyst gennem resultater fra en spørgeskemaundersøgelse blandt modtagere af de laveste sociale ydelser og almindelig kontanthjælp. Desuden er der gennemført en sammenligningsundersøgelse blandt modtagere af dagpenge og almindeligt beskæftigede, som har fået stillet de samme spørgsmål.

2.1 Beskæftigelse og forsørgelse

Udgangspunktet for vores undersøgelse er nogle af de offentlige forsørgelsesydelser. Men selv om disse ydelser tildeles ud fra de kriterier, at modtagerne ikke er i beskæftigelse og ikke kan forsørge sig selv, så er billedet ikke så fastlåst. Eksempelvis er en del af respondenterne kommet i beskæftigelse, siden de blev udvalgt til undersøgelsen. Desuden er der i undersøgelsen anlagt en husstandssynsvinkel, som omfatter flere personer, fx ægtefællens og eventuelle børns erhvervsdeltagelse.

I dette afsnit vil vi tegne et billede af beskæftigelsesforholdene på interviewtidspunktet, hvor vi både inddrager oplysninger om beskæftigelsessituation og forsørgelsessituation for hele familien. Når vi også inddrager forsørgelsessituationen, skyldes det, at der kan være tale om flere ydelser. Eksempelvis kan personer, der beskæftigelsesmæssigt er ledige, enten modtage arbejdsløshedsdagpenge eller kontanthjælp eller starthjælp.

I undersøgelsen indgår to særlige grupper, som bevidst er udvalgt ud fra deres beskæftigelses- og forsørgelsessituation. Den ene gruppe er ordinært beskæftige-

de, og den anden gruppe er ledige på dagpenge. Disse to grupper indgår ikke i analyserne.

I nedenstående tabel vises modtagere af starthjælp, introduktionsydelse og kon-tanthjælp i undersøgelsen.

Tabel 2.1: Beskæftigelsessituation på interviewtidspunktet. Respondent og ægte-fælle/samlever. Procent

	Respondenten	Ægtefælle/ Samlever	Husstanden*
Ordinær beskæftigelse.....	17	11	23
Ordinær uddannelse	6	2	7
Fleksjob	1	1	2
Støttet beskæftigelse	11	5	15
Støttet uddannelse	5	3	6
Arbejdsløs	25	13	33
Længerevarende sygdom	18	7	21
Barsel	2	2	3
Pension eller efterløn	13	6	16
Andet	3	5	8
Uoplyst.....	1	0	
Ingen ægtefælle/samlever	-	47	
I alt.....	100	100	
Antal	641	641	641

* Enten respondenten eller ægtefællen/samleveren. Der er mulighed for flere svar, og summen gi-ver mere end 100 %

17 % af respondenterne er i ordinær beskæftigelse på interviewtidspunktet, og 11 % har en ægtefælle/samlever, der er i ordinær beskæftigelse. Samlet set er der 23 % af respondenterne, hvor mindst en i husstanden er i ordinær beskæftigelse. Desuden er der 6 % af respondenterne i ordinær uddannelse og 2 % af ægtefæller-ne/samleverne svarende til 7 %, hvor mindst en af de voksne i husstanden er i or-dinær uddannelse. Man kan således sige, at 30 % af respondenterne bor i husstan-de, hvor mindst en af de voksne er i ordinær beskæftigelse eller uddannelse på in-terviewtidspunktet. De resterende 70 % af respondenterne er således i forskellige forsørgelses- og beskæftigelsesmæssige situationer eller foranstaltninger. Der er fx der er syge, ledige eller i støttede aktiviteter. Næsten 25 % lever i husstande, hvor mindst en af de voksne er i støttet beskæftigelse eller uddannelse, herunder fleksjob. 33 % lever i en husstand med mindst en ledig voksen, og 21 % lever i husstande med en længerevarende syg og 16 %, der lever i en husstand med en pensionist eller efterlønsmodtager. Til sidst skal nævnes, at 3 % er på barselsor-lov, og at 8 % i øvrigt er uden for arbejdsmarkedet, fx som hjemmegående husmor eller nogen, der går på en sprogskole o.l.

Tabel 2.2: Beskæftigelsessituation i husstanden* på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp
Ordinær beskæftigelse	15	22	21
Ordinær uddannelse	10	5	8
Fleksjob.....	1	3	1
Støttet beskæftigelse	14	15	16
Støttet uddannelse.....	9	6	3
Arbejdsløs	35	41	27
Længerevarende sygdom.....	21	21	20
Barsel.....	4	1	3
Pension eller efterløn.....	13	13	16
Andet	12	5	3
Antal – N	199	233	208

* Enten respondenterne eller ægtefællen/samleveren. Der er mulighed for flere svar, og summen giver mere end 100 %

Når vi sammenligner de tre forsørgelsesgrupper, er det tydeligt, at de i vidt omfang ligner hinanden. Modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse er karakteriseret ved, at der er relativt få i ordinær beskæftigelse, men til gengæld relativt mange i ordinær uddannelse og i kategorien 'andet', som i vidt omfang dækker over sprogskole.

Modtagerne af nedsat kontanthjælp er karakteriseret ved, at der er relativt mange, der er arbejdsløse, og få der er i ordinær uddannelse. Endelig er modtagerne af almindelig kontanthjælp karakteriseret ved, at der er relativt få arbejdsløse og mange pensionister/efterlønsmodtagere.

Der er også andre baggrundsvariable, som viser variationer med hensyn til beskæftigelsessituationen. Det gælder især alder, helbred og afsavns kategorier. I den følgende tabel er angivet procentdele for forskellige baggrundsvariable, som på interviewtidspunktet var:

- I ordinær beskæftigelse eller uddannelse.
- I støttet beskæftigelse eller uddannelse.
- Arbejdsløs.
- Langvarig syg.
- På pension eller efterløn.

Tabel 2.3: Procentdel i forskellige beskæftigelses kategorier* på interviewtidspunktet – opdelt efter baggrundsvariable. Procent

	Ordinær beskæftigelse/uddannelse	Støttet beskæftigelse/uddannelse	Arbejds-løs	Sygdom	Pension/ efterløn
Alder:					
Under 30 år	38	27	26	11	4
30-39 år	35	19	35	20	9
40-49 år	30	21	38	25	18
50 år+	15	21	34	28	31
Husstandstype:					
Enlig uden børn	14	18	37	19	5
Enlig med børn	18	20	29	16	7
Par uden børn	39	24	26	26	28
Par med børn	38	26	36	24	24
Antal afsavn:					
Højst 6 afsavn	37	19	28	21	17
Mere end 6 afsavn	22	25	37	21	16
Husstandens helbred:					
Godt	54	25	25	-	2
Middel	33	27	31	13	12
Dårlig	17	19	37	33	24
I alt	29	22	33	21	16

* Enten respondenterne eller ægtefællen/samleveren.

Tabel 2.3 viser, at de yngre i højere grad end de ældre er i ordinær beskæftigelse/uddannelse, mens de ældre i højere grad er på pension/efterløn eller er langvarigt syge.

Husstandstypeopdelingen viser, at personer i parfamilier meget oftere er i ordinær beskæftigelse/uddannelse end enlige. Personer i parfamilier er også oftere på pension/efterløn eller langvarigt syge.

Personer i husstande med få afsavn er oftere i ordinær beskæftigelse/uddannelse, end de øvrige, mens personer med mange afsavn oftere er arbejdsløse eller i støttet beskæftigelse/uddannelse.

Endelig er der meget klare forskelle mellem personer med forskellig helbredstilstand. Personer, der har et godt helbred er oftere i ordinær beskæftigelse/uddannelse, mens personer med dårligt helbred oftere er langvarigt syge, arbejdsløse eller på pension/efterløn.

Forsørgelse

En anden væsentlig karakteristik af deltagerne i undersøgelsen er personernes forsørgelsesgrundlag. Vi har spurgt respondenterne om, hvor deres egen og deres ægtefælles/samlevers indkomst stammer fra. I mange tilfælde er der naturligvis overensstemmelse mellem beskæftigelsessituation og forsørgelsesgrundlag, men der er også tilfælde, hvor det ikke er tilfældet.

Man skal desuden være opmærksom på, at den enkelte respondent kan have flere forskellige indkomstkilder.

Tabel 2.4: Forsørgelsesgrundlag på interviewtidspunktet. Respondent og ægtefælle/samlever. Procent

	Respondenten	Ægtefælle/ samlever	Husstanden*
Erhvervsindkomst	20	11	26
SU	6	2	8
Dagpenge	5	3	7
Revalideringsydelse	1	0	1
Ledighedsydelse	1	1	1
Aktiveringsydelse	2	1	3
Almindelig kontanthjælp	24	9	29
Nedsat kontanthjælp	13	5	15
Starthjælp	14	8	17
Introduktionsydelse	4	2	5
Efterløn	0	0	0
Førtidspension	11	4	13
Folkepension	1	1	2
Andre pensioner	1	0	1
Forsørges af familie	1	2	3
Ingen indkomst	3	5	7
Anden indkomst	1	1	2
Ingen ægtefælle/samlever	-	47	
Procentbasis – N	641	641	641

* Enten respondenten eller ægtefællen/samleveren. Der er mulighed for flere svar, og summen giver mere end 100 %

Tabel 2.4 viser, at almindelig kontanthjælp er den mest udbredte i undersøgelsen, idet 29 % af respondenterne har angivet, at de selv eller deres ægtefælle/samlever modtager almindelig kontanthjælp. Derefter følger erhvervsindkomst, som forekommer i 26 % af respondenternes husstande.

Nedsat kontanthjælp forekommer kun i 15 % af respondenternes husstande, 17 % modtog starthjælp, og 5 % modtog introduktionsydelse. Desuden skal det nævnes, at 13 % modtog førtidspension på interviewtidspunktet.

Table 2.5: Forsørgelsesgrundlag* på interviewtidspunktet for respondenter i forskellige forsørgelsesgrupper. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp
Erhvervsindkomst.....	20	25	30
SU.....	9	6	7
Dagpenge.....	3	6	9
Revalideringsydelse	0	1	3
Ledighedsydelse	1	1	2
Aktiveringsydelse	2	4	1
Almindelig kontanthjælp	6	30	50
Nedsat kontanthjælp	5	41	0
Starthjælp	57	0	0
Introduktionsydelse	13	0	0
Efterløn	0	0	1
Førtidspension.....	10	11	15
Folkepension	3	2	1
Andre pensioner.....	1	0	1
Forsørges af familie	3	2	2
Ingen indkomst.....	6	11	1
Anden indkomst.....	1	3	2
Procentbasis – N.....	199	233	208

*Enten respondenterne eller ægtefællen/samleveren. Der er mulighed for flere svar, og summen giver mere end 100 %

De forskellige forsørgelsesgrupper, som indgår i denne undersøgelse, varierer en del med hensyn til forsørgelsessituation. Det skyldes naturligvis, at vi har konstrueret forsørgelsesgrupperne på baggrund af deres svar på netop dette spørgsmål. Vi kan desuden konstatere, at der også forekommer en del, der har erhvervsindkomst, SU, dagpenge og modtager førtidspension.

Som nævnt tidligere har der været nogen usikkerhed om nedsat kontanthjælp. Interviewerne har rapporteret en del tilfælde, hvor respondenterne ikke selv har været klar over, om de modtager nedsat kontanthjælp. Vi har imidlertid haft andre oplysninger til rådighed, som indikerer, om der er tale om nedsat kontanthjælp eller almindelig kontanthjælp.

2.2 Højeste erhvervsuddannelse

Alle respondenterne er blevet spurgt om deres højeste fuldførte erhvervsuddannelse. Vi kunne også have spurgt om skoleuddannelse, men har vurderet, at erhvervsuddannelse er mere relevant i forhold til at kunne klare sig på arbejdsmarkedet og i samfundet i almindelighed. De er samtidig blevet spurgt om deres eventuelle ægtefælles eller samlevers højeste erhvervsuddannelse. Følgende uddannelseskategorier er blevet benyttet:

- Ingen erhvervsuddannelse.
- AMU-kurser mv.

- Erhvervsfaglig uddannelse, dvs. en lærlinge- eller elevuddannelse – typisk inden for håndværk og HK-området.
- Kort videregående uddannelse på højst 4 år ud over grundskole eller gymnasium.
- Lang videregående uddannelse på mere end 4 år ud over grundskole eller gymnasium.
- Anden uddannelse.

Desuden har vi konstrueret en særlig variabel, der udtrykker husstandens højeste erhvervsuddannelse, som består i at kombinere respondentens og eventuelle ægtefælles/samlevers uddannelse. Hvis der er forskel på de to personers uddannelse, har vi valgt den højeste til at gælde for den samlede husstand.

Tabel 2.6: Samlet mål for højeste erhvervsuddannelse. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Ingen uddannelse	43	55	51	6	3
AMU-kurser.....	2	10	3	4	2
Erhvervsfaglig	13	19	23	26	24
Kort videregående	21	8	13	32	34
Lang videregående.....	16	7	6	29	34
Anden uddannelse.....	4	-	2	4	1
Uoplyst	1	1	1	-	-
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	198	233	209	140	454

Tabel 2.6 viser meget klart, at der er store uddannelsesmæssige forskelle mellem på den ene side modtagere af kontanthjælp og nedsatte ydelser, og på den anden side de beskæftigede og dagpengemodtagere. 55 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har ingen uddannelse, mens det kun er tilfældet for nogle få procent af de beskæftigede.

Man bemærker desuden, at en relativt stor andel af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har en lang videregående uddannelse i sammenligning med personer på nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp. Det afspejler især, at der er en del højtuddannede flygtninge.

Ingen uddannelse

Som det fremgår af ovenstående, er der meget store variationer i procentdelen, der 'ingen uddannelse' har blandt de forskellige forsørgelsesgrupper. Spørgsmålet er, om der er andre forhold, der har betydning for erhvervsuddannelse, fx køn, alder, flygtning/indvandrer og familietype.

Tabel 2.7: Procentdel af husstande, der har 'ingen uddannelse' opdelt efter alder, etnisk baggrund, husstandstype, afsavn og helbred

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæfti- gede
Alder:					
Under 30 år	78	96	75	4	3
30-39 år	49	51	44	10	4
40-49 år	17	44	45	3	2
50 år+	30	43	32	6	4
Familietype:					
Enlig uden børn	38	52	55	10	8
Enlig med børn	65	64	54	-	-
Par uden bør	21	50	26	3	2
Par med børn	36	54	48	5	3
Etnisk baggrund:					
Helt dansk	19	50	54	5	4
Helt udenlandsk.....	53	62	55	9	0
Blandet	35	45	37	8	3
Antal afsavn:					
Højest 6 afsavn	52	51	57	7	5
Mere end 6 afsavn ...	39	59	48	(0)	(0)
Husstandens helbred:					
Godt.....	64	52	52	7	2
Middel	44	69	62	8	10
Dårlig	34	51	50	0	14
I alt.....	43	55	51	6	3

Der er en større del af de unge, der ikke har en uddannelse, blandt modtagere af nedsatte ydelser og kontanthjælp. Blandt dagpengemodtagere og beskæftigede er der ikke nævneværdige forskelle i andelen uden uddannelse i de forskellige aldersgrupper.

Gruppen af indvandrere adskiller sig fra de øvrige ved, at der er en ret stor procentdel, der ikke har en uddannelse. Det gælder dog ikke dagpengemodtagerne og de beskæftigede.

Forskellene mellem de enkelte husstandstyper er mest markante blandt de enlige uden børn, hvor der er flest uden uddannelse blandt enlige med børn, mens der er færrest uden uddannelse blandt par uden børn.

Der er ingen systematik i forskellene mellem husstande med forskellige afsavn, og det samme er tilfældet med husstandens helbredssituation.

2.3 Etnisk baggrund

Undersøgelsen indeholder en række spørgsmål om etnisk baggrund. Hovedelementet i spørgsmålene er, hvilket land respondenterne er født i. Ud over respondenternes fødeland er der også spurgt om deres forældres fødeland, deres ægtefælles/samlevers fødeland og dennes forældres fødeland.

I den første opgørelse har vi koncentreret os om respondentens (IP) og dennes forældres fødselssted, og for enkeltheds skyld er fødestedet enten Danmark eller udlandet:

- IP født i Danmark og begge forældre født i Danmark.
- IP født i Danmark og kun den ene forælder født i Danmark.
- IP født i Danmark og begge forældre født i udlandet.
- IP født i udlandet og begge forældre født i Danmark.
- IP født i udlandet og kun den ene forælder født i Danmark.
- IP født i udlandet og begge forældre født i udlandet.

Tabel 2.8: Respondenternes etniske baggrund, dvs. hvor er respondenterne og forældrene født? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Respondenten					
født i Danmark:					
Begge forældre født i Danmark	25	48	67	78	87
Den ene forælder født i Danmark.....	2	2	4	6	6
Begge forældre født i udlandet	1	2	1	2	1
Respondenten					
født i udlandet:					
Begge forældre født i Danmark	2	2	2	1	1
Den ene forælder født i Danmark.....	1	-	1	1	1
Begge forældre født i udlandet	68	47	24	11	4
Uoplyst	1	0	1	-	0
I alt	100	101	100	100	100
Antal (N).....	200	234	209	140	454

Som forventet er der meget stor forskel på den etniske baggrund blandt respondenter i forskellige forsørgelsesgrupper. Der er flest med anden etnisk baggrund end dansk i gruppen med starthjælp/introduktionsydelse, hvor ca. 70 % er født i udlandet, og kun 25 % er såkaldt etniske danskere, hvor begge forældre er født i Danmark.

Blandt modtagere af nedsat kontanthjælp er næsten halvdelen født i udlandet, og blandt modtagere af almindelig kontanthjælp er godt en fjerdedel født i udlandet. Når det handler om de beskæftigede og dagpengemodtagere, er langt de fleste født i Danmark, og 87 % af de beskæftigede er såkaldt etniske danskere.

I undersøgelsen er der også stillet spørgsmål, om hvorvidt respondenterne er kommet til Danmark som flygtninge. Derfor kan vi opdele respondenterne i særlige grupper:

- *Etniske danskere*, dvs. begge forældre er født i Danmark.
- *Indvandrere*, som er født i udlandet af udenlandske forældre, der ikke er flygtninge.
- *Flygtninge*, som er født i udlandet af udenlandske forældre, der er kommet til Danmark som flygtninge.
- *Andre*, som er respondenter, hvor den ene af forældrene er født i udlandet.

Tabel 2.9: Indvandrere, flygtninge og danskere. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tigatede
Etniske danskere.....	27	50	70	79	88
Indvandrere	11	14	9	12	4
Flygtninge.....	58	32	15	-	-
Andet	4	4	6	9	8
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N)	199	233	208	140	454

Tabel 2.9 viser, at flygtningegruppen især optræder blandt modtagere af start-hjælp/introduktionsydelse og i mindre omfang blandt modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp. 58 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse er flygtninge, og 32 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp er flygtninge. Derimod optræder der slet ingen flygtninge blandt beskæftigede og dagpengemodtagere.

Tabel 2.9 viser også, at procentdelen, der er indvandrere, er næsten lige stor i de forskellige grupper (9-15 %) bortset fra blandt de beskæftigede. Spørgsmålet er nu, hvilke lande flygtninge og indvandrere stammer fra. Det viser følgende tabel 2.10.

Tabel 2.10: Hvilket land er respondenterne født i? Landegrupper. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tigatede
Danmark.....	30	52	74	86	95
Vestlige lande.....	4	3	2	2	2
Østeuropa/Eks- jugoslavien	13	5	3	3	0
Mellemøsten*	33	31	13	5	2
Øvrige lande	20	10	8	4	1
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N)	200	233	207	140	454

*Inkl. Afghanistan, Irak og Tyrkiet.

Det er tydeligt, at modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp i vidt omfang er født i Mellemøsten og 'øvrige lande'. Der er tale om flygtninge fra en bred vifte af lande, som er præget af borgerkrige og andre uroligheder, mens indvandrerne kommer fra typiske indvandrerlande som fx Tyrkiet, Pakistan og Marokko. Samlet kommer respondenterne med udenlandsk baggrund hyppigst fra følgende lande: Afghanistan, Irak, Iran, Eksjugoslavien, Libanon, Somalia og Burma.

2.4 Helbredsforhold

Helbredsforhold er en vigtig del af levevilkårene. Det har primært betydning for selve livskvaliteten, hvor dårligt helbred ofte medfører en lang række gener. Men helbred har også betydning for mange andre aspekter af levevilkårene, eksempelvis for mulighederne for at have erhvervsmæssig beskæftigelse og derigennem forsørge sig selv, ligesom dårligt helbred kan have negativ betydning for det sociale liv.

Tidligere undersøgelser har vist, at helbredsproblemer er udbredt blandt modtagere af kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse. Kulegravningsrapporten fra Beskæftigelsesministeriet viste eksempelvis, at 44 % af de kontanthjælpsmodtagere, som ikke søgte arbejde, havde problemer med sygdom eller handicap², og CASAs rapport om flygtninge på starthjælp viste, at ca. 70 % af flygtningene havde fysiske og/eller psykiske helbredsproblemer³.

Spørgsmål

I denne undersøgelse af de laveste ydelser er der stillet nogle meget summariske spørgsmål om fysisk og psykisk helbred hos respondenterne og deres eventuelle ægtefæller/samlevere. Spørgsmålene er hentet fra den store landsdækkende sundheds- og sygelighedsundersøgelse (SUSY), som gennemføres hvert femte år⁴. Det sikrer, at spørgsmålene er afprøvede, og at helbredsforholdene for respondenter med de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag kan sammenlignes med helbredsforholdene for befolkningen som helhed.

Der er tale om helbredsspørgsmål vedrørende både respondent og eventuel ægtefælle/samlever.

"Hvordan vil du vurdere din (ægtefælles/samlevers) helbredstilstand i almindelighed? (Virkelig god/god/nogenlunde/dårlig/meget dårlig.)"

Føler du dig frisk nok til at gennemføre det du (ægtefælle/samlever) har lyst til? (Ja, altid/ja, for det meste/ja, af og til/nej, næsten aldrig.)"

Hvordan vil du vurdere dit (ægtefælles/samlevers) psykiske velbefindende? (Virkelig god/god/nogenlunde/dårlig/meget dårlig.)"

² Beskæftigelsesministeriet: Kulegravning af kontanthjælpsområdet. Oktober 2006. Data fra SFIs kontanthjælpsurvey.

³ Blauenfeldt M., Hansen, H. & Johansen, A.: Flygtninge på starthjælp. CASA-rapport. 2006.

⁴ Statens Institut for Folkesundheds hjemmeside: www.si-folkesundhed.dk.

Herudover har vi konstrueret et samlet mål for fysisk og psykisk helbred på baggrund af de tre spørgsmål – for henholdsvis IP og ægtefælle/samlever.

Godt helbred (virkelig god/god /altid/for det meste - samtidigt).

”Middelgodt helbred” (nogenlunde/af og til).

Dårligt helbred (dårlig/meget dårlig/næsten aldrig – i mindst et af spørgsmålene).

Delspørgsmål om respondenternes helbred

Der er som nævnt ovenfor stillet tre delspørgsmål om respondenternes helbred. Vi har gennemført analyser af sammenhængen mellem de tre delspørgsmål, og det har, ikke overraskende, vist sig, at der er en markant korrelation. Dvs. de respondenter, der er dårligt stillet på det ene spørgsmål, er som hovedregel også dårligt stillet på de to andre spørgsmål. I det følgende vises imidlertid først resultaterne på de enkelte spørgsmål for de fem forsørgelsesgrupper, vi opererer med.

Tabel 2.11: Respondentens helbredstilstand i almindelighed? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæfti- gede
Virkelig god.....	19	13	19	29	39
God.....	17	19	24	47	48
Nogenlunde.....	20	18	22	19	11
Dårlig.....	22	27	22	3	2
Meget dårlig.....	22	23	12	3	0
I alt.....	100	100	99	101	100
Antal.....	199	230	206	140	453

Respondenternes helbredstilstand i almindelighed viser meget klart, at modtagerne af de laveste ydelser, starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp, hyppigere har dårligere helbredstilstand end de øvrige grupper, idet næsten halvdelen af disse grupper har ’dårlig’ eller ’meget dårlig helbredstilstand’. De beskæftigede har tydeligvis hyppigst det bedste helbred efterfulgt af dagpengemodtagerne, mens modtagere af almindelig kontanthjælp ligger i midten.

Vi ved fra andre undersøgelser⁵, at der er store aldersmæssige forskelle på det fysiske helbred i forskellige aldersgrupper. Vores analyser viser imidlertid, at forskellene mellem forsørgelsesgrupperne også findes, selvom man kontrollerer for disse aldersforskelle.

Tabel 2.12: Føler du dig frisk nok til at gennemføre det du har lyst til? Respondenten. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæfti- gede
Ja, altid.....	28	25	25	85	92
For det meste.....	24	22	35	13	8
Af og til.....	20	26	22	2	0
Næsten aldrig.....	29	27	18	-	-
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal.....	199	232	204	140	453

⁵ Sundheds- og sygelighedsundersøgelsen. 2005. Statens Institut for Folkesundhed.

Spørgsmålet, om respondenterne føler sig friske nok til at gennemføre det, de har lyst til, viser også, at det er modtagerne af de laveste ydelser, der hyppigst har det dårligst, idet 29 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og 27 % på nedsat kontanthjælp 'næsten aldrig' føler sig friske nok til at gennemføre det, de har lyst til. Der er et meget stort spring op til de beskæftigede og dagpengemodtagerne, hvor ingen har svaret 'næsten aldrig'. Det skal igen nævnes, at disse forskelle også eksisterer, selvom man kontrollerer for alderen.

Tabel 2.13: Respondenternes vurdering af deres psykiske velbefindende? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæfti- gede
Virkelig god	19	15	20	29	47
God	26	25	33	52	46
Nogenlunde	20	30	23	16	7
Dårlig.....	21	21	16	4	0
Meget dårlig	14	9	8	-	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal.....	198	231	205	140	453

Også når det gælder respondenternes vurdering af deres eget psykiske velbefindende, er der markante forskelle på de forskellige forsørgelsesgrupper. Modtagerne af de laveste ydelser har oftere dårligst psykisk velbefindende, men modtagerne af almindelig kontanthjælp er næsten på samme niveau. Derimod vurderer de beskæftigede oftest, at deres psykiske velbefindende er ret godt og markant bedre end hos modtagerne af dagpenge og andre ydelser.

Respondentens samlede helbred

I dette afsnit vil vi se nærmere på respondenternes samlede helbredssituation, som er et konstrueret, samlet mål for fysisk og psykisk helbred på baggrund af de tre spørgsmål.

Godt helbred (virkelig god/god /altid/for det meste – samtidigt).

”Middel-helbred” (nogenlunde/af og til).

Dårligt helbred (dårlig/meget dårlig/næsten aldrig – i mindst et af spørgsmålene).

Tabel 2.14: Respondenternes samlede helbredstilstand? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæfti- tagede
Godt helbred	31	23	29	66	83
Middel helbred	20	23	28	25	15
Dårligt helbred	49	54	42	9	2
I alt	100	100	99	100	100
Antal.....	199	233	208	140	454

Tabel 2.14 viser, at omkring halvdelen af modtagerne af de laveste ydelser har 'dårligt helbred', mens det kun gælder for 2 % af de beskæftigede og 9 % af dagpengemodtagerne. Vi kan også konstatere, at modtagere af nedsat kontanthjælp oftere har dårligere samlet helbred end modtagere af almindelig kontanthjælp. Hvis vi sammenligner de to grupper med de laveste ydelser, har modtagerne af

nedsat kontanthjælp lidt hyppigere dårligere helbred end modtagere af start-hjælp/introduktionsydelse.

Man finder, som nævnt ovenfor, sædvanligvis en klar sammenhæng mellem alder og helbredstilstand, hvor de ældre oftere har dårligere helbredstilstand end de yngre. I den følgende tabel 2.15 vises den procentdel, der har samlet dårlig helbredstilstand i forskellige aldersgrupper.

Tabel 2.15: Procentdel af respondenter i forskellige aldersgrupper, der har dårlig samlet helbredstilstand? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Under 30 år	16	34	27	5	-
30-39 år	45	41	33	10	2
40-49 år	63	58	43	12	4
50 år +	71	84	61	11	3
Alle.....	49	54	42	9	2

Tabel 2.15 viser klart, at der er en sammenhæng mellem helbredstilstand og alder for de fleste forsørgelsesgrupper. Sammenhængen er imidlertid ikke entydig blandt de beskæftigede og dagpengemodtagerne.

Husstandens samlede helbredstilstand

Nærmere analyser viser, at ægtefællernes/samlevernes helbredstilstand i rigtig mange tilfælde svarer til billedet af respondenternes egen helbredstilstand. Men spørgsmålet er alligevel, hvordan husstandens samlede situation ser ud, og derfor har vi kombineret de samlede mål for helbred for både respondenter og dennes ægtefælle/samlever. Vi har opstillet følgende husstands-helbredsmål:

Godt helbred, dvs. både respondenter og dennes eventuelle ægtefælle/samlever har godt helbred.

Dårligt helbred, dvs. enten respondenter eller eventuelle ægtefælle/samlever har dårligt helbred.

Middel-helbred, dvs. andre kombinationer.

Tabel 2.16: Husstandens samlede helbredstilstand? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Godt.....	25	18	24	61	75
Middel.....	21	19	28	27	20
Dårligt	54	63	48	11	6
I alt.....	100	100	100	100	101
Antal	199	234	208	140	454

Tabel 2.16 viser, at det er modtagere af nedsat kontanthjælp, som hyppigst har den dårligste husstands-helbredstilstand, idet 54 % har 'dårlig' helbredstilstand, og kun 25 % har 'godt' helbredstilstand. Denne gruppe efterfølges af modtagerne af start-hjælp/introduktionsydelse og almindelig kontanthjælp. Den bedste helbredstilstand på husstands-niveau findes blandt de beskæftigede, hvor 75 % har 'godt' helbred, og kun 6 % har 'dårligt' helbred i husstanden.

Vi har tidligere konstateret, at der er en stærk sammenhæng mellem helbredstilstand og alder, og denne sammenhæng genfinder vi, når vi betragter procentdelen med 'dårlig' helbredstilstand på husstandsniveau, jævnfør tabel 2.17.

Tabel 2.17: Procentdel af respondenter i forskellige aldersgrupper, der har dårlig samlet helbredstilstand på husstandsniveau? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Under 30 år.....	18	44	35	10	2
30-39 år.....	51	52	41	10	6
40-49 år.....	70	70	51	12	8
50 år +.....	79	89	68	16	8
Alle.....	54	63	48	11	6

Børnenes trivsel

I de foregående analyser har vi kun betragtet respondenterne og deres ægtefællers/samleveres situation. I forlængelse af analyserne af helbredsforholdene vil vi også se nærmere på et spørgsmål om børnenes trivsel. Der blev stillet følgende spørgsmål til respondenterne:

"Hvordan vil du vurdere dine/jeres børns trivsel? (Virkelig god/god/nogenlunde/dårlig/meget dårlig)."

I spørgsmålsformuleringen er anvendt ordet 'trivsel', som for de fleste nok dækker over både fysisk og psykisk helbred. Desuden har ordet 'trivsel' en social dimension, som handler om, hvordan man klarer sig i en social sammenhæng.

Tabel 2.18: Hvordan vurderer du dine børns trivsel? Kun respondenter med børn. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Virkelig god.....	36	43	55	55	53
God.....	44	41	36	37	42
Nogenlunde.....	17	14	6	6	4
Dårlig.....	3	2	3	0	1
Meget dårlig.....	-	-	-	2	-
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal.....	93	110	97	51	226

Tabel 2.18 viser, at børnene trives godt eller virkelig godt i langt de fleste tilfælde – i det mindste efter forældrenes vurdering. Der er en lille forskel mellem på den ene side modtagerne af de laveste ydelser, dvs. starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp, og på den anden side almindelig kontanthjælp, dagpenge og beskæftigede, hvor børnene blandt modtagere af de laveste ydelser oftere har mindre god trivsel (dårlig og nogenlunde) end børnene i de øvrige grupper.

2.5 Sociale relationer

Sociale relationer er et vigtigt element i nutidens levevilkår. Det dækker over en lang række sociale relationer og interaktioner, der opstår i forbindelse med for-

skellige typer af menneskelige aktiviteter, som har betydning for mennesket som et socialt væsen. Først og fremmest er det et spørgsmål om sociale netværk, som man kan trække på i en række forskellige situationer, fx praktisk hjælp eller andre menneskers fortrolighed.

Ud over sociale netværk handler sociale relationer om sociale kontakter eller rette- re mangel på kontakter, som kan betyde menneskelig ensomhed. Ensomhed kan være en stor belastning i et moderne samfund. Vi har forsøgt at få et indtryk af re- spondenternes netværk ved at stille nedenstående spørgsmål til dem:

”Har du et personligt socialt netværk, som du kan:

- *få praktisk hjælp af, hvis du bliver syg?*
- *kan tale fortroligt med om personlige problemer?*
- *kan søge råd hos, hvis du har problemer?*
- *som kan hjælpe dig, hvis du skal skrive et brev til en offentlig myndighed eller et forsikringssselskab?*
- *få passet børn af, når du skal noget en aften?”*

På baggrund af disse spørgsmål har vi konstrueret to samlede mål for socialt net- værk. Det første samlede mål omfatter alle personer. Det sammenfatter svarene på de fire første spørgsmål. Det andet samlede mål vedrører husstande med børn og omfatter alle fem spørgsmål.

Socialt netværk 1:

Godt netværk (helt sikkert – samtidigt i alle fire spørgsmål).

”Mellem netværk ” (måske/ved ikke).

Dårligt netværk (nej i mindst et af de fire spørgsmål).

Socialt netværk 2 (børnefamilier):

Godt netværk (helt sikkert – samtidigt i alle fem spørgsmål).

”Mellem netværk ” (Måske/ved ikke).

Dårligt netværk (nej i mindst et af de fem spørgsmål).

I afsnittet om sociale relationer indgår også spørgsmål om, hvilke grupper man kommer sammen med i fritiden:

Familien.

Naboer/folk/venner i boligområdet.

Kolleger/studiekammerater.

Andre venner.

Endelig er der et spørgsmål om ensomhed, der er konkretiseret i følgende spørgs- mål: *”Er du nogensinde alene, selvom du havde mest lyst til at være sammen med andre?”* Der kunne svares: ’ofte’, ’engang imellem’, ’sjældent’ og ’aldrig’.

Det personlige sociale netværk

Som nævnt er målet for socialt netværk sammensat af besvarelserne på fem del- spørgsmål, hvor det ene delspørgsmål kun er stillet til respondenter i husstande med hjemmeboende børn. I den følgende tabel 2.19 er kun vist procentdelen, der har svaret ’helt sikkert’ til hvert af de fem former for personligt socialt netværk.

Tabel 2.19: Procentdele der har svaret 'ja, helt sikkert' på fem spørgsmål om personligt socialt netværk

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
A. Få praktisk hjælp hvis du bliver syg?....	50	67	67	85	85
B. Tale fortroligt med om personlige pro- blemer?.....	57	73	73	94	94
C. Søge råd hos, hvis du har problemer?....	58	68	74	92	95
D. Hjælpe dig med at skrive et brev til en offentlig myndighed eller et forsikrings- selskab?	58	65	64	92	92
E. Få passet børn af, når du skal noget en aften?	30	55	44	86	90
Antal (N).....	196	231	203	140	454

Svarmønstret er stort set ens i de fire øverste delspørgsmål om netværk. Modtagere af starthjælp/introduktionsydelse har oftest det dårligste netværk. Derefter følger modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp, som ligner hinanden meget. Endelig har modtagere af dagpenge og de beskæftigede klart hyppigst det bedste netværk på alle tre delspørgsmål.

Svarene på spørgsmålet om børnepasning viser samme mønster som de øvrige netværksspørgsmål, idet modtagere af starthjælp/introduktionsydelse markant hyppigere har dårligt netværk end de øvrige grupper, mens modtagere af dagpenge og de beskæftigede oftere har et godt netværk.

Samlet set kan vi konstatere, at svarene på de fem delspørgsmål, der tilsammen udgør det samlede mål for socialt netværk, viser stor overensstemmelse. Når man er dårligt stillet på et af spørgsmålene, er der stor sandsynlighed for, at man også er dårligt stillet på de øvrige. Dette vises også i tabel 2.20, hvor vi har konstrueret et samlet mål for personligt socialt netværk.

Tabel 2.20: Samlet mål for personligt socialt netværk1 (4 spørgsmål). Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Godt socialt netværk....	30	42	43	76	76
Mellem netværk	19	19	23	11	14
Dårligt netværk	51	39	34	13	10
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	199	233	208	140	454

Tabel 2.20 viser nogle klare forskelle mellem forsørgelsesgrupperne. Det dårligste sociale netværk har modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, hvor 51 % har dårligt netværk, mens kun 30 % har et godt netværk. Modtagere af nedsat kontanthjælp har også et relativt dårligt netværk ligesom modtagerne af almindelig

kontanthjælp. Derimod har modtagere af dagpenge og de beskæftigede oftest meget gode netværk, idet 76 % har godt socialt netværk.

Ensomhed

Et særligt aspekt af sociale relationer er ensomhed, som kan siges at være en yderlighed eller ekstrem situation. Vi har ikke spurgt direkte om respondenterne er ensomme, men derimod om de er 'uønsket alene'. Svarmulighederne var: *a) Ja, ofte, b) Ja, en gang imellem, c) Sjældent, d) Nej.*

Tabel 2.21: Er du nogensinde alene, selv om du havde mest lyst til at være sammen med andre? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tigatede
Ofte.....	27	20	18	11	2
En gang imellem.....	29	30	29	19	11
Sjældent.....	12	16	19	16	26
Nej.....	32	34	34	54	61
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N).....	193	230	200	139	454

Tabel 2.21 viser, at der er markante forskelle i "ensomhed" mellem de forskellige forsørgelsesgrupper. 27 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har svaret, at de 'ofte' er "ensomme", efterfulgt af modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp, hvoraf henholdsvis 20 % og 18 % har svaret, at de 'ofte' er ensomme. Blandt de beskæftigede svarer kun 2 %, at de 'ofte' er ensomme.

Hvem kommer man sammen med i fritiden?

Et andet af spørgsmålene vedrørende sociale relationer handler om, hvem man omgås i sin fritid. Det kan sige noget om karakteren af de sociale kontakter, fx om man primært omgås familie, eller man også har en bredere omgangskreds i form af kolleger og venner. Der blev spurgt specifikt til:

- Familie.*
- Naboer eller venner i boligområdet*
- Kolleger eller studiekammerater.*
- Andre venner.*

Ud over disse kategorier, var der også en svarkategori: 'kommer ikke sammen med nogen'.

Tabel 2.22: Hvem kommer man sammen med i fritiden? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dag- penge	Beskæf- tagede
Familie	47	68	61	84	85
Naboer o.l.	37	45	39	24	32
Kolleger o.l.	11	9	15	26	36
Andre venner	38	50	48	84	87
Kommer ikke sammen med nogen	20	5	6	3	1
Antal (N).....	198	231	207	140	454

Tabel 2.22 viser, at der er en del forskelle på, hvem mennesker med forskelligt forsørgelsesgrundlag omgås i deres fritid.

Den ene yderlighed er modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, hvor 20 % slet ikke kommer sammen med nogen i fritiden. Der er imidlertid 47 %, der kommer sammen med familie, 37 % der kommer sammen med naboer o.l., og 38 % kommer sammen med andre venner.

Den anden yderlighed er de beskæftigede og delvis dagpengemodtagerne, hvor stort set alle har nogen grupper, de kommer sammen med i fritiden. 85 % af de beskæftigede kommer sammen med familie, 32 % med naboer o.l., 36 % med kolleger, og 87 % kommer sammen med andre venner.

Modtagere af kontanthjælp befinder sig i en mellemposition – både dem der modtager nedsat kontanthjælp, og dem der modtager almindelig kontanthjælp. Kun ca. 5 % kommer ikke sammen med nogen. 60-70 % kommer sammen med familie, og ca. 40 % kommer sammen med naboer o.l., mens halvdelen kommer sammen med andre venner.

2.6 Fritidsaktiviteter

Det sidste aspekt af de sociale relationer handler om fritidsaktiviteter. Vi behandler fritidsaktiviteterne under temaet sociale relationer, selvom de ikke nødvendigvis handler om at være sammen med andre mennesker.

Fritidsaktiviteterne er afgrænset til følgende syv kategorier:

Dyrker sport eller motion.

Deltager i politiske aktiviteter i et parti, en fagforening eller i andre organisationer.

Deltager i foreningsliv eller fritidsaktiviteter sammen med andre, fx spejdere, klub for ældre, kortspil.

Går i biografen, teater eller koncert.

Deltager i religiøse aktiviteter, fx gudstjeneste eller fredagsbøn.

Deltager i frivilligt socialt arbejde, hvor du hjælper andre.

Deltager i andet frivilligt arbejde, fx hjælper i idrætsklubber, holder opsyn i nabolaget.

Svarmulighederne var følgende:

Mindst én gang om ugen

Mindst én gang om måneden

Sjældnere

Aldrig.

Sport og motion

Spørgsmålet om sportsudøvelse og motion er belyst i undersøgelsen gennem følgende spørgsmål: *"Hvor ofte dyrker du sport og motion?"* Interviewerne var blevet instrueret i, at definitionen af sport og motion skulle være overladt til respondenterne, fordi det kan være vanskeligt at definere præcist.

Tabel 2.23: Hvor ofte dyrker du sport og motion? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tgede
Mindst en gang om ugen.....	20	20	33	53	65
Mindst en gang om måneden.....	4	5	5	9	9
Sjældnere	13	12	15	11	12
Aldrig	63	63	47	27	14
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N)	198	231	207	140	454

Tabel 2.23 viser, at modtagerne af de laveste ydelser betydeligt sjældnere dyrker sport og motion end de øvrige forsørgelsesgrupper. Kun 20 % af disse dyrker sport og motion 'mindst en gang om ugen', mens det er tilfældet for 33 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp og hele 65 % af de beskæftigede. Dette billede er også gyldigt, når man kontrollerer for forskelle i alderssammensætningen.

Politiske aktiviteter

Spørgsmålet om politisk aktivitet er kun belyst i undersøgelsen gennem et enkelt spørgsmål: *"Hvor ofte deltager du i politiske aktiviteter i et parti, en fagforening eller andre organisationer?"* Hensigten med spørgsmålet har været at få afgrænset de aktiviteter, hvor det primært gælder om at øve indflydelse på politiske beslutninger i bred forstand. Det er altså ikke kun politiske partier, der tænkes på, men også deltagelse i forskellige interesseorganisationer som eksempelvis naturfredning, ligestilling og miljø.

Tabel 2.24: Hvor ofte deltager du i politiske aktiviteter i et parti, en fagforening eller andre organisationer? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Mindse gang om ugen	1	0	1	3	2
Mindst en gang om måneden	1	1	1	7	4
Sjældnere.....	4	7	4	9	10
Aldrig	94	92	94	81	84
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	198	231	207	140	454

Tabel 2.24 viser, at der ikke er ret mange, der deltager i politiske aktiviteter i det hele taget. Der er dog nogle mindre, men signifikante forskelle. Dagpengemodtagerne er den gruppe, der oftest deltager i politiske aktiviteter, efterfulgt af de beskæftigede, mens modtagere af nedsat og almindelig kontanthjælp, starthjælp og introduktionsydelse meget sjældent deltager.

Foreningsliv

Spørgsmålet om foreningsliv er belyst i undersøgelsen gennem følgende spørgsmål: *"Hvor ofte deltager du i foreningsliv eller fritidsaktiviteter sammen med andre, fx spejdere, klub for ældre, kortspil eller andet?"*

Tabel 2.25: Hvor ofte deltager du i foreningsliv mv.? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Mindst en gang om ugen	7	5	8	16	14
Mindst en gang om måneden	5	8	0	12	15
Sjældnere.....	3	9	7	9	13
Aldrig	85	78	85	63	58
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	198	231	207	140	454

Tabel 2.25 viser igen et billede af, at modtagerne af almindelig og nedsat kontanthjælp, starthjælp og introduktionsydelse sjældnere deltager i foreningsliv end de beskæftigede og dagpengemodtagerne. Der er ikke signifikante forskelle mellem modtagere af almindelig kontanthjælp og nedsat kontanthjælp.

Kulturelle aktiviteter

Spørgsmålet om kulturel aktivitet er kun belyst i undersøgelsen gennem et enkelt spørgsmål: *"Hvor ofte går du i biografen, teater eller til koncert?"* Der er naturligvis mange andre kulturelle aktiviteter, der kunne være spurgt eksplicit om. Vi har imidlertid valgt kun at nævne tre ting, som skal repræsentere kulturelle aktiviteter generelt.

Tabel 2.26 Hvor ofte går du i biografen, teater eller til koncert? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Mindst en gang om ugen.....	1	0	1	3	3
Mindst en gang om måneden.....	8	7	7	38	39
Sjældnere	19	31	52	38	50
Aldrig	72	62	40	21	8
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N)	198	231	207	140	454

Tabel 2.26 viser, at der er klare og signifikante forskelle mellem de fem forsørgelsesgrupper. Den laveste aktivitet findes blandt modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, herefter kommer modtagere af nedsat kontanthjælp, almindelig kontanthjælp, dagpenge og endelig er den kulturelle aktivitet klart størst blandt de beskæftigede.

Religiøse aktiviteter

Spørgsmålet om religiøs aktivitet er belyst i undersøgelsen gennem følgende spørgsmål: ”Hvor ofte deltager du i religiøse aktiviteter, fx gudstjeneste, fredagsbøn?” Det kan være vanskeligt at indkredse de mest relevante (betydningsfulde) religiøse aktiviteter, og vi har valgt at eksemplificere aktiviteterne. Vi har ønsket at udelukke de mere kulturelle religiøse aktiviteter som fx konfirmation og begravelser, der sjældent eller i hvert fald ikke nødvendigvis afspejler en egentlig (dybtfølt) religiøsitet.

Tabel 2.27: Hvor ofte deltager du i religiøse aktiviteter, fx gudstjeneste, fredagsbøn? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dag- penge	Beskæf- tagede
Mindst en gang om ugen ...	15	10	4	3	2
Mindst en gang om må- neden.....	4	7	3	7	4
Sjældnere	16	17	20	24	27
Aldrig	66	66	73	66	67
I alt	101	100	100	100	100
Antal (N)	198	231	207	140	454

Tabel 2.27 viser igen nogle forskelle mellem forsørgelsesgrupperne, men denne gang er mønstret nærmest omvendt i forhold til de øvrige tabeller. Modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp har nemlig større religiøs aktivitet end modtagere af dagpenge og de beskæftigede.

Hvis man deler populationerne op på indvandrerstatus, viser det sig imidlertid, at forskellen mellem forsørgelsesgrupperne forsvinder. I alle forsørgelsesgrupperne har indvandrere nemlig større religiøs aktivitet end etniske danskere. Tabel 2.28 viser således, at stort set ingen danskere er meget religiøst aktive, mens det er tilfældet for ca. 20 % af indvandrere/efterkommere.

Tabel 2.28: Procentdel af danskere og indvandrere/efterkommere i forskellige forsørgelsesgrupper, der er religiøst aktive mindst en gang om ugen

	Danskere	Indvandrere/efterkommere
Starthjælp/introduktionsydelse	0	20 %
Nedsat kontanthjælp	0	21 %
Almindelig kontanthjælp	0	18 %
Dagpenge	2 %	6 %
Beskæftigede	1 %	22 %
Alle	1 %	19 %

Frivilligt socialt arbejde

Spørgsmålet om frivilligt socialt arbejde er belyst i undersøgelsen gennem et enkelt spørgsmål: *"Hvor ofte deltager du i frivilligt socialt arbejde, hvor du hjælper andre?"* Meningen med spørgsmålet har været at indkredse det organiserede frivillige arbejde, fx besøgstjeneste i Dansk Røde Kors, mens det uorganiserede sociale arbejde hører under almindelig nabohjælp eller hjælp inden for familien.

Tabel 2.29: Hvor ofte deltager du i frivilligt socialt arbejde? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Mindst en gang om ugen	3	2	2	4	2
Mindst en gang om måneden	2	5	3	4	5
Sjældnere	8	15	13	16	16
Aldrig	87	77	82	76	77
I alt	100	99	100	100	100
Antal (N)	198	231	207	140	454

Tabel 2.29 viser, at der ikke er nævneværdige forskelle på, hvor mange der er aktive i frivilligt socialt arbejde. I det hele taget er der kun ret få, der udfører frivilligt socialt arbejde.

Andet frivilligt arbejde

Andet frivilligt arbejde er belyst i undersøgelsen gennem et spørgsmål: *"Hvor ofte deltager du i andet frivilligt arbejde, fx hjælper i idrætsklubber, holder opsyn i nabolaget eller andet?"* Meningen med spørgsmålet har været at indkredse andre former for frivilligt arbejde end det sociale. Vi har valgt at give et par eksempler fra dagligdagen, men har i øvrigt ladet det være op til respondenterne selv at afgrænse de frivillige aktiviteter, som de er involveret i.

Tabel 2.30: Hvor ofte deltager du i andet frivilligt arbejde? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tgede
Mindst en gang om ugen.....	2	2	3	4	5
Mindst en gang om må- neden.....	1	4	4	4	6
Sjældnere	6	6	12	9	13
Aldrig	91	88	81	83	76
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N)	198	231	207	140	454

Tabel 2.30 viser også, at der er relativt små forskelle mellem forsørgelsesgrupperne, når det gælder andet frivilligt arbejde. Det er kun ret få, der i det hele taget deltager i frivilligt arbejde. Der er dog en tendens til, at beskæftigede oftere deltager i frivilligt arbejde end de øvrige grupper.

2.7 Boligforhold

Boligforholdene er væsentlige for levkårene og oftest også for livskvaliteten, og i Danmark bruger de fleste mennesker en stor del af deres indkomst og meget energi på boligen. Udover at være en beskyttelse mod vejr og vind, er boligen i mange tilfælde en del af folks identitet og for nogen desuden en investering.

Boligforholdene er belyst gennem flere spørgsmål i spørgeskemaundersøgelsen. For det første er der spurgt om, hvilken type bolig respondenterne og deres husholdninger bor i. Det er en relevant boligoplysning, men den er ikke i sig selv udtryk for, hvor god boligen er.

Boligtype:

- Lejet værelse.
- Lejet lejlighed.
- Lejet hus.
- Andelslejlighed.
- Ejerlejlighed.
- Ejet hus.
- Herberg/krisecenter/bosted mv.

Vi har desuden konstrueret to særlige variable på baggrund af boligtype.

Den ene er 'lejer/ejer'-bolig:

- Lejeboliger, dvs. lejet værelse + lejet lejlighed + lejet hus + herberg mv.
- Ejerboliger, dvs. andelslejlighed + ejerlejlighed + ejet hus.

Den anden er 'hus/lejlighed':

- Hus, dvs. lejet hus + eget hus
- Lejlighed, dvs. lejet værelse + lejet lejlighed + andelslejlighed + ejerlejlighed + herberg mv.

Desuden er der spørgsmål om:

- Antal værelser, bortset fra køkken, toilet og badeværelse.
- Antal kvadratmeter, når man kun tæller beboet areal med.

Endelig er der spørgsmål om at bo i en 'tidssvarende bolig', dvs. at der er eget køkken, eget toilet, bad, varmt vand, centralvarme/fjernvarme og køleskab.

Boligtype

Den første oplysning om boligforholdene er boligtypen, som giver et første indtryk af boligforholdene.

Tabel 2.31: Hvilken boligtype? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Lejet værelse	11	4	8	2	2
Lejet lejlighed	62	65	59	38	23
Lejet hus	17	17	12	6	4
Andelsbolig	5	4	1	9	9
Ejerlejlighed	1	2	0	5	3
Ejet hus	1	7	17	40	59
Herberg, krisecen- ter mv.	3	1	3	0	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	198	233	207	140	454

Tabel 2.31 viser, at der er markante forskelle på, hvilken boligtype forskellige forsørgelsesgrupper bebor. 11 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse bor på et lejet værelse, 62 % i en lejet lejlighed og 17 % i et lejet hus. Nogenlunde det samme mønster ser man for modtagere af nedsat kontanthjælp. Almindelige kontanthjælpsmodtagere bor i højere grad i eget hus (17 %).

Dagpengemodtagere og de beskæftigede adskiller sig markant fra de andre grupper, idet mange flere bor i eget hus. 59 % af de beskæftigede bor i eget hus, og det samme er tilfældet for 40 % af dagpengemodtagerne.

Det er relevant at sammenholde boligforholdene med husstandstypen, fordi forskellige husstandstyper har forskellige boligbehov. Eksempelvis er det mere acceptabelt, at en ung enlig mand bor på lejet værelse end en familie med to børn. I de følgende tabeller er boligforholdene derfor opdelt på husstandstype. Dels er vist den procentdel, der bor i ejerboliger (inkl. andelsbolig), og desuden er vist den procentdel, der bor i hus, dvs. lejet eller eget hus.

Tabel 2.32: Procentdel, der bor i ejerbolig og i hus opdelt på husstandstype. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Bor i ejerbolig:					
Enlige uden børn	8	13	6	27	46
Enlige med børn	3	6	4	(50)	52
Par uden børn	11	11	26	86	79
Par med børn	4	9	15	74	90
Alle	7	13	18	54	71
Bor i hus:					
Enlige uden børn	4	16	13	18	28
Enlige med børn	25	25	16	(40)	38
Par uden børn	33	22	32	72	72
Par med børn	18	23	31	74	86
Alle.....	18	23	29	46	63

Tabel 2.32 viser, at forskellige husstandstyper bor i forskellige boligtyper. Enlige uden børn bor meget sjældent i hus og sjældent i en ejerbolig. Enlige med børn bor ret sjældent i ejerbolig, men lidt oftere i et hus. Par med børn bor meget ofte i hus, som de ejer.

Men tabellen viser samtidig, at mønstret for forsørgelsesgrupperne fra tabel 2.31 også eksisterer inden for de forskellige husstandstyper, hvor det er modtagere af de laveste ydelser, der sjældent bor i hus og sjældent bor i ejerbolig, mens især de beskæftigede ofte bor i ejerboliger og i hus.

Boligens størrelse

Boligens størrelse er målt på to måder i spørgeskemaundersøgelsen:

- Antal (beboede) værelser.
- Antal kvadratmeter (beboet areal).

Disse to mål for boligens størrelse skal sættes i forhold til antallet af beboere i husstanden, hvis det skal give et meningsfuldt udtryk.

Tabel 2.33: Boligens størrelse målt som antal værelser pr. beboer og antal kvadratmeter pr. beboer? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Antal værelser pr. beboer:					
Under 1 værelse/beboer.....	33	30	15	9	7
1 værelse/beboer.....	41	32	29	21	17
1-2 værelser/beboer.....	10	13	26	23	34
2 værelser/beboer.....	8	16	20	25	22
Over 2 værelser/beboer.....	8	9	10	22	20
I alt	100	100	100	100	100
Antal kvadratmeter pr. beboer:					
Højest 20 m ²	30	24	16	5	2
20-30 m ²	30	24	20	15	13
30-40 m ²	18	18	18	16	22
40-50 m ²	5	11	21	16	20
50-60 m ²	6	7	9	15	12
Mere end 60 m ²	11	16	16	33	31
I alt	100	100	100	100	100

Tabel 2.33 viser, at der er markante forskelle i boligens størrelse, uanset om vi måler det som antal værelser pr. beboer eller antal kvadratmeter pr. beboer. Modtagere af de laveste ydelser har oftest den mindste boligstørrelse. Næsten en tredjedel af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse eller nedsat kontanthjælp har mindre end et værelse pr. beboer, mens det kun er tilfældet for 7 % af de beskæftigede og 9 % af dagpengemodtagerne. De største boliger bebos af de beskæftigede og dagpengemodtagerne, og der er kun mindre forskelle mellem disse to grupper.

Tidssvarende bolig

En tidssvarende bolig defineres i denne sammenhæng som en bolig, der indeholder:

- Eget køkken.
- Eget toilet.
- Bad.
- Varmt vand.
- Centralvarme/fjernvarme.
- Køleskab.

Tabel 2.34: Procentdel der bor i en tidssvarende bolig

Starthjælp/introduktionsydelse	90 %
Nedsat kontanthjælp.....	95 %
Almindelig kontanthjælp	95 %
Dagpenge	97 %
Beskæftigede.....	100 %

Tabel 2.34 viser, at næsten alle bor i en tidssvarende bolig med hensyn til forskelligt udstyr. Men alligevel kan man konstatere, at der er visse signifikante forskelle mellem forsørgelsesgrupperne. ”Kun” 90 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse bor i en tidssvarende bolig, mens det er tilfældet for 95 % af kontanthjælpsmodtagerne og 100 % af de beskæftigede.

2.8 Boligkvarter og flytteønsker

Der har i flere år været fokus på ghettoproblemer i en del af de store danske byer. Problemstillingen handler om, at der er boligområder, hvor der er en stor koncentration af socialt dårligt stillede og indvandrere. I denne undersøgelse er vi i stand til at undersøge, i hvilket omfang forskellige forsørgelsesgrupper bor i særlige typer af boligkvarterer.

Udover at undersøge i hvilke typer af boligkvarter forskellige respondenter/forsørgelsesgrupper bor, vil vi også undersøge respondenternes holdninger til deres boligkvarter, og om de er tilfredse med at bo der, eller om de ønsker at flytte.

Spørgsmål

Spørgsmålene om boligområde i undersøgelsen omfatter først og fremmest et spørgsmål om type af boligområde:

Parcelhuskvarter.

Rækkehuskvarter.

Etagehuskvarter.

Blandet etagehuse og enfamiliehuse.

Kolonihave/sommerhusområde.

Landsby.

På landet.

Vi har også stillet følgende spørgsmål om holdninger til boligkvarteret:

Der er et godt sammenhold.

Der er mange beboere uden for arbejdsmarkedet.

Du føler dig tryk.

Der er mange spændende aktiviteter.

Der er meget uro og ballade.

Det er et godt sted at bo.

Der var mulighed for at kunne erklære sig: *'helt enig'*, *'delvis enig'*, *'hverken enig eller uenig'*, *'delvis uenig'* og *'helt uenig'*.

Endelig blev der stillet spørgsmål om, hvorvidt husstanden gerne vil flytte fra deres nuværende bolig og i givet fald hvorfor.

Boligområde

I det foregående afsnit fik vi et billede af, hvilken type bolig forskellige respondenter boede i. Det viste sig her, at langt de fleste modtagere af forsørgelsesydelse

ser boede i lejede lejligheder, mens de beskæftigede og modtagere af dagpenge helt overvejende boede i ejet hus.

Tabel 2.35: Hvilken type boligområde? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Parcelhuskvarter.....	13	12	16	25	40
Rækkehuskvarter.....	15	12	11	7	6
Etagehuskvarter.....	51	59	44	28	25
Blandet etagehuse/ enfamiliehuse.....	16	9	13	24	11
Kolonihave/som- merhusområde.....	0	1	2	1	0
Landsby	3	3	9	9	7
På landet.....	3	3	5	5	10
I alt	101	99	100	100	100
Antal (N).....	197	233	207	140	454

Tabel 2.35 viser, at modtagerne af de laveste ydelser, dvs. starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp for over halvdelen vedkommende bor i etagehuskvarter, mens det kun er tilfældet for en fjerdedel af de beskæftigede og dagpengemodtagerne. Men i øvrigt bor de forskellige forsørgelsesgrupper ret spredt i forhold til de forskellige typer af boligområder.

Karakter af boligområde

Som nævnt indeholder spørgeskemaet nogle holdningsspørgsmål, som kan benyttes til at karakterisere boligområdet nærmere. Det handler bl.a. om beboersammensætning, tryghed og sammenhold i boligområderne. I den følgende tabel 2.36 er vist den procentdel af respondenterne, der har svaret 'helt enig' eller 'delvis enig' i udsagnene.

Tabel 2.36: Procentdel der er 'helt enig' eller 'delvis enig' i følgende udsagn om boligområde.

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Der er et godt sammen- hold	58	64	54	65	73
Der er mange beboere uden for arbejdsmarkedet..	46	39	44	38	23
Du føler dig tryk	84	89	92	91	93
Der er mange spænden- de aktiviteter	29	35	34	56	47
Der er meget uro og ballade	26	29	17	19	15
Det er et godt sted at bo....	78	84	88	94	96
Antal (N)	197	233	207	140	454

Tabel 2.36 viser, at der ganske vist er visse forskelle på karakteren af boligområdet, som forsørgelsesgrupperne bor i, men forskellene er måske ikke så store, som man skulle forvente.

Først og fremmest synes langt de fleste, at 'det er et godt sted at bo', men de beskæftigede synes bedre om deres boligområde end modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og modtagerne af nedsat kontanthjælp. Det er ikke så overraskende, at de fleste synes, de bor et godt sted, for ellers ville de formentlig vælge at flytte, hvis de har mulighed for det. Det er dog ikke alle, der har lige gode muligheder for at flytte, især ikke modtagere af de laveste sociale ydelser.

Man bemærker også, at næsten alle føler sig trygge i deres boligområde, men igen med den forskel at de beskæftigede føler sig mest trygge, og modtagere af de laveste sociale ydelser føler sig mindst trygge. Det er også modtagerne af de laveste ydelser, der oftest oplever, at der er uro og ballade i boligområdet.

Tabellen viser også, at der sjældent foregår spændende aktiviteter i boligområdet, hvor modtagere af de laveste ydelser bor. Det er meget oftere tilfældet der hvor de beskæftigede og dagpengemodtagerne bor.

Endelig viser tabellen, at beboersammensætningen med hensyn til beboere uden for arbejdsmarkedet ikke er så forskellig mellem forsørgelsesgrupperne. Den eneste undtagelse er, at de beskæftigede bor i områder, hvor der er relativt få uden for arbejdsmarkedet.

En korrelationsanalyse viser i øvrigt, at det mest afgørende for om respondenterne synes, at det er godt sted at bo er, om der er tryghed, og at der ikke er uro og ballade, og dette oftest er tilfældet, når der ikke er for mange, der er uden for arbejdsmarkedet.

Samlet set kan man sige, at selv om forskellene i vurderingen af boligområdet ikke er meget store, så er der alligevel tale om nogle ret systematiske skævheder, hvor modtagere af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp bor i de dårligste boligområder. Det er også tilfældet for mange modtagere af almindelig kontanthjælp, mens de beskæftigede og dagpengemodtagere tilsyneladende bor i noget bedre boligområder.

Lyst til at flytte

Endelig er respondenterne blevet spurgt, om de og deres husstand gerne ville flytte. Da vi kun har interviewet en person i husstanden, er denne blevet bedt om at svare på vegne af hele husstanden eller flertallet af husstanden.

Tabel 2.37: Vil du og din husstand gerne flytte? Procent.

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Ja, helt sikkert	38	32	30	19	10
Ja, måske	24	21	15	13	10
Nej	38	47	55	68	80
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N)	200	213	209	140	454

Tabel 2.37 viser, at 38 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse 'helt sikkert' gerne vil flytte, mens det er tilfældet for 32 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 30 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp. Blandt de be-

skæftigede er det kun 10 %, der 'helt sikkert' vil flytte, mens 80 % ikke vil. Der er altså tale om det velkendte mønster, hvor modtagerne af de laveste ydelser oftest har de dårligste forhold og gerne vil flytte, mens det især er de beskæftigede, som oftest er tilfredse og ikke ønsker at flytte.

Vi har i øvrigt foretaget yderligere analyser, der viser, at der er en stærk sammenhæng mellem flytteønsker og boligforholdene og karakteren af boligkvarteret. De respondenter, der har de dårligste boligforhold, er samtidig er dem, der hyppigst har ønske om at flytte.

De respondenter, der gerne vil flytte, er blevet spurgt, dels om hvorfor de vil flytte, dels om hvorfor de ikke er flyttet endnu.

Tabel 2.38: Hvorfor vil du og din husstand gerne flytte? Procent. Kun respondenter, der ønsker at flytte

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Økonomiske grunde	12	10	10	5	3
Ønsker mere plads	27	24	31	21	20
Ønsker bedre bolig	7	11	8	11	0
Utilfreds med boligområdet	9	17	12	11	10
Ønsker andet boligområde	12	11	5	13	14
Ønsker hus og have mv.....	3	8	6	3	11
Familiære grunde.....	6	5	7	16	8
Tættere på familie/venner.....	7	0	3	3	3
Vil bo et bestemt sted	3	6	4	3	6
Ønsker mindre bolig	1	2	2	3	8
Af arbejdsmæssige grunde	7	3	2	11	8
Andet.....	5	5	7	3	10
Ved ikke	1	0	2	0	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	121	119	98	38	79

Tabel 2.38 viser, at der er en lang række grunde til, at husstandene ønsker at flytte. Den vigtigste grund i alle forsørgelsesgrupperne er ønsket om mere plads, som ca. en fjerdedel af alle nævner. En anden vigtig grund er ønsket om at flytte til et bedre boligområde, fx med mere natur eller tættere på en livlig by, som nævnes af ca. 10 %. Der er andre 10 %, som ønsker at flytte, fordi de er utilfredse med deres boligområde, fx fordi de føler sig utrygge, eller synes der er for meget uro og hærverk. Endelig er der ca. 10 %, som ønsker at flytte af økonomiske grunde, fx fordi de ikke har råd til huslejen.

Udover disse grunde til at flytte, er der også nogle, som nævner, at de gerne vil bo tættere på familie og venner, eller at de gerne vil bo tættere på deres arbejdsplads. Nogen vil flytte af mere familiære grunde, fx fordi de gerne vil flytte sammen med deres kæreste eller flytte fra deres samlever eller forældre.

Et andet spørgsmål til respondenter, der har givet udtryk for, at de gerne vil flytte er: "Hvorfor de så ikke er flyttet?"

Tabel 2.39: Hvorfor er du og din husstand ikke flyttet? Procent. Kun respondenter, der ønsker at flytte

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Alminde- lig kon- tanthjælp	Dag- penge	Beskæf- tignede
Økonomiske grunde	41	46	37	74	27
Svært/umuligt at få noget andet....	15	20	12	0	0
Magter det ikke/sygdom	2	3	3	0	1
Søger allerede/er på venteliste	16	8	9	3	6
Skal snart flytte	5	2	3	0	0
Af hensyn til familiemedlemmer	4	5	4	0	12
Af hensyn til job/uddannelse	0	2	1	0	4
Er tilfreds med nuværende.....	7	4	9	3	5
Svært at sælge bolig nu	0	0	3	11	17
Har ikke gjort noget ved det	3	4	2	0	6
Andre grunde.....	6	5	12	11	15
Ved ikke.....	2	1	4	0	6
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N)	109	113	92	38	78

Tabel 2.39 viser helt klart, at den vigtigste grund til ikke at flytte er dårlig økonomi, dvs. folk har ikke råd til at flytte til noget andet, enten fordi huslejen er for høj, eller fordi selve flytteomkostningerne er for store. Enkelte siger, at de ikke kan komme af med deres nuværende bolig på grund af ”finanskrisen”.

Der er en gruppe, der mener, at det er umuligt at finde noget andet, og det er en gruppe som søger en anden bolig, men de er ikke kommet i betragtning endnu, fordi de eksempelvis står på venteliste.

Nogen vil gerne flytte, men på grund af andre familiemedlemmer (børn) eller job kan det ikke rigtig lade sig gøre endnu. Derudover er der en række andre grunde af større eller mindre betydning for, at de ikke er flyttet fra deres bolig, selvom de gerne ville.

2.9 Opvækstforhold

Set i et længere og større perspektiv har det ofte stor betydning, hvilke opvækstforhold mennesker har haft. Der har i de senere år været sat fokus på, at børn af dårligt stillede har en overrisiko for selv at blive socialt dårligt stillet. I undersøgelsen har vi stillet to spørgsmål om opvækstforholdene:

”Havde din familie det økonomisk svært under din opvækst?”

”Hvordan vil du karakterisere din opvækst – var den meget god, god, nogenlunde, mindre god eller meget dårlig?”

Det ene spørgsmål handler om familiens økonomiske forhold, mens det andet spørgsmål er om opvæksten som helhed og bl.a. omfatter personlige og psykologiske forhold.

Tabel 2.40: Havde din familie det økonomisk svært under din opvækst? Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Ja, det meste af tiden ..	33	40	19	11	14
Ja, i nogle perioder	21	20	31	34	32
Nej.....	44	37	47	55	54
Uoplyst	2	3	4	-	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	200	233	208	140	454

Der er klare forskelle på, hvor mange der synes deres familie har haft det økonomisk svært under deres opvækst. 40 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp mener, at deres familie havde det svært 'det meste af tiden'. Det samme var tilfældet for 33 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og 19 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp. Kun 11 % og 14 % af dagpengemodtagerne og de beskæftigede mener, at deres familie havde det økonomisk svært det meste af tiden under deres opvækst.

Det er ca. halvdelen af respondenterne, der *ikke* mener deres familie havde det økonomisk svært og flest blandt dagpengemodtagerne og de beskæftigede.

Tabel 2.41: Hvordan vil du karakterisere din opvækst? Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Meget god	27	24	25	26	35
God	36	30	39	57	52
Nogenlunde	19	18	15	9	11
Mindre god	12	13	14	6	1
Meget dårlig	5	12	4	2	1
Uoplyst	1	3	3	-	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	200	233	208	140	454

Tabel 2.41 viser igen, at de beskæftigede hyppigst mener, at deres opvækst har været 'meget god', og kun en ubetydelig andel mener, at den har været dårlig. Dagpengemodtagerne mener også hyppigt, at deres opvækst har været relativ god, mens der i de øvrige grupper er en mindre andel, der mener, at deres opvækst har været god.

Derimod er der 12 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp, der mener, at deres opvækst har været 'meget dårlig', og 13 % mener, at den har været 'mindre god'. Der er også en lille del af modtagere af almindelig kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse, som mener, at deres opvækst har været 'mindre god' eller 'meget dårlig'.

En korrelationsanalyse viser, at der er en ret stærk sammenhæng mellem besvarelsenerne af de to spørgsmål. Den næste tabel viser denne sammenhæng. De respondenter, der har haft det økonomisk svært under deres opvækst, angiver oftere, at deres opvækst har været 'mindre god eller meget dårlig'.

Tabel 2.42: Hvordan har opvæksten været? – de to spørgsmål om opvækst. Procent

Hvordan vil du karakterisere din opvækst?	Havde din familie det økonomisk svært under din opvækst?			Alle
	Det meste af tiden	I nogle perioder	Nej	
Meget god	16	24	38	29
God	32	53	47	45
Nogenlunde	20	16	10	14
Mindre god/meget dårlig	32	7	5	12
I alt	100	100	100	100
Antal (N)	287	335	581	1.203

Tabel 2.42 viser imidlertid også, at der ikke er nogen ”automatik”, idet der også er en del, der på trods af, at familien har haft det økonomisk svært, alligevel har haft en ’meget god’ eller ’god’ opvækst. I det følgende vil vi analysere den gruppe, der enten har haft det økonomisk svært ’det meste af tiden’ eller har haft en ’mindre god’ eller ’meget dårlig’ opvækst.

2.10 Misbrug

Misbrugsproblemer kan spille en betydelig rolle for levekårene, fordi de kan ødelægge både helbred, økonomi, familie og mange andre relationer. Det er imidlertid vanskeligt at kortlægge misbrugsproblemer i en spørgeskemaundersøgelse, fordi misbrug ofte opfattes som skamfuldt og nedværdigende. Derfor kan det være svært at fortælle til en ”pæn” interviewer, at man har et misbrug. Endvidere er en forudsætning for angivelse af misbrug, at respondenterne har erkendt, at der er tale om misbrug og ikke bare brug, og denne erkendelse forekommer ofte sent i en ”misbrugskarriere”. Derfor er der knyttet både en høj grad af usikkerhed og underrapportering til oplysninger om misbrug.

Der blev stillet følgende spørgsmål: ”Har du et misbrug af alkohol, medicin, hash eller hårdere former for narkotika?” Spørgsmålet blev stillet til respondenterne, som også skulle svare i forhold til dennes eventuelle ægtefælle/samlever og børn. Det giver en yderligere usikkerhed på oplysningerne, fordi respondenterne måske ikke altid ved, om deres børn har et misbrug. Endelig er der en usikkerhed omkring, hvad man forstår ved et misbrug. Det er blevet overladt til respondenterne at fortolke misbrug.

Tabel 2.43: Har du et misbrug af alkohol, medicin, hash eller hårdere former for narkotika? Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Ja, har et misbrug	3	11	9	0	1
Nej, intet misbrug	96	88	90	100	99
Uoplyst	1	1	1	0	0
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N)	199	234	208	140	454

Tabel 2.43 viser, at misbrug af alkohol, medicin, hash eller hårdere former for narkotika forekommer relativt sjældent. Der er ingen dagpengemodtagere, og kun en enkelt procent af de beskæftigede har oplyst at have et misbrug. Derimod er der 11 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 9 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, der har et misbrug, mens det er tilfældet for 3 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse.

Respondenterne er blevet bedt om at uddybe deres misbrug og angive, hvilke former for misbrug, der er tale om. Her viser det sig, at alkoholmisbrug er klart det mest udbredte. Kun nogle enkelte nævner hash, medicin og hårdere stoffer, eller at de har et blandingsmisbrug. Flere af dem, der nævner alkoholmisbrug, tilføjer, at de i øjeblikket er på antabus.

Der er kun nogle få procent, der har oplyst, at deres ægtefælle/samlever har et misbrug, og en enkelt respondent nævner, at deres barn er misbruger. Vi har i nedenstående tabel vist, om husstanden samlet set har et misbrug.

Tabel 2.44: Har nogen i husstanden et misbrug af alkohol, medicin, hash eller hårdere former for narkotika? Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tigatede
Ja, har et misbrug	4	12	10	0	1
Nej/uoplyst	96	88	90	100	99
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	199	234	208	140	454

Tabel 2.44 bekræfter resultaterne i tabel 2.41. 12 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har et misbrug i husstanden, mens det er tilfældet med 10 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp og 4 % af modtagerne af starthjælp/introydelse. Derimod er der ingen modtagere af dagpenge, der har misbrug og kun en procent af de beskæftigede.

3 Husstandens økonomi

I dette kapitel vil vi se nærmere på husstandenes økonomi og de økonomiske problemer, som modtagerne af de lave sociale ydelser kan opleve. I spørgeskemaundersøgelsen er medtaget nogle spørgsmål, som kan dokumentere disse konsekvenser med hensyn til: *At få pengene til at slå til.*

- At klare sig de sidste 3 år uden hjælp fra det offentlige.
- Økonomisk situation i sammenligning med andre – i hele landet og i boligområdet.
- Gældsstiftelse.

Vi indleder dog dette afsnit om husstandens økonomi med en kort sammenfatning af projektets forrige rapport om ”Konsekvenser af de laveste sociale ydelser – forsørgelsesgrundlag og afsavn” (Hansen og Hussain 2009), fordi resultaterne herfra udgør en væsentlig del af grundlaget for at forstå coping.

3.1 Husstandens økonomi og afsavn

Når økonomien for familier med forskellige forsørgelsesgrundlag sammenlignes, er der klare og indlysende forskelle. Det fremgår tydeligt af nedenstående tabel 3.1, der viser medianindkomster for grupperne med forskelligt forsørgelsesgrundlag. Beløbene er opgjort særskilt for forskellige husstandstyper.

Tabel 3.1: Medianindkomsten for enlige og par med og uden børn. Indkomst pr. måned. Ækvivaleret disponibel indkomst

	Ækvivaleret disponibel indkomst			
	Enlige uden børn	Enlige med børn	Par uden børn	Par med børn
Laveste ydelser				
Intro/start.....	5.200	7.600	(8.600)	7.700
Laveste ydelser				
Nedsat hjælp.....	7.300	8.300	10.100	9.000
Kontanthjælp.....	9.000	9.800	(10.600)	11.200
Arbejdsløse.....	10.500	(8.700)	(14.100)	12.000
Beskæftigede.....	16.000	13.500	21.200	17.900
Antal*	269	155	179	555

Anm.: Laveste ydelser intro/starthjælp N=209, laveste ydelser nedsat hjælp N=224, kontanthjælp N=208, arbejdsløse N=140, beskæftigede N=454.

() betyder, at der ligger få observationer bag tallet.

* derudover er der 77 med anden familietype (storfamilie).

Som det fremgår af tabel 3.1, er forskellene helt systematiske. Familier på start-hjælp og introduktionsydelse er dårligst stillet. Næst dårligst stillet er familier på nedsat kontanthjælp. Familier på almindelig kontanthjælp har i alle fire situationer mere i disponibel indkomst end familier, der har de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag. Arbejdsløse på dagpenge har næst højest disponibel indtægt og højest har de beskæftigede. Når man betragter rådighedsbeløbet, fremkommer

samme systematiske billede af forskellene mellem grupperne med forskelligt forsørgelsesgrundlag.

Det kan således konkluderes, at det forskellige forsørgelsesgrundlag har stor betydning for familiernes økonomiske situation både, når det gælder den disponible indkomst og rådighedsbeløbet.

Afsavn

Afsavn er et begreb, som direkte afspejler manglende behovstilfredsstillelse. Når man lider afsavn, så er der aktiviteter, handlinger og goder – som opfattes som nødvendigheder, og som er almindelige i det samfund, man lever i – som man må undlade at købe eller er udelukket fra at bruge grundet manglende ressourcer. I denne undersøgelse er der udvalgt 19 forskellige aktiviteter, indkøb og handlinger, og undersøgelsen viser, at en stor del af interviewpersonerne opfatter de udvalgte aktiviteter, indkøb og handlinger som nødvendigheder i dagens Danmark. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at der næsten er fuldstændig konsensus om en række af disse goder i alle grupper. Det er altså ikke således, at grupperne med den dårligste økonomi har en anden opfattelse af, hvilke goder der er nødvendige i Danmark end resten af befolkningen. Nogle aktiviteter og handlinger opfattes dog som mere nødvendige end andre. I undersøgelsen er det belyst, i hvilken udstrækning modtagerne af de laveste sociale ydelser har undladt disse aktiviteter, indkøb og handlinger af økonomiske grunde, og der er foretaget sammenligninger med grupper med et andet forsørgelsesgrundlag.

Undersøgelsen viser, at modtagerne af de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag har mange afsavn som følge af deres økonomiske situation. Det er undersøgt om respondenterne har lidt afsavn i forhold til 19 forskellige aktiviteter, indkøb og handlinger. Generelt er der en større andel af modtagerne af de laveste sociale ydelser end almindelige kontanthjælpsmodtagere, dagpengemodtagere og beskæftigede, som har undladt disse forskellige aktiviteter. Som eksempler på forskellene skal vi især henlede opmærksomheden på de aktiviteter og handlinger, som stort set alle i de forskellige forsørgelsesgrupper opfatter som nødvendigheder. Det gælder aktiviteter og handlinger som at gå til tandlægen, at give gaver til fødselsdag, at købe medicin ordineret af lægen, at kunne betale husleje mv. til tiden, at have telefon/mobiltelefon og at have tv i hjemmet. Hvad angår andelen, som har måttet undlade disse nødvendige aktiviteter, viser undersøgelsen, at modtagerne af de laveste sociale ydelser adskiller sig markant fra fx modtagere af almindelig kontanthjælp og selvfølgelig endnu mere i markant grad fra personer og familier, som er arbejdsløse eller i beskæftigelse.

Ser vi fx på aktiviteten at gå til tandlæge, har 60 % af modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse og 66 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp undladt dette af økonomiske grunde, mens det kun gælder 44 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, 8 % blandt de arbejdsløse og 6 % blandt de beskæftigede. Ser vi på andelen, som har undladt at købe medicin ordineret af lægen, så er der 25 % af dem på starthjælp/introduktionsydelse og 32 % af dem på nedsat kontanthjælp, som har undladt dette, mens det samme kun gælder for 12 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, 6 % af de arbejdsløse og 2 % af de beskæftigede. I forhold til modtagere af almindelig kontanthjælp, finder vi, at der er store forskelle i andelen, som har undladt de forskellige aktiviteter og handlinger.

Et samlet udtryk for den meget forskellige fordeling af afsavne fås ved at se på, hvor store andele af grupperne med forskelligt forsørgelsesgrundlag som overhovedet ikke har lidt afsavn, som har lidt 5-9 afsavn, og dem som har lidt 10-19 afsavn. Det fremgår af nedenstående tabel 3.2.

Tabel 3.2: Andel af personer og familier med antal afsavn. Særskilt for grupper med forskelligt forsørgelsesgrundlag. Procent

	Andel med 5 afsavn og derover	Andel med 10 afsavn og derover	Andel med et afsavn	Andel med ingen afsavn
Laveste ydelser Intro/start.....	70	31	4	2
Laveste ydelser Nedsat hjælp.....	74	34	3	6
Kontanthjælp.....	40	16	15	19
Arbejdsløse.....	19	6	13	50
Beskæftigede.....	4	1	8	79

Anm.: Alle afsavn omfatter 19 afsavn

Undersøgelsen viser, at der blandt modtagerne af de laveste sociale ydelser er 70 % og 74 %, der har 5-9 afsavn. Til sammenligning er det kun 40 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp, som har 5-9 afsavn. 19 % af dagpengemodtagerne og 4 % af de beskæftigede har 5-9 afsavn.

Mest markant viser forskellen sig i, at der kun er 2 % af modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse og 6 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp, der ikke har et eneste af de 19 afsavn. Det samme gælder for 19 % af modtagere af almindelig kontanthjælp, 50 % af dagpengemodtagerne og 79 % af de beskæftigede. Der er således markante forskelle mellem modtagerne af de laveste ydelser og modtagerne af almindelig kontanthjælp, hvad angår omfanget af afsavn. Når vi skal forklare årsagen til, at modtagerne af de laveste sociale ydelser rammes så hårdt af afsavn – så mange og så alvorlige afsavn – er hovedforklaringen helt entydigt, at de har de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag.

Det er ikke overraskende, at de laveste ydelser medfører, at personer og familier får en lavere indkomst end andre, som ikke har fået nedsat deres ydelser. Derimod er det overraskende, hvor kraftigt nedsatte ydelser indvirker på omfanget af afsavn. Således har de laveste ydelser slået meget voldsomt igennem i form af markant større andele af familier på de laveste ydelser, som lider afsavn. Velfærden for disse mennesker er mærkbart forringet.

Svært ved at få pengene til at slå til

Et vigtigt spørgsmål til respondenterne er, om de selv synes, at de har økonomiske problemer. Der er tale om den subjektive opfattelse af situationen på interviewtidspunktet. Spørgsmålet lød: *"Har du og din husstand svært ved at få pengene til at slå til?"* Respondenterne kunne svare *'hele tiden'*, *'ofte'*, *'en gang imellem'*, *'en sjælden gang'* og *'aldrig'*.

Tabel 3.3: Har svært ved at få pengene til at slå til? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Nu beskæf- tignet - før lav ydelse	Dagpenge	Beskæf- tignede
Hele tiden	73	60	58	30	17	2
Ofte	13	17	17	16	14	4
En gang imellem.....	8	17	17	21	20	11
En sjælden gang	2	3	4	15	12	15
Aldrig	4	3	4	18	37	68
I alt.....	100	100	100	100	100	100
Antal	141	95	167	138	140	453

Tabel 3.3 viser, at husstande med de laveste ydelser meget oftere har svært ved at få pengene til at slå til. 73 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har svært ved at få pengene til at slå til 'hele tiden', og 13 % har det 'ofte'. Modtagere af nedsat kontanthjælp har også mange problemer med at få pengene til, og det samme har modtagere af almindelig kontanthjælp. Derimod er det sjældent, at beskæftigede har svært ved at få pengene til at slå til. Man skal også bemærke, at de husstande med de laveste ydelser, som på interviewtidspunktet var i beskæftigelse, samtidig har fået færre økonomiske problemer.

Tabel 3.4: Procentdel af husstande, der 'hele tiden' har svært ved at få pengene til at slå til? Opdelt efter afsavn og helbred

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Antal afsavn:					
Højst 6 afsavn	43	30	24	18	2
Mere end 6 afsavn	80	70	65	(43)	(8)
Husstandens helbred:					
Godt.....	52	40	25	12	2
Middel	55	53	31	22	2
Dårlig	78	60	50	33	7
I alt.....	67	57	35	17	2

Tabel 3.4 viser, at der er betydelige forskelle mellem på den ene side forekomst af økonomiske problemer og på den anden side helbred og afsavn. Dem med mange afsavn og dårligt helbred har oftere økonomiske problemer.

Svært ved at klare sig uden hjælp fra det offentlige

Et andet spørgsmål i undersøgelsen handler om at kunne klare sig uden hjælp fra det offentlige.

Tabel 3.5: Har husstanden haft problemer med at klare sig selv uden hjælp fra det offentlige? Forsørgelsesgrupper. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæfti- gede
Hele tiden.....	68	61	47	7	2
En stor del af tiden.....	14	19	18	9	2
En mindre del af tiden.....	9	8	13	5	4
Nej.....	8	9	20	79	92
Uoplyst.....	1	3	2	9	0
I alt	100	100	100	99	100
Antal.....	199	234	208	140	453

Tabel 3.5 viser meget klart, at det er respondenter med de laveste ydelser, der samtidig oftest har haft svært ved at klare sig selv uden hjælp fra det offentlige i de sidste tre år, mens beskæftigede og dagpengemodtagere stort set ikke har haft problemer med at klare sig selv. 68 % af modtagerne af start-hjælp/introduktionsydelse og 61 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har 'hele tiden' haft problemer med at klare sig selv, og kun ret få har ikke været afhængige af offentlig hjælp. Man skal også bemærke, at næsten halvdelen af modtagerne af almindelig kontanthjælp har svaret 'hele tiden'.

Tabel 3.6: Procentdel af husstande, der 'hele tiden' har svært ved at klare sig selv uden hjælp fra det offentlige. Opdelt efter afsavn og helbred

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Antal afsavn:					
Højest 6 afsavn.....	63	44	40	7	1
Mere end 6 afsavn...	70	73	69	(14)	(20)
Husstandens helbred:					
Godt	54	35	22	6	2
Middel	51	53	40	8	1
Dårlig.....	81	72	63	19	12
I alt	68	61	47	7	2

Tabel 3.6 viser, at der er klare forskelle mellem respondenter med mere eller mindre end 6 afsavn. Jo flere afsavn, des flere har haft svært ved at klare sig. Den samme sammenhæng ser vi, når det drejer sig om helbredstilstanden, idet respondenter med dårligt helbred oftere har haft svært ved at klare sig selv.

Sammenlignet med for et år siden

Et tredje mål for, hvordan husstandenes nuværende økonomiske situation ser ud, har vi opstillet ved at spørge respondenterne om, hvordan de synes, situationen ser ud nu i sammenligning med for et år siden:

"Når du sammenligner din og din husstands nuværende økonomiske situation med situationen for et år siden – er den så blevet bedre eller dårligere?"

Tabel 3.7: Husstandens nuværende økonomiske situation sammenlignet med for et år siden? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Start-hjælp/intro-ydelse	Nedsat kontant-hjælp	Almindelig kontant-hjælp	Nu beskæftiget - før lav ydelse	Dagpenge	Beskæftigede
Meget bedre	1	5	1	19	3	11
Noget bedre.....	10	6	12	23	14	18
Uændret.....	40	39	40	25	32	58
Noget dårligere.....	30	25	27	21	34	10
Meget dårligere	18	22	19	12	18	3
Uoplyst.....	1	3	1	0	0	0
I alt.....	100	100	100	100	101	100
Antal	141	96	169	138	140	453

Tabel 3.7 viser tydeligt, at det er modtagerne af de laveste ydelser, der har fået det dårligere, mens de beskæftigede har fået det lidt bedre. Modtagere af dagpenge har også oplevet, at deres økonomiske situation er blevet dårligere, mens modtagerne af almindelig kontanthjælp har en næsten uændret situation. Der er dog samtidig en række nuancer i billedet. På den ene side er der respondenter på de laveste ydelser, som synes de har fået det lidt eller noget bedre, og på den anden side er der også en lille gruppe beskæftigede, der synes, at situationen er blevet dårligere.

Man skal især bemærke den gruppe, som nu er kommet i beskæftigelse, men som før modtog en lav ydelse. Denne gruppe er meget delt i opfattelsen af, om deres økonomiske situation er blevet bedre. Der er ganske vist 19 % og 23 %, som mener, at deres økonomi er blevet bedre, men der er samtidig 21 % og 12 %, som mener, at deres økonomi er blevet dårligere.

Sammenlignet med andre husstande

Husstandenes økonomiske situation kan selvfølgelig isoleret set belyses ved hjælp af respondenternes egen oplevelse af deres økonomiske situation, således som vi har gjort det i det foregående. Men når man skal vurdere ens egen økonomiske situation, er det vigtigt at kunne drage sammenligninger med andre husstande. Der blev derfor stillet to spørgsmål om sådanne sammenligninger. Det ene i forhold til alle i dagens Danmark og det andet i forhold til andre i boligområdet.

”Oplever du, at du og din husstand har råd til at gøre det samme, som de fleste andre i dagens Danmark?”

”Oplever du, at du og din husstand har råd til at gøre det samme, som de fleste andre i det boligområde, du bor i?”

Tabel 3.8: Har husstanden råd til at gøre det samme, som de fleste andre i dagens Danmark? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Nu beskæf- tignet - før lav ydelse	Dagpenge	Beskæf- tignede
Ja, i høj grad	2	2	4	15	25	51
Ja, i nogen grad	9	18	16	29	34	35
Ja, i lille grad	7	6	12	15	15	5
Nej.....	80	71	63	39	26	8
Uoplyst	2	3	5	1	1	1
I alt	100	100	100	99	101	100
Antal	141	96	169	138	140	454

Tabel 3.9: Har husstanden råd til at gøre det samme, som de fleste andre i det boligområde, du bor i? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Nu beskæf- tignet - før lav ydelse	Dagpenge	Beskæf- tignede
Ja, i høj grad	2	6	9	17	30	55
Ja, i nogen grad	13	25	18	38	36	36
Ja, i lille grad	11	5	12	14	14	3
Nej.....	64	56	52	24	18	5
Uoplyst	10	7	9	7	2	1
I alt	100	99	100	100	100	100
Antal	141	96	169	138	139	455

Der er meget klare forskelle på besvarelsene i forsørgelsesgrupperne. Ca. 70 % af modtagerne af de laveste ydelser mener ikke, at de har råd til det samme som andre i dagens Danmark, og ca. 60 % mener ikke, at de har råd til det samme som andre i deres boligområde. Blandt modtagerne af almindelig kontanthjælp er det ca. 50 %, der ikke har råd til det samme som andre i Danmark, og 35 % der ikke har råd til det samme som andre i deres boligområde. De tilsvarende tal for dagpengemodtagere er 26 % og 18 %, og for de beskæftigede er disse tal 8 % og 5 %.

Man bemærker, at procentdelen, der ikke har råd til det samme som andre i hele Danmark, er lidt højere end procentdelen for boligområdet for alle grupperne, hvilket formentlig er udtryk for, at respondenterne, der modtager sociale ydelser i et vist omfang bor sammen med andre i samme økonomiske situation, dvs. en del respondenter bor i en slags social "ghetto". Det kan dog ikke være tilfælde for de beskæftigede. En fortolkning kunne her være, at respondenterne har et urealistisk billede af, hvordan andre husstandes økonomiske situation er uden for deres boligområde. Tabel 3.10 viser sammenhængen mellem svarene på de to spørgsmål.

Tabel 3.10: Sammenhæng mellem svarene på om man har råd til det samme som andre husstande i dagens Danmark og det boligområde, man bor i. Procent

Har du råd til det samme som andre i det boligområde du bor i?	Har du råd til det samme som andre i dagens Danmark?				Alle
	I høj grad	I nogen grad	I lille grad	Nej	
Ja, i høj grad.....	89	15	7	3	30
Ja, i nogen grad.....	9	77	37	13	31
Ja, i lille grad	0	4	44	10	9
Nej	1	4	12	74	30
I alt.....	99	100	100	100	100
Antal	311	306	109	433	1.159

Ekskl. uoplyste

Tabel 3.10 viser meget klart, der er en sammenhæng mellem, om man har råd til det samme som andre husstande i dagens Danmark og det boligområde, man bor i⁶.

For at få et indtryk af, om der er særlige undergrupper, der har andre meninger, har vi konstrueret et samlet mål for 'ikke at have råd til det samme som andre', som består af de respondenter, der har svaret, at de ikke har råd til det samme som andre enten i dagens Danmark eller i det boligområde, man bor i.

Tabel 3.11: Procentdel, der mener, de ikke har råd til det samme som andre – enten i dagens Danmark eller i det boligområde, man bor i. Opdelt efter afsavn og helbred

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Antal afsavn:					
Højest 6 afsavn	63	56	36	26	7
Mere end 6 afsavn ...	85	85	85	73	40
Husstandens helbred:					
Godt.....	70	51	43	25	8
Middel.....	71	71	37	26	9
Dårlig	83	80	67	44	23
I alt.....	77	73	53	27	9

Tabel 3.11 viser, at der er klare forskelle i alle forsørgelsesgrupperne i forhold til antallet af afsavn. Det samme er tilfældet med helbredsforholdene, idet respondenter med dårligt helbred langt oftere synes, at de har dårligere økonomi end andre.

Gæld

Gældsstiftelse kan være en måde at håndtere en trængt økonomisk situation på eller en måde at forøge sit forbrug på fx for at opnå eftertragtede forbrugsgoder som mærkevarer, fladskærme eller computere eller generelt for at udjævne forbruget over tid. Her skelnes ikke mellem, om gældsættelsen skyldes det ene eller andet forhold. Det skal også nævnes, at boliggæld ikke indgår i gældsopgørelsen. Spørgsmålet om gæld lød således:

⁶ En gammatest viser en gammaværdi på +0,9.

”Har du og din husstand gæld til det offentlige, til banker, til kontokort, familie og venner eller private pengeudlånere?”

Hvis man svarede ”ja”, blev man bedt om at angive gældsbeløbets størrelse og gældstype.

Tabel 3.12: Har du og din husstand gæld? – Forsørgelsesgruppe (vægtet). Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Ingen gæld	40	31	29	64	80
Højst 100.000 kr.	44	39	40	22	9
Mere end 100.000 kr. ..	11	27	19	11	9
Uoplyst	5	3	12	3	2
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	200	233	208	139	455

Tabel 3.12 viser udbredelsen og omfanget af gæld blandt de forskellige forsørgelsesgrupper. De beskæftigede har i langt mindre grad end de andre forsørgelsesgrupper en gæld. Blandt modtagere af kontanthjælpsydelse er det 60-70 %, som har en gæld, og det er især modtagere af nedsat kontanthjælp, der har en gæld på over 100.000 kr. (27 %) ⁷.

Tabel 3.13: Har du og din husstand gæld til følgende? Procent*

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Til det offentlige	25	40	28	21	8
Banker, fx forbrugslån ...	33	48	49	23	14
Kontokort o.l.....	8	17	13	3	1
Til familie/venner.....	28	26	18	2	3
Private pengeudlånere ..	4	4	1	0	0
Antal (N).....	200	233	208	139	455

*Mulighed for flere svar – derfor giver summen af procenterne mere end 100

Tabel 3.13 viser, hvilke former for gæld de forskellige forsørgelsesgrupper har stiftet. Banklån, herunder forbrugslån, er for alle forsørgelsesgrupper den mest udbredte form for lån/gæld. Næsten 50 % blandt modtagere af nedsat og almindelig kontanthjælp har et banklån. Herefter følger gæld til det offentlige, hvor modtagere af nedsat kontanthjælp topper med 40 %. Gæld til familie og venner er udbredt blandt kontanthjælpsmodtagere og især blandt dem med de laveste ydelser, hvor næsten 30 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp har gæld til familie og venner. Det er især modtagere af nedsat og almindelig kontanthjælp, der har gæld på kontokort og lignende. Kun meget få har

⁷ Det er især fattige, der skylder flere penge væk, end de har sparet op (fattige defineres her som dem, der har en indkomst, som er mindre end halvdelen af medianindkomsten). Det gælder for mere end halvdelen af de fattige og for omkring en tredjedel af de ikke-fattige. De fattige har – sammenlignet med de ikke-fattige – en ”dyr” gæld til kontokortordninger, finansieringsselskaber, banker mv., og renteudgifterne udgør en væsentlig større byrde for fattige end for andre (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2009).

en gæld til private pengeudlånere, men det er især dem, der modtager de laveste ydelser, der anvender denne (sandsynligvis sidste og desperate) form for gældsstiftelse.

4 Muligheder og barrierer for at komme i beskæftigelse

Et vigtigt aspekt af ydelsesmodtagernes situation handler om deres muligheder for at klare sig selv på kort og længere sigt. Her er det især vigtigt, at de kan klare sig selv økonomisk og blive selvforsørgende og klare sig uden hjælp fra samfundet. Men vi har samtidig set, at der er mange ydelsesmodtagere, som har fysiske og psykiske problemer. Desuden er mange af dem flygtninge og indvandrere, som ofte har sproglige og kulturelle problemer i det danske samfund.

I dette kapitel vil vi se nærmere på barrierer og muligheder for, at modtagerne kan blive selvforsørgende.

4.1 Barrierer for at blive selvforsørgende

I spørgeskemaundersøgelsen stillede vi kun det følgende spørgsmål til dem, der har svaret, at de har haft problemer med at klare sig selv:

"Hvad oplever du, er barrierer for, at du og din husstand kan blive selvforsørgende?"

I den følgende tabel vises, hvilke barrierer respondenterne har nævnt. De havde mulighed for at svare flere forhold, og det har de fleste benyttet sig af. Det skal nævnes, at der er meget få beskæftigede og modtagere af dagpenge, som har besvaret spørgsmålet, fordi de fleste ikke har haft problemer med at klare sig selv.

Tabel 4.1: Hvad oplever du, er barrierer for, at du og din husstand kan blive selvforsørgende? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procentdele

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Nu i beskæftigelse – før på ydelse
Helbredsproblemer	61	77	66	30
Uddannelse/kvalifikation.....	42	46	42	28
Sprogproblemer	54	26	27	27
Arbejdsløshed.....	19	20	24	15
Mangler netværk.....	9	6	7	5
Mangler selvtillid	7	12	8	8
Diskrimineret af arbejdsgivere	5	4	4	5
Familieproblemer	5	4	4	5
Ikke betale sig økonomisk	1	2	1	1
Andre grunde	7	5	11	8
Antal	130	84	151	102

Anm. Man kan svare flere ting samtidig, derfor er summen mere end 100

Tabel 4.1 viser meget tydeligt, at der er fire barrierer, som oftere nævnes som en barriere end de øvrige. Det er først og fremmest 'helbredsproblemer, der nævnes som en barriere. 77 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp nævner helbredsproblemer som en barriere, og det samme gør 66 % af modtagerne af almindelig kon-

tanthjælp og 61 % af modtagerne af starthjælp/introydelse. Derimod er det ”kun” 30 % af dem, der på interviewtidspunktet havde fået erhvervsarbejde, som nævner helbredsproblemer som en barriere for at blive selvforsørgende.

På andenpladsen kommer manglende uddannelse og kvalifikationer, som nævnes af 40-45 % af ydelsesmodtagerne, men ”kun” 28 % af dem, der nu er kommet i arbejde.

Sprogproblemer er en barriere for 54 % af modtagerne af starthjælp/introydelse, men ”kun” for ca. 25 % af modtagerne af kontanthjælp og dem, der nu er kommet i arbejde.

Arbejdsløshed nævnes af ca. 20 % som en barriere, og 5-10 % nævner manglende selvtillid og manglende netværk. De øvrige barrierer nævnes kun af en lille gruppe.

Vi kan altså konstatere, at helbredsproblemer er den klart største barriere efterfulgt af manglende uddannelse/kvalifikationer og sprogproblemer. Længere nede på listen kommer arbejdsløshed, manglende netværk og manglende selvtillid.

4.2 Kan klare et job?

Når det gælder spørgsmålet om selvforsørgelse, er det relevant at undersøge respondenternes egen vurdering af deres muligheder for at klare sig gennem et almindeligt erhvervsarbejde. Alle respondenter, der havde haft problemer med at klare sig selv, og som ikke på interviewtidspunktet havde arbejde, fik derfor stillet spørgsmålet:

”Kan du klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer?”

”Kan din ægtefælle/samlever klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer?”

Svarmulighederne var: ’ja, uden problemer’, ’nej, kun med besvær’, ’nej kun hvis der tages særlige hensyn’, ’nej, under ingen omstændigheder’.

I den følgende tabel er udeladt dagpengemodtagere og beskæftigede, fordi meget få har haft svært ved at klare sig de sidste 3 år. Til gengæld har vi udskilt en gruppe af ydelsesmodtagere, som på interviewtidspunktet var i beskæftigelse.

Tabel 4.2: Kan du klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Nu i be- skæftigelse – før på ydelse
Ja, uden problemer.....	25	21	31	80
Nej, kun med besvær	11	8	8	2
Nej, kun hvis der tages særlige hensyn ...	23	25	15	10
Nej, under ingen omstændigheder	40	44	46	7
Uoplyst.....	1	1	0	1
I alt	100	99	100	100
Antal.....	130	84	151	102

Tabellen viser, at 20-30 % af ydelsesmodtagerne ikke selv mener, de kan klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer. Det er der derimod 80 % af dem, der nyligt har fået arbejde, der mener, de kan.

Samtidig er der 40-45 % af ydelsesmodtagerne, der har svaret, at de under ingen omstændigheder kan klare et almindeligt erhvervsarbejde.

I næste tabel ser vi på husstandens samlede situation, og om de kan klare et erhvervsarbejde. Her har vi kombineret svarene for respondenterne og dennes evt. ægtefælle/samlever således, at det er 'det bedste', der tæller mest. Dvs. hvis blot den ene siger, at vedkommende kan klare et erhvervsarbejde uden problemer, så er det det, der tæller, uanset at den anden ikke kan klare det.

Tabel 4.3: Kan husstanden klare et almindeligt erhvervsarbejde uden problemer? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent. Ekskl. husstande med erhvervsarbejde

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp
Ja, uden problemer.....	29	30	37
Nej, kun med besvær	14	9	9
Nej, kun hvis der tages særlige hensyn ..	26	29	19
Nej, under ingen omstændigheder	31	33	35
Uoplyst.....	1	0	0
I alt	101	101	100
Antal.....	124	70	150

Tabel 4.3 viser, at ca. en tredjedel af husstandene uden erhvervsarbejde på interviewtidspunktet under ingen omstændigheder kan klare et almindeligt erhvervsarbejde, og det er næsten samme andel 30-35 % for alle forsørgelsesgrupperne.

Tabellen viser også, at 37 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp kan klare et erhvervsarbejde uden problemer, mens det er tilfældet for 30 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og 29 % af modtagerne af starthjælp/introydelse.

Vi kan altså konstatere, at respondenterne uden erhvervsarbejde fordeler sig i tre nogenlunde lige store grupper. Dem, der kan klare et erhvervsarbejde 'uden pro-

blemer', dem der kan klare det 'under visse omstændigheder' og endelig dem, der under ingen omstændigheder kan klare et erhvervsarbejde.

4.3 Hjælp fra det offentlige system

Et vigtigt spørgsmål i forbindelse med selvforsørgelse handler om at modtage hjælp fra det offentlige. Vi har nemlig et offentligt system i form af jobcentre og socialforvaltninger, som har til opgave at hjælpe borgerne med at blive selvforsørgende. Spørgsmålet er, om modtagerne af offentlige ydelser oplever at få hjælp. Vi stillede derfor følgende spørgsmål til de respondenter, der havde haft svært ved at klare sig selv de sidste 3 år:

"Oplever du, at du og din husstand har modtaget hjælp fra det offentlige system til at få job eller uddannelse, der kan gøre husstanden selvforsørgende?"

I den følgende tabel 4.4 er vist besvarelserne for de forskellige forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet samt de respondenter, der nyligt havde fået erhvervsarbejde. Derimod var der meget få beskæftigede og dagpengemodtagere, der havde besvaret spørgsmålet, og de er udeladt.

Tabel 4.4: Oplever du, at du og din husstand har modtaget hjælp fra det offentlige system til at få job eller uddannelse, der kan gøre husstanden selvforsørgende? Forsørgelsesgrupper på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Nu i beskæfti- gelse – før på ydelse
Ja, i høj grad.....	16	8	9	25
Ja, i nogen grad.....	15	20	17	18
Ja, i lille grad	15	14	13	10
Nej	55	57	61	47
I alt.....	101	99	100	100
Antal	130	84	151	102

Tabellen viser, at mere end halvdelen af ydelsesmodtagerne ikke oplever, at de har modtaget hjælp fra det offentlige system, som kan gøre dem selvforsørgende. Der er dog ca. 30 %, som mener, at de 'i høj grad' eller i 'nogen grad' har fået hjælp af det offentlige.

Samtidig viser tabellen, at 25 % af den gruppe, der på interviewtidspunktet var kommet i beskæftigelse, mener, at de i 'høj grad' har modtaget hjælp fra det offentlige system. Men der er 47 % af denne gruppe, der mener, at de ikke har fået nogen hjælp fra det offentlige system.

Vi supplerede dette hovedspørgsmål med et underspørgsmål om, hvilken hjælp de havde fået, og hvilken hjælp de gerne ville have haft.

Blandt dem, der oplever at have fået hjælp fra det offentlige system, nævnes især:

- Aktiveringskurser.
- Arbejdsprøvning.

- Jobsøgning.
- Hjælp til at komme i arbejde og uddannelse.
- Vejledning til at komme i arbejde og uddannelse.

Respondenterne er, som nævnt, også blevet spurgt om, hvilken hjælp de gerne vil have haft. Her nævnes især:

- Hjælp og støtte til at få arbejde/jobvejledning.
- (Mere) uddannelse.
- Flere penge.
- Fleksjob.
- Førtidspension.
- Hjælp til medicin.
- Mere (sprog)undervisning.
- Psykologhjælp.
- Revalidering.

Det er altså hjælp til arbejde og uddannelse, som er i centrum for den indsats, som respondenterne både ønsker og har modtaget fra det offentlige system. Nogle af dem mener imidlertid ikke, at de har fået nok hjælp og støtte. Det skal også noteres, at der er nogle, som også ønsker flere penge og bedre økonomi, ligesom nogle ønsker en førtidspension eller revalidering.

Tabel 4.5: Oplever at have modtaget hjælp fra det offentlige system til at gøre husstanden selvforsørgende. Opdelt efter alder og helbredssituation. Procent. Kun husstande, der har haft problemer med at klare sig selv

	<i>Oplever at have fået hjælp af det offentlige system:</i>					Antal - N
	Høj grad	Nogen grad	Lille grad	Nej	I alt	
<i>Alder:</i>						
Under 30 år.....	26	21	11	42	100	150
30-39 år.....	15	15	13	57	100	144
40-49 år.....	13	16	10	61	100	158
50 år+.....	3	13	13	71	100	154
<i>Helbredssituation:</i>						
Godt.....	28	18	9	45	100	148
Mellem.....	18	17	14	51	100	117
Dårligt.....	6	15	13	66	100	341
Alle.....	14	16	12	58	100	606

Tabel 4.5 viser, at der er markante forskelle blandt aldersgrupperne i oplevelsen af at have modtaget hjælp fra det offentlige system. De unge oplever at have fået mere hjælp end de ældre. Desuden viser tabellen, at der er forskelle på oplevelse af hjælpen mellem helbredsgrupper. Dem med godt helbred oplever oftere at have fået en hjælp fra det offentlige, end dem med et dårligt helbred.

5 Coping – overlevelses- og tilpasningsstrategier blandt modtagere af de laveste sociale ydelser

5.1 Indledning

Mennesker tilpasser sig til nye omstændigheder. Det gør mennesker hele livet igennem, og i mange tilfælde foregår det gradvis og derfor ubemærket. I nogle tilfælde bliver hurtig omstilling og tilpasning til nye omstændigheder dog en byden- de nødvendighed, som hverken kan foregå gradvis eller ubemærket. Det gælder omstilling til en tilværelse som enlig efter en ægtefælles død, omstilling til pensionisttilværelse, tilpasning til kronisk sygdom eller tilpasning til et indtægtstab eller arbejdsløshed. Coping er således på den ene side en naturlig del af det at være menneske og på den anden side noget, der bliver særlig aktuel i nogle spidsbe- lastningssituationer. Man kan opfatte det at leve på de laveste sociale ydelser som en sådan spidsbelastning.

De laveste ydelser er indført med henblik på at motivere mennesker til at søge job og aktivt arbejde for at blive selvforsørgende. Disse beskæftigelsespolitiske tiltag er således gennemført med henblik på at få mennesker til at håndtere de økonomi- ske og materielle afsavn på den måde, at de copes ved aktivt at søge job. Det er imidlertid oplagt, at nogle af familierne ikke kan bruge denne tilsigtede tilpas- ningsstrategi, fordi de enten ikke har forudsætninger for at få et job, eller fordi de for øjeblikket på grund af sygdom eller sociale problemer befinder sig i en fastlåst situation. I disse tilfælde bliver en række andre overlevelses- og tilpasningsstrate- gier aktuelle.

I dette kapitel prøver vi at afdække, hvordan familierne indtil nu har klaret sig, og hvordan de kan tænkes at udvikle strategier i forhold til at leve på de laveste soci- ale ydelser og de afsavn, der følger heraf. Familiernes dårlige økonomiske situati- on manifesterer sig både direkte i form af afsavn og indirekte i forsøg på at opret- holde forbruget ved at få hjælp fra forskellige kilder eller ved at gældsætte sig. I spørgeskemaundersøgelsen er disse forhold søgt afdækket med forskellige spørgsmål om, hvad familierne har modtaget eller har gjort, og hvad de kunne tænke sig at gøre i en tænkt fremtidig situation, hvor de inden for en uge skal skaffe 10.000 kr. til at betale en uforudset udgift. Kapitlet om coping vedrører således en række forskellige dimensioner, som går *fra meget passive former*, der hovedsagelig består i at modtage foræringer/gaver, bidrag og lån, *til meget aktive former* for coping, hvor man ændrer på livsmønstret for at spare, ændrer priorite- ringer, søger arbejde eller på anden måde forsøger at skaffe sig ekstra indtægter. Først beskæftiger vi os med, hvem der har oplevet at få nedsat deres sociale ydel- ser, og hvilke konsekvenser dette har haft for deres liv – bl.a. i forhold til om de er blevet mere aktivt jobsøgende, eller om de er blevet mere modløse.

5.2 Nedsatte sociale ydelser og konsekvenser heraf

I dette afsnit er fokus på, hvilke forsørgelsesgrupper der har oplevet at få nedsat de sociale ydelser, og hvilke konsekvenser de nedsatte ydelser har haft for deres livsbetingelser.

En af hovedproblemstillingerne i undersøgelsen er, om personer, der har fået nedsat deres sociale ydelse, har oplevet nogle konsekvenser af dette og i bekræftende fald hvilke. I spørgeskemaundersøgelsen lød spørgsmålene således:

"Har du eller din husstand oplevet at få nedsat de sociale ydelser, fx kontanthjælpen?"

"Hvordan påvirkede den nedsatte ydelse dig og din husstand, fx når det handler om jobsøgning eller arbejde, økonomi, det sociale liv eller psykiske problemer?"

Hvem har oplevet af få nedsatte sociale ydelser?

Nedsatte sociale ydelser er alle typer af sociale ydelser (dagpenge, almindelig kontanthjælp, boligsikringsydelse, diverse børneydelser m.m.), som er blevet reduceret eller helt er bortfaldet, fx hvis man overgår fra dagpenge til almindelig kontanthjælp eller fra almindelig kontanthjælp til nedsat kontanthjælp.

Tabel 5.1 viser andelen i de enkelte forsørgelsesgrupper, der har oplevet at få nedsat deres sociale ydelser.

Tabel 5.1: Har du eller din husstand oplevet at få nedsat de sociale ydelser, fx kontanthjælpen? – forsørgelsesgrundlag på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introduktions- ydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Nu beskæf- tigatede*	Dagpenge	Beskæf- tigatede**
Ja.....	17	79	22	32	1	2
Nej.....	79	18	71	64	99	98
Uoplyst..	4	3	7	4	-	-
I alt.....	100	100	100	100	100	100
Antal	141	96	169	138	140	454

* Har tidligere modtaget kontanthjælp/starthjælp mv.: 14 % af tidligere modtagere af starthjælp og introduktionsydelse er på interviewtidspunktet i beskæftigelse. For modtagere af nedsat kontanthjælp gælder det for 20 %, og for modtagere af almindelig kontanthjælp gælder det for 31 %.

** Sammenligningsgruppe i beskæftigelse.

Det er 17 % af modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, der har oplevet at få nedsat deres ydelse, og blandt modtagere af nedsat kontanthjælp er det 79 %. 22 % på almindelig kontanthjælp har oplevet at få nedsat de sociale ydelser, mens dette gælder for 32 % af dem, der nu er i beskæftigelse, men som tidligere enten har været på laveste sociale ydelser eller på almindelig kontanthjælp. Der er stort set ingen modtagere af dagpenge eller de beskæftigede, der har oplevet at få nedsat deres sociale ydelser.

Man kan naturligvis undre sig over, at det ikke er alle modtagere af nedsat kontanthjælp, der har svaret, at de har oplevet at få nedsat de sociale ydelser. Der kan være flere forklaringer herpå. Den mest oplagte er dog nok, at der ikke er konsi-

stens i respondenternes svar, eller at de opfatter ordene eller begreberne forskelligt.

I det følgende belyser vi de typer af konsekvenser, der har været for dem, der har svaret ”ja” til, at de har oplevet at få nedsat de sociale ydelser.

Konsekvenser af at få nedsat de sociale ydelser

Det er meget vigtigt i denne undersøgelse at få belyst, hvordan nedsatte ydelser påvirker modtagerne og deres familier. Vi har undersøgt dette på to måder. Først ved at stille et helt åbent spørgsmål om hvordan det på forskellig vis påvirkede modtagerne og derefter ved at spørge om, hvorvidt nedsatte ydelser betød, at modtageren eller andre i husstanden blev mere modløse eller mere tilskyndet til at søge ordinært arbejde (se senere).

Det første spørgsmål, som er et åbent spørgsmål uden faste svarkategorier, lød således:

”Hvordan påvirkede den nedsatte ydelse dig og din husstand, fx når det handler om jobsøgning eller arbejde, økonomi, det sociale liv eller psykiske problemer?”

I tabel 5.2 er de 246 svar på spørgsmålet blev rubriceret i nogle overordnede kategorier. Nogle få har afgivet mere end et svar, og derfor udgør summen af de enkelte svar over 100 %. Selvom kun ganske få har afgivet flere svar, så viser den kvalitative interviewundersøgelse, når respondenterne får lejlighed til selv at fortælle om konsekvenser i en længere samtale, at konsekvenserne ofte er ganske mange, komplekse og sammenvævede⁸. Når langt de fleste her kun afgiver et svar, tolker vi det på den måde, at dette for respondenterne fremstår som den mest overordnede og fremtrædende påvirkning af dem og deres familier. Der er ganske få blandt modtagere af dagpenge og de beskæftigede, der havde fået nedsat en social ydelse og derfor har svaret på dette spørgsmål. Svarene vedrører derfor helt overvejende modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, nedsat kontanthjælp, almindelig kontanthjælp og den del af ydelsesmodtagerne, der nu er i beskæftigelse.

⁸ Maja Müller, John Andersen, Morten Ejrnæs og Jørgen Elm Larsen (2010): ”Livet på de laveste sociale ydelser- En kvalitativ undersøgelse af livsbetingelser og copingstrategier”. København: Rådet for Socialt Udsatte

Tabel 5.2: Konsekvenser af nedsat ydelse – reduceret udgave

	Procent**	Antal
Ingen negative konsekvenser	9	23
Søgt job/uddannelse	5	12
Økonomiske problemer/gæld.....	30	75
Deprimeret/psykiske problemer	21	51
Somatisk sygdom.....	7	17
Dårligere livskvalitet	16	40
Dårligere socialt liv	4	10
Familiekonflikter mv.	4	9
Kriminalitet.....	1	2
Andet/øvrige/ved ikke.....	12	29
Forstår ikke spørgsmålet	2	5

*Omfatter 246 respondenter, der har svaret 'ja' eller 'uoplyst' på spørgsmål 33 om nedsat ydelse

**Mulighed for flere svar hvorfor summen af procenterne giver mere end 100

Den mest udbredte konsekvens af nedsatte sociale ydelser er økonomiske problemer og gældsætning (30 %), men også psykiske problemer og fysiske og psykiske helbredsproblemer⁹ vejer tungt (28 %). Det er også en stor andel, der rapporterer om dårligere livskvalitet, dårligere socialt liv og familiekonflikter (24 %). Det er en meget lav andel (1 %), der angiver, at de har begået kriminelle handlinger som konsekvens af nedsatte sociale ydelser.

Samlet set er det over 80 %, der angiver forskellige negative påvirkninger af deres livssituation. I den modsatte ende er det 9 %, der ikke angiver nogen negative påvirkninger af deres livssituation.

Det er interessant, at kun 5 % svarer, at den mest fremtrædende påvirkning var, at de søgte job eller kom i uddannelse. Det betyder dog ikke nødvendigvis, at de resterende 95 % ikke har søgt arbejde (se senere), men at den oplevede dominerende konsekvens af en nedsat ydelse var noget andet – fx økonomiske problemer. Der er ikke mange signifikante forskelle for de enkelte svarkategorier i forhold til alder, køn osv. Der er dog, når det gælder respondenternes afsavn og samlede helbredssituation i familien, en række forskelle i forhold til de oplevede konsekvenser.

Tabel 5.3 a viser, at respondenter med mere end 6 afsavn i langt højere grad end dem med højst 6 afsavn oplever, at der var negative konsekvenser af den nedsatte sociale ydelse, og de har også i langt højere grad dårligere livskvalitet og familiekonflikter. De negative konsekvenser hænger formentlig netop sammen med oplevelsen af afsavn.

⁹ Vi har skelnet mellem dem, der angiver at lide af en psykisk sygdom og dem, der angiver psykiske påvirkninger/problemer.

Tabel 5.3a: Konsekvenser af nedsat ydelse. Opdelt på antal afsavn. Procent

	Højst 6 afsavn	Mere end 6 afsavn
Ingen negative konsekvenser.....	16	5
Søgt job/uddannelse.....	5	5
Økonomiske problemer/gæld	28	31
Deprimeret/psykiske problemer.....	15	24
Somatisk sygdom	5	8
Dårligere livskvalitet.....	6	22
Dårligere socialt liv.....	2	5
Familiekonflikter mv.....	0	6
Kriminalitet	0	1
Andet/øvrige/ved ikke	17	9
Forstår ikke spørgsmålet.....	4	1

Tabel 5.3a viser, at der er markante forskelle på konsekvenserne for dem med mange afsavn (mere end 6) og dem med få afsavn. Dem med mange afsavn har især oplevet 'deprimeret/psykiske problemer', 'dårligere livskvalitet', ligesom færre har oplevet 'ingen negative konsekvenser'.

Tabel 5.3b: Konsekvenser af nedsat ydelse. Opdelt på familiehelbred i husstanden. Procent

	Godt helbred	Mellem	Dårligt
Ingen negative konsekvenser.....	12	14	9
Søgt job/uddannelse.....	15	3	3
Økonomiske problemer/gæld	32	42	33
Deprimeret/psykiske problemer.....	7	11	32
Somatisk sygdom	2	8	9
Dårligere livskvalitet.....	22	14	19
Dårligere socialt liv.....	2	11	4
Familiekonflikter mv.....	2	6	4
Kriminalitet	0	0	2
Andet/øvrige/ved ikke	17	11	7
Forstår ikke spørgsmålet.....	0	0	2

*Omfatter respondenter, der har svaret 'ja' eller 'uoplyst' på spørgsmål i tabel 4.1 om nedsat ydelse

Tabel 5.3 b viser, at familiens samlede helbredssituation har indvirkning på, om man har søgt arbejde eller er kommet i uddannelse, samt om man har oplevet at være deprimeret eller har fået psykiske problemer. Ikke overraskende er det dem med en god helbredssituation i familien, der i langt højere grad end dem med en dårlig helbredssituation i familien, som har søgt arbejde eller er kommet i uddannelse og i langt mindre grad har oplevet at være deprimeret eller fået psykiske problemer. Det er de helbredsmæssigt svageste grupper, der hyppigst udviser psykiske reaktioner, når de bliver presset økonomisk af nedsatte ydelser, fordi de ikke har mulighed for at reagere udadvendt og konstruktivt.

Medfører nedsatte sociale ydelser tilskyndelse til at søge arbejde eller modløshed?

Begrundelsen for at indføre de lavere kontanthjælpsydelse har været, at de skulle øge incitamentet til at søge og påtage sig et ordinært job. Det har imidlertid været stærkt omdebatteret, om effekten af at nedsætte de sociale ydelser faktisk har været, at personerne i højere grad bliver tilskyndet til at arbejde og rent faktisk opnår et arbejde, eller om effekten er, at personerne bliver mere socialt udsatte og modløse. Resultaterne i det foregående afsnit tyder på, at effekten af en nedsat ydelse kun i begrænset omfang er en tilskyndelse til at søge arbejde, idet kun 5 % nævnte dette som en primær konsekvens, mens næsten 28 % nævnte en række fysiske og psykiske problemer, og 55 % nævnte en række andre negative påvirkninger af livssituationen som en primær konsekvens af de nedsatte ydelser. Da denne problemstilling er vigtig i vurderingen af effekterne af de lave kontanthjælpsydelse, blev alle respondenterne med nedsat ydelse stillet følgende to spørgsmål:

”Betød den nedsatte sociale ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job?”

”Betød den nedsatte sociale ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere modløse og opgivende?”

Respondenterne kunne svare ”ja, i høj grad”, ”ja, i nogen grad”, ”ja, i lille grad” eller ”nej”.

Tabel 5.4 viser andelen med nedsatte sociale ydelser, der i varierende grad blev mere tilskyndet til at søge job, eller som blev mere modløse og opgivende.

Tabel 5.4: Hvad betød den nedsatte ydelse? Procent

	Blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job?	Blev mere modløse og opgivende
I høj grad	14	35
I nogen grad	8	23
I lille grad	3	8
Nej	75	34
I alt.....	100	100
Antal (N)	252	252

Tabellen viser, at 25 % af dem, der har oplevet at få nedsat en social ydelse, i en eller anden grad er blevet mere tilskyndet til at søge et ordinært job, og 14 % er endda blevet tilskyndet ”i høj grad”. Derimod har 75 % svaret ”nej” til, at de er blevet mere tilskyndet til at søge et ordinært job.

De respondenter, der har svaret, at de blev mere tilskyndet til at søge arbejde, har næsten alle (94 %) uddybet, hvad de har gjort. Hovedparten (59 %) har søgt efter arbejde eller undersøgt forskellige jobmuligheder, men med negativt resultat. Knap en fjerdedel (24 %) har fået et arbejde (fuld tid, deltid, fleksjob m.m.), og 7 % har haft et arbejde (på interviewtidspunktet). De resterende vil søge arbejde (2 %), er påbegyndt en uddannelse (3 %) eller kan ikke klare et arbejde/har ikke gjort noget (6 %).

Tabellen viser imidlertid også, at 66 % af dem, der har oplevet at få nedsat en social ydelse, er blevet mere modløse og opgivende, og 35 % er endda blevet modløse og opgivende ”i høj grad”. Der er 34 %, der har svaret ”nej” til, at de er blevet mere modløse og opgivende.

De respondenter, der har svaret, at de blev mere modløse og opgivende, har i de fleste tilfælde (87 %) uddybet, hvad der er sket. Svarene er blevet inddelt i nedenstående kategorier¹⁰. 28 % har svaret, at de blev bekymrede, stressede, deprimerede eller apatiske og opgivende. Desuden var der 23 %, der nævnte fysiske og psykiske helbredsproblemer af varierende grad¹¹. 9 % nævnte dårligere levekår/forringet livskvalitet. Og 8 % nævnte økonomiske problemer og håbløshed, mens 5 % nævnte problemer i familien/skænderier/blevet skilt.

Samlet set er det 80 %, der har svaret, at de på forskellig vis og i varierende grad er blevet negativt påvirkede, mens 7 % ikke har oplevet nogen større ændring, har fået det bedre eller er blevet mere aktivt jobsøgende. De resterende 13 % kan ikke placeres meningsfyldt. Hovedindtrykket af svarene er således, at respondenterne kæmper med en lang række problemer, især med helbredet. Mange har psykiske problemer. Desuden er der en del, der har givet udtryk for, at de ikke kan overskue deres problemer og nærmest har givet op.

Der er således ingen tvivl om, at konsekvensen af den nedsatte ydelse samlet set er, at flere er blevet modløse og opgivende, mens et mindretal er blevet mere tilskyndet til at søge arbejde. Der er ikke nødvendigvis nogen modsætning mellem de to effekter: man kan godt både blive tilskyndet til at søge arbejde og samtidig blive mere modløs og opgivende, især hvis det ikke lykkes at finde et ordinært arbejde.

Tabel 5.5 viser fire kategorier af reaktionsmønstre:

- A. Blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job og blev ikke modløs eller opgivende.
- B. Blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job, men blev samtidig mere modløs eller opgivende.
- C. Blev ikke mere tilskyndet til at søge job og blev heller ikke mere modløs eller opgivende.
- D. Blev ikke mere tilskyndet til at søge job, men blev mere modløs eller opgivende.

¹⁰ Der er antageligt et stort overlap i svarene i spørgsmål 36.1 i forhold til spørgsmål 34, og enkelte svarer da også på spørgsmål 36.1, at det har de tidligere svaret på.

¹¹ Psykiske problemer/sygdom/depression: 13,1 %; psykisk syg: 0,7 %; træt: 0,7 %; fysisk sygdom: 3,5 %; fysisk sygdom og efterfølgende psykiske problemer: 0,7 %; sygdom uspecificeret og sygdom værre pga. modløshed: 3,5 % kronisk sygdom: 0,7 %; migræne: 0,7 % og langtidssyg: 0,7 %

Tabel 5.5: Betød den nedsatte ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere modløse og opgivende og/eller blev tilskyndet til at søge ordinære job?

A. Mere jobsøgning – og ikke mere modløs	5 %
B. Mere jobsøgning og mere modløs.....	20 %
C. Hverken mere jobsøgning eller mere modløs	26 %
D. Mere modløs, men ikke mere jobsøgning.....	49 %
I alt.....	100 %
Antal (N)	252

Tabel 5.5 viser, at næsten halvdelen af de respondenter, der har prøvet at få nedsat deres sociale ydelse, har reageret ved at blive mere modløse eller opgivende, men *ikke* mere tilskyndede til at søge job (D). Den næststørste gruppe på 26 % blev hverken mere tilskyndet til at søge job eller mere modløse eller opgivende (C). Det vil sige, at situationen for denne gruppe er uændret. Den tredjestørste gruppe på 20 % blev på den ene side mere jobsøgende, men på den anden side blev gruppen også mere modløs eller opgivende. Den klart mindste gruppe på 5 % er den, der blev mere tilskyndet til at søge et ordinært job og samtidig *ikke* blev mere modløs eller opgivende (A).

Samlet set er der altså ingen tvivl om, at nedsættelse af de sociale ydelser først og fremmest har ført til negative effekter blandt respondenter, som har oplevet at få nedsat deres sociale ydelser. Kun en lille gruppe på 5 % har øget jobsøgningen og er ikke blevet mere modløs.

Tabel 5.6 viser, hvordan de fire kategorier af reaktionsmønstre er fordelt på alder, afsavn og helbred.

Tabel 5.6: Betød den nedsatte ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere modløse og opgivende og/eller blev tilskyndet til at søge ordinære job? – opdelt på alder, afsavn og helbred. Procent

	A. Mere jobsøgning – og ikke mere modløs	B. Mere jobsøgning og mere modløs	C. Hverken mere jobsøgning eller mere modløs	D. Mere modløs, men ikke mere jobsøgning	I alt
Alder:					
Under 30 år	16	26	13	45	100
20-39 år	6	29	23	42	100
40-49 år	3	20	32	45	100
50 år+	2	5	32	61	100
Antal afsavn:					
Højest 6 afsavn	8	13	49	30	100
Mere end 6 afsavn	3	21	12	64	100
Husstandens helbred:					
Godt.....	15	26	35	24	100
Middel.....	7	26	39	28	100
Dårligt.....	1	12	21	66	100
Alle.....	5	20	26	49	100

Der er nogle signifikante forskelle i reaktionsmønstret hos forskellige grupper i forhold til alder, afsavn og helbred. Derimod er der ikke signifikante forskelle i forhold til køn, familietype og etnisk baggrund.

De unge er hyppigst motiverede for jobsøgning og sjældnest modløse. Det samme er tilfældet for dem med få afsavn. Omvendt er dem med mange afsavn hyppigst blevet modløse, men sjældnest jobsøgende. Endelig spiller helbredet en stor rolle for, om man er jobsøgende. Dem med et godt helbred er i langt højere grad jobsøgende end dem med et dårligt helbred, og de er i mindre udstrækning blevet modløse end dem med et dårligt helbred. Dette mønster er helt parallelt til det, som tidligere blev påvist i forhold til de oplevede konsekvenser af nedsatte sociale ydelser.

Tabel 5.7: Betød den nedsatte ydelse, at du eller andre i husstanden blev mere modløse og opgivende og/eller blev tilskyndet til at søge ordinære job? – opdelt på forsørgelsesgrundlag på interviewtidspunktet. Procent

Forsørgelsesgrundlag på interviewtidspunktet:	A. Mere jobsøgning – og ikke mere modløs	B. Mere jobsøgning og mere modløs	C. Hverken mere jobsøgning eller mere modløs	D. Mere modløs, men ikke mere jobsøgning	I alt	Antal (N)
Starthjælp/introydelse.....	4	7	15	74	100	27
Nedsat kontanthjælp.....	2	16	26	56	100	81
Almindelig kontanthjælp	0	27	38	36	101	45
Erhvervsindkomst nu – tidligere lav ydelse	15	25	31	29	100	48
Alle	5	20	26	49	100	252

I tabel 5.7 er inddraget den gruppe, som på interviewtidspunktet er kommet i beskæftigelse, men som tidligere har modtaget almindelig kontanthjælp eller de laveste ydelser, og som har oplevet at få nedsat deres sociale ydelser. Disse adskiller sig tydeligt fra dem, der på interviewtidspunktet fortsat er på kontanthjælpsydelse og især fra modtagere af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp ved at have reageret på de nedsatte ydelser ved mere jobsøgning. Og blandt dem, der i denne gruppe har øget deres jobsøgning, er der flere, der er modløse.

Der tegner sig altså et billede af, at de ressourcestærke har reageret mere aktivt og succesfyldt med hensyn til jobsøgning end de ressourcevage i forhold til at få nedsat en social ydelse. Konklusionen er derfor, at de økonomiske incitamenter til at søge ordinært arbejde, som lovgiverne antager som en effekt af de nedsatte sociale ydelser, *ikke* virker for langt hovedparten af målgruppen. Effekten af de nedsatte sociale ydelser er derimod for det store flertal negative påvirkninger af levekårene, livskvaliteten og helbredet.

5.3 Krisestrategi

Det er centralt i vores undersøgelse at belyse, i hvilken udstrækning forskellige forsørgelsesgrupper har oplevet at være i en økonomisk dårlig situation, og hvad de har gjort for at imødegå denne dårlige økonomiske situation – hvis man overhovedet har kunnet gøre noget for at imødegå den. Vi har kaldt afsnittet for krise-

strategi, fordi det handler om, hvordan forskellige husstande har reageret på en økonomisk krise, som er opstået som følge af, at husstanden har oplevet en økonomisk dårlig situation. Spørgsmålet, der blev stillet, lød således:

”Har du og din husstand oplevet at være i en dårlig økonomisk situation inden for de sidste 3 år, dvs. en situation, hvor du/I har haft svært ved at få pengene til at slå til eller har stiftet gæld?”

Tabel 5.8 viser, hvor stor en andel af de forskellige forsørgelsesgrupper, der har oplevet at være i en økonomisk dårlig situation inden for de sidste 3 år.

Tabel 5.8: Har du og din husstand oplevet at være i en økonomisk dårlig situation inden for de sidste 3 år? Procent

	Starthjælp/ introduktions- ydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Ja, mange gange	63	53	35	9	2
Ja, nogle gange.....	20	18	29	13	8
Ja, få gange.....	8	14	14	24	13
Nej	8	14	20	54	77
Uoplyst.....	1	1	2	-	0
I alt.....	100	100	100	100	100
Antal (N)	199	233	208	140	454

Der er en entydig og markant sammenhæng mellem forsørgelsesgrundlag og oplevelsen af at have været i en dårlig økonomisk situation inden for de sidste 3 år. Over 60 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse har mange gange oplevet at have været i en dårlig økonomisk situation, mens det kun gælder for 2 % af de beskæftigede. Omvendt er det mindre end 10 % af modtagerne af starthjælp/introduktionsydelse, der ikke har oplevet at have været i en dårlig økonomisk situation sammenlignet med næsten 80 % blandt de beskæftigede.

Hvad har man konkret gjort for at imødegå en økonomisk dårlig situation?

Da ens økonomiske, sociale og helbredsmæssige situation må antages at have stor betydning for de handlemuligheder, som man har i en økonomisk dårlig situation, har vi stillet spørgsmålet om, hvad respondenterne konkret har gjort i forbindelse med en økonomisk dårlig situation. Vi har ikke stillet det som et åbent spørgsmål, men har spurgt til nogle typiske handlemuligheder.

Tabel 5.9 viser fordelingen af svarene for de forskellige forsørgelsesgrupper i forhold til disse typiske handlemuligheder.

Tabel 5.9: Procentdel*, der har gjort forskellige ting i forbindelse med en økonomisk dårlig situation inden for de sidste 3 år. Kun personer med økonomiske problemer

	Starthjælp/ introduktionsydelse/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kon- tanthjælp	Dag- penge	Beskæf- tagede
Købt tøj/møbler i genbrug.....	80	64	53	41	34
Fået tøj/møbler af familie/venner..	54	60	56	52	37
Købt på afbetaling.....	33	46	34	16	14
Taget ekstraarbejde.....	13	17	11	25	42
Haft "sort" arbejde.....	4	13	6	8	18
Spillet lotto/poker mv.	14	20	20	21	25
Solgt ejendele	15	17	11	16	13
Pantsat ejendele	1	2	-	2	1
Børnene taget job	5	6	2	3	3
Stiftet gæld.....	49	62	47	54	49
Antal (N).....	183	200	162	63	104

*Mulighed for flere svar hvorfor summen af procenterne giver mere end 100

Tabel 5.9 viser, at der i forhold til nogle handlemuligheder – fx at spille lotto/poker m.m., at sælge ejendele, at lade børnene tage arbejde eller at stifte gæld – ikke er markante forskelle på, hvad de forskellige forsørgelsesgrupper har gjort i en dårlig økonomisk situation. Der er dog en række forskelle for de enkelte grupper, som det er værd at nævne. Modtagere af starthjælp/introduktionsydelse er karakteriseret ved i højere grad at ”købe tøj/møbler i genbrugsbutikker” og sjældnere at have haft ”sort arbejde”. Modtagere af nedsat kontanthjælp er karakteriseret ved oftere at have stiftet gæld, købt på afbetaling, solgt eller pantsat ejendele, og modtagere af almindelig kontanthjælp adskiller sig primært ved, at deres børn i mindre grad har taget arbejde.

Dagpengemodtagerne adskiller sig ikke væsentligt fra de øvrige grupper i forhold til de forskellige handlemuligheder. Dog køber de ligesom de beskæftigede sjældent på afbetaling eller køber genbrugstøj og -møbler.

De beskæftigede er karakteristiske ved oftere at tage ekstra arbejde eller ”sort” arbejde og ved sjældnere at købe tøj/møbler i genbrugsbutikker eller at få det forærende af familie og venner samt at købe på afbetaling. Desuden har de oftere spillet lotto, poker eller andre gevinstspil.

Man kan altså se, at handlingsmønstrene på nogle områder varierer mellem forsørgelsesgrupperne. Der er først og fremmest en *arbejdsstrategi*, hvor personerne tager ekstra arbejde eller ”sort” arbejde. For det andet er der en *gældsstrategi*, hvor der købes på afbetaling eller stiftes gæld. For det tredje er der en *genbrugsstrategi*, som også kan indbefatte, at man modtager ting fra familie og venner. Endelig kan man tale om en *”sælge ud strategi”*, hvor man sælger ud af sine ejendele eller pantsætter dem. Det skal også nævnes, at nogle spiller lotto og forskellige gevinstspil, men denne adfærd hænger ofte sammen med ”sort” arbejde eller ekstra arbejde¹².

¹² En faktoranalyse bekræfter disse 4 strategier.

Tabel 5.10: Procentdel, der har benyttet forskellige strategier i forbindelse med en økonomisk dårlig situation inden for de sidste 3 år. Kun personer med økonomiske problemer

	Starthjælp/ introduktions- ydelse/introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Arbejdsstrategi	14	25	15	28	49
Gældsstrategi	55	73	56	58	55
Genbrugsstrategi....	91	78	74	61	48
Sælge ud strategi ...	15	17	11	16	14
Antal	183	200	162	63	104

Tabel 5.10 viser, at de beskæftigede i langt højere grad end de andre forsørgelsesgrupper benytter arbejdsstrategien, mens modtagere af starthjælp/introduktionsydelse i højere grad end de andre forsørgelsesgrupper bruger genbrugsstrategien. Modtagere af nedsat kontanthjælp benytter i højere grad end de andre forsørgelsesgrupper gældsstrategien og sælge ud strategien.

Tabel 5.11: Procentdel, der har benyttet forskellige strategier i forbindelse med en økonomisk dårlig situation inden for de sidste 3 år – opdelt på alder, afsavn og helbred. Procent

	Arbejds- strategi	Gælds- strategi	Genbrugs- strategi	Sælge ud strategi
Alder:				
Under 30 år	31	60	75	16
20-39 år	31	63	69	15
40-49 år	18	59	70	13
50 år+	15	52	72	12
Antal afsavn:				
Højest 6 afsavn	28	53	62	9
Mere end 6 afsavn	19	66	83	20
Husstandens helbred:				
Godt	35	52	58	9
Middel	24	54	71	19
Dårligt	15	66	82	15
Alle	24	59	71	14

Tabel 5.11 viser anvendelsen af de forskellige strategier fordelt på alder, antal afsavn og helbred. Alle tre variabler udviser sammenhæng med hvilken strategi, man anvender. Nedenfor fremlægges nogle eksempler på sammenhængene mellem hver enkelt af de tre variabler og den valgte strategi i de forskellige forsørgelsesgrupper. Der anføres her resultater, der ikke er gengivet i ovenstående tabeller.

Arbejdsstrategien anvendes især af de beskæftigede, og blandt disse er det især dem under 30 år, der har arbejdet mere: 68 % sammenlignet med 23 % blandt de over 50-årige. Også for dem på nedsat kontanthjælp er der aldersforskelle i anvendelsen af arbejdsstrategien, idet de 30-39-årige mere end dobbelt så hyppigt anvender arbejdsstrategien sammenlignet med de yngste under 30 år og de ældste over 50 år. Anvendelsen af arbejdsstrategien hænger for modtagere af starthjælp/-

introduktionsydelse og almindelig kontanthjælp også sammen med omfanget af afsavn, idet dem med over 6 afsavn hyppigere end dem med 6 eller færre afsavn anvender arbejdsstrategien. Men generelt set er arbejdsstrategien mere udbredt blandt dem, der ingen afsavn har, end blandt dem der har afsavn. Helbredsforholdene spiller – næsten selvsagt – en væsentlig betydning for at anvende arbejdsstrategien, idet dem med et samlet godt eller middelhøjt familiehelbred dobbelt så hyppigt anvender arbejdsstrategien sammenlignet med dem, der har et dårligt familiehelbred.

Gældsstrategien er meget udbredt blandt de forskellige forsørgelsesgrupper, idet 59 % anvender gældsstrategien, og blandt modtagere af nedsat kontanthjælp er det hele 73 %. Antallet af afsavn spiller en stor rolle for anvendelsen af gældsstrategien og især blandt dem på de laveste sociale ydelser. 73 % på nedsat kontanthjælp og 59 % på starthjælp/introduktionsydelse med mere end 6 afsavn anvender gældsstrategien sammenlignet med 18 % og 20 % af dem, der ingen afsavn har. For dem på nedsat kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse spiller familiens helbredssituation også en rolle, idet henholdsvis 67 % og 63 % af dem med en et samlet dårligt familiehelbred anvender gældsstrategien sammenlignet med 49 % og 28 % af dem, der har et samlet godt familiehelbred.

Genbrugsstrategien er især udbredt blandt modtagere af starthjælp/introduktionsydelse, hvor hele 91 % anvender denne strategi. Mindst udbredt er genbrugsstrategien blandt beskæftigede, hvor 48 % anvender strategien. Det er især antallet af afsavn, der for alle forsørgelsesgrupper har en stor betydning for, om de anvender genbrugsstrategien: jo flere afsavn, desto mere genbrug. Dem med et samlet dårligt familiehelbred anvender i højere grad genbrugsstrategien end dem med et samlet godt familiehelbred.

Sælge ud strategien er den mindst udbredte coping strategi blandt alle forsørgelsesgrupper. Den er mest udbredt blandt modtagere af nedsat kontanthjælp (17 %), og den er mindst udbredt blandt modtagere af almindelig kontanthjælp (11 %). Antallet af afsavn spiller en rolle for anvendelse af ”sælge ud strategien”. Det gælder for alle forsørgelsesgrupper, at dem med mere end 6 afsavn i langt højere grad end dem, der ingen afsavn har, anvender ”sælge ud strategien”. ”Sælge ud strategien” anvendes i næsten lige stort omfang i alle forsørgelsesgrupper blandt dem med mere end 6 afsavn. Dem med et samlet dårligt og middelhøjt familiehelbred anvender næsten dobbelt så hyppigt sælge ud strategien sammenlignet med dem med et samlet godt familiehelbred.

5.4 Praktiske netværk

En del af en coping-strategi i forbindelse med en lav indkomst kan være, at man selv er i stand til at udføre en række opgaver i hjemmet, eller at man har et praktisk netværk af familie og venner, som kan hjælpe. Det kan spare husstanden for en hel del penge. I spørgeskemaundersøgelsen fik respondenterne derfor stillet en række spørgsmål om deres muligheder for praktisk hjælp:

”Kan du selv, eller kender du nogen, der vil kunne hjælpe med at ...:

- reparere bil
- lave mad

- sy tøj
- udføre håndværksarbejde i bolig
- skaffe billige fødevarer?”

Svarmulighederne var, at man selv eller at andre i husstanden kunne udføre det, eller at man kender nogen, der vil hjælpe. Der er altså tre svarmuligheder:

Man kan selv eller nogen i husstanden kan.

*Man kan **ikke** selv, men kender nogen, der vil hjælpe.*

*Man kan **ikke** selv, og man **kender ikke nogen**, der vil hjælpe.*

Tabel 5.12: Kan du/nogen i din husstand udføre forskellige praktiske opgaver, eller kender du nogen, der kan. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dag- penge	Be- skæf- tagede
Reparere bil:					
Kan selv.....	20	23	26	25	28
Kender nogen.....	21	40	26	24	27
Lave mad:					
Kan selv.....	95	96	96	99	99
Kender nogen.....	2	3	-	1	0
Sy tøj:					
Kan selv.....	41	59	41	54	56
Kender nogen.....	16	15	28	21	20
Udføre håndværksarbejde i bolig:					
Kan selv.....	52	65	65	69	68
Kender nogen.....	18	19	17	14	17
Skaffe billige fødevarer:					
Kan selv.....	13	28	28	51	50
Kender nogen.....	5	6	5	5	4
Antal (N)	200	234	208	140	454

Tabel 5.12 viser, at nogle af opgaverne kan husstanden i vidt omfang selv udføre, mens nogle opgaver kræver hjælp af andre eller ikke kan udføres uden at betale sig fra det.

Madlavning er klart det område, hvor husstandene er bedst stillede, idet stort set alle selv kan lave mad. Derefter kommer ”udføre håndværksarbejde i boligen”, som næsten to tredjedele selv kan, og i knap 20 % af tilfældene kender de nogen, der vil hjælpe. Når det gælder om at sy tøj, så kan ca. halvdelen selv, mens ca. 20 % kender nogen, der kan.

Når det handler om at skaffe billige fødevarer, så er det højst halvdelen, der selv kan det, og ret få kender nogen, der kan hjælpe. Endelig er det kun en fjerdedel, der selv kan reparere bil, og en anden fjerdedel kender nogen, der vil hjælpe.

Tabellen viser samtidig, at der kun er små forskelle på, hvor godt de forskellige forsørgelsesgrupper er stillet med hensyn til at udføre praktiske opgaver. Generelt er det de beskæftigede og dagpengemodtagerne, der er bedst stillet. Med hensyn

til at skaffe billige fødevarer er der endog betydelig forskel. Dette er samtidig et vigtigt område, fordi der ofte kan spares en del penge, og hvor der altså tydeligt er en omvendt proportionalitet mellem behov og mulighed for at skaffe billige fødevarer. I det samlede billede er der imidlertid ikke markante forskelle på forsørgelsesgrupperne.

Et samlet mål for praktisk netværk

En kritisk vurdering af de enkelte spørgsmål og deres resultater betyder, at der er grund til at overveje, om de skal indgå i de nærmere analyser. Vi vurderer således, at spørgsmålet om at ”reparere bil” næppe er velegnet, fordi det afhænger meget af, om man overhovedet har en bil og derfor har et behov for at reparere bil. Desuden vurderer vi, at spørgsmålet om at ”lave mad” ikke viser nogen forskelle, fordi næsten alle kan lave mad eller kender nogen, der kan det.

Et samlet mål for praktisk netværk udgøres derfor af de tre sidste spørgsmål:

*Sy tøj.
Udføre håndværksarbejde i bolig.
Skaffe billige fødevarer.*

Disse tre færdigheder kan samtidig medføre store økonomiske besparelser, hvis man kan udføre dem selv, eller hvis man kender nogen, der kan hjælpe med det.

Godt praktisk netværk, dvs. man kan udføre alle tre ting selv, eller man kender nogen, der kan hjælpe.

Mellem praktisk netværk, dvs. man kan udføre mindst en af de tre ting selv, eller man kender nogen, der kan hjælpe, men ikke dem alle tre.

Dårligt praktisk netværk, dvs. man kan ikke udføre nogen af de tre ting selv og man kender ikke nogen, der kan hjælpe.

Tabel 5.13: Samlet mål for praktisk netværk. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Godt praktisk netværk	14	26	21	44	45
Mellem praktisk netværk.....	73	68	70	51	50
Dårligt praktisk netværk.....	14	6	9	6	5
I alt	101	101	100	101	100
Antal (N).....	199	233	239	140	454

Tabel 5.13 viser, at størstedelen har et såkaldt ”mellem praktisk netværk”, men der er også en del, der har et ”godt praktisk netværk”, mens ret få har et ”dårligt praktisk netværk”, således som vi har defineret det. Men tabellen viser også klart, at det er de beskæftigede og dagpengemodtagerne, der har det bedste praktiske netværk, mens det er modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse, der har det dårligste. Modtagere af nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp har en position midt imellem disse ydergrupper.

5.5 Handlemuligheder

I det forudgående har vi belyst, hvordan de forskellige forsørgelsesgrupper *har* reageret, handlet og modtaget forskellige former for hjælp for at klare dagen og vejen under vanskelige økonomiske vilkår. I det følgende belyser vi, hvordan de forskellige forsørgelsesgrupper *vil* og *kan* handle i en tænkt (hypotetisk) situation, hvor de skal skaffe 10.000 kr. i løbet af en uge. Spørgsmålet lød således:

”Hvad ville du gøre, hvis du fik en uforudset udgift på 10.000 kr. og skulle skaffe pengene i løbet af en uge?”

Det er heldigvis for de fleste sjældent, at der opstår en uforudset udgift på 10.000 kr., der skal betales inden for en uge. Spørgsmålet er stillet for at få en indsigt i, hvilke handlingspotentialer forskellige forsørgelsesgrupper forventer at kunne aktivere og anvende i denne situation. En sådan udgift kan opstå, hvis man kommer ud for at skulle betale for fx: et større tandlægearbejde, en restskat, en større bøde, et depositum ved leje af hus eller lejlighed eller en begravelse.

Tabel 5.14: Hvordan vil du skaffe 10.000 kr. på en uge? – Forsørgelsesgrundlag på interviewtidspunktet. Procent*

	Starthjælp/ introdukti- onsydelse	Nedsat kontant- hjælp	Alminde- lig kon- tant- hjælp	Indkomst nu – tidligere lav ydelse	Dag- penge	Beskæf- tigatede
Har selv pengene	1	0	1	11	26	49
Kassekredit o.l.....	0	1	0	4	22	24
Låne i banken.....	17	18	21	34	31	21
Låne af familien.....	14	18	21	11	20	9
Låne af venner	4	9	7	12	4	2
Låne på ”grå marked”.....	1	1	1	0	0	0
Tage arbejde	1	1	1	7	0	1
Arbejde ”sort”.....	0	1	4	3	0	0
Begå kriminalitet.....	0	2	4	0	0	0
Andet*	8	12	7	7	6	1
Kunne ikke gøre noget ...	59	49	44	26	1	2
Antal (N)	126	80	161	169	140	454

*Mulighed for flere svar – derfor giver summen af procenterne mere end 100

** I ”Andet” indgår også ”uoplyste”

Det vigtigste resultat og de største forskelle findes i relation til svarkategorien: *”Kan ikke gøre noget”*. Her svarer 59 % på starthjælp/introduktionsydelse, at de ikke kan gøre noget, hvilket står i stærk kontrast til dagpengemodtagere og de beskæftigede, hvor kun henholdsvis 1 % og 2 % ikke kan gøre noget. 49 % på nedsat kontanthjælp og 44 % på almindelig kontanthjælp svarer, at de ikke kan gøre noget. 26 % af de beskæftigede, som tidligere har været på de laveste ydelser eller almindelig kontanthjælp, kan ikke gøre noget. For en del bliver det altså efter at have fået beskæftigelse muligt selv at gøre noget, men fortsat er der dog en forholdsvis stor andel, der stadig ingenting kan gøre, selv om de er kommet i beskæftigelse.

Det er kun 1 % på starthjælp/introduktionsydelse og almindelig kontanthjælp og ingen på nedsat kontanthjælp, der *selv har pengene*, mens næsten halvdelen af de beskæftigede selv har pengene. Kun 9 % de beskæftigede, som tidligere har været på lave ydelser eller kontanthjælp, har selv pengene, hvilket lige som ovenstående bekræfter, at de fortsat er i en økonomisk sårbar situation, selv om de er kommet i beskæftigelse.

Det er lidt over 20 % blandt dagpengemodtagere og de beskæftigede, der ville *trække på en kassekredit eller kreditkort*, mens dette kun er tilfældet for 1 % på nedsat kontanthjælp og ingen på starthjælp/introduktionsydelse og almindelig kontanthjælp.

I forhold til at ville *låne i banken* er der en noget større andel af dagpengemodtagerne og af de beskæftigede, som tidligere har været på lave ydelser eller kontanthjælp, end af beskæftigede og modtagere af almindelig kontanthjælp, der ville tage et banklån. Den laveste andel, der vil (kan) låne i banken, findes blandt modtagere af starthjælp/introduktionsydelse og nedsat kontanthjælp.

Det er især modtagere af dagpenge og almindelig kontanthjælp, der ville *låne af familien*, mens den laveste andel på 9 % findes blandt de beskæftigede.

Det er en noget mindre andel, der ville *låne af venner/kolleger*, end der ville låne af familien – mellem 2 % blandt beskæftigede til 10 % blandt modtagere af nedsat kontanthjælp og blandt de beskæftigede, som tidligere har været på lave ydelser eller kontanthjælp.

Det er ganske få procent blandt alle forsørgelsesgrupperne, der ville *låne på det "grå marked"*, *finde et lønnet arbejde/tage ekstra arbejde, arbejde "sort" eller begå kriminalitet*. Der er dog en tendens til, at det er dem på nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp, der hyppigst vil begå kriminalitet, ligesom de, som er på almindelig kontanthjælp, og de beskæftigede, som tidligere har været på lave ydelser eller kontanthjælp, i højere grad vil tage arbejde og sort arbejde.

Dem, der ville gøre noget *"andet"*, er især modtagere af overførselsindkomster og i særlig grad dem på nedsat kontanthjælp (13 %), mens kun 1 % af de beskæftigede ville gøre noget andet¹³.

¹³ Blandt kontanthjælpsmodtagerne – både på almindelig, nedsat kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse – er det mest udbredte svar, at de ville søge kommunen om hjælp (henholdsvis 4 ud af 12, 6 ud af 18 og 7 ud af 15). Det er også et udbredt svar, at man ville forsøge at opnå en afdragsordning (henholdsvis 3 ud af 15 på starthjælp/introduktionsydelse, 5 ud af 18 på nedsat kontanthjælp og 3 ud af 12 på almindelig kontanthjælp). 3 på starthjælp/introduktionsydelse ville sælge ud af ting (smykker, bil, andre ting), mens dette kun gør sig gældende for 1 på nedsat kontanthjælp (bil) og 1 på almindelig kontanthjælp (bil). Af andre svar i forhold til at gøre noget andet svarer 5 på nedsat kontanthjælp følgende: "grave mig ned", "søge forskud hos ægtefælles arbejdsgiver", "skralde" (betyder at indsamle mad, der er kasseret af butikker), "spille kort" og "besøge familien i Gambia". Blandt personer på almindelig kontanthjælp svarer 3 følgende: "kun mulighed for prostitution", "ville begå selvmord" og "ville undersøge det nærmere, da det formentlig var forkert".

Kun et svar

Langt de fleste respondenter har kun afgivet ét svar. I tabel 5.15 har vi konstrueret en variabel, hvor der kun er ét svar, idet vi har prioriteret svarene og slået nogle af kategorierne sammen.

Tabel 5.15: Hvordan vil du skaffe 10.000 kr. på en uge? – Forsørgelsesgruppe på interviewtidspunktet. Procent

Kun ét svar	Starthjælp/ Introduk- tionsydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Indkomst nu – tidligere lav ydelse	Dag- penge	Beskæf- tignede - DS
Har selv penge- ne/tage arbejde.....	2	1	2	14	26	49
Låne af familie og venner.....	14	19	24	22	19	10
Låne i ban- ken/kontokort.....	13	7	14	30	45	38
Låne på ”grå” mar- ked/arbejde ”sort”.....	1	4	4	1	-	-
Andet.....	6	10	6	3	6	1
Kan ikke gøre noget..	61	55	44	27	1	2
Uoplyst.....	3	4	6	3	2	0
I alt.....	100	100	100	100	99	100
Antal (N).....	126	80	161	169	140	454

Tabel 5.15 udviser ikke de store forskelle i forhold til tabel 5.14, hvor der var flere svarmuligheder. Den største forskel i forhold til tabel 5.14 er, at der er færre, der ville låne i banken eller trække på kassekredit eller kreditkort.

I det følgende vises anvendelsen af forskellige handlemuligheder i forhold til alder, antal afsavn og husstandens helbred. Vi har kun udvalgt følgende handlemuligheder:

- Har selv pengene/tage et arbejde.
- Låne af familie og venner.
- Låne i banken/kontokort.
- Låne på ”grå” marked/arbejde ”sort”.
- Kan ikke gøre noget.

Tabel 5.16: Hvordan vil du skaffe 10.000 kr. på en uge? - opdelt på alder, afsavn og helbred. Kun modtagere af starthjælp/introduktionsydelse/kontanthjælp på interviewtidspunktet. Procent

	Har selv pengene/ tage et arbejde	Låne af familie og venner	Låne i banken/kontokort	Låne på "grå" marked/arbejde "sort"	Kan ikke gøre noget
Alder:					
Under 30 år.....	10	16	11	11	38
20-39 år.....	0	20	14	3	58
40-49 år.....	0	30	11	2	50
50 år+.....	3	18	9	0	59
Antal afsavn:					
Højest 6 afsavn.....	4	18	15	4	46
Mere end 6 afsavn...	2	22	9	3	55
Husstandens helbred:					
Godt.....	13	11	11	3	56
Middel.....	0	27	11	7	37
Dårligt.....	1	21	11	3	55
Alle.....	3	21	11	4	52

Tabel 5.16 viser kun resultaterne for de respondenter, som modtog starthjælp, introduktionsydelse eller kontanthjælp på interviewtidspunktet. I de forskellige aldersgrupper er det tydeligt, at de unge siger, at de vil tage et enten et "hvidt" eller "sort" arbejde eller evt. låne på det "grå" marked. De ældre siger derimod oftere, at de vil låne pengene af familie eller venner. De unge er i øvrigt den gruppe, der mest tror på, at de kan skaffe pengene selv, mens 50-60 % af de andre aldersgrupper ikke tror, at de kan gøre noget.

Tabel 5.16 viser også, at respondenter med flere eller færre end 6 afsavn kun adskiller sig fra hinanden ved, at dem med få afsavn oftere tror, at de kan låne i banken/bruge kontokort. Endelig viser tabel 5.16, at de forskellige helbredsgrupper kun adskiller sig fra hinanden ved at lidt flere af dem med et godt helbred siger, at de vil tage arbejde, eller at de har pengene selv, mens dem med dårligt/middelgodt helbred i højere grad vil låne pengene af familie og venner.

5.6 Modtaget hjælp

I dette afsnit beskriver vi, hvorledes personer og familier, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag gennem modtagelse af forskellige former for økonomisk hjælp lejlighedsvis øger deres rådighedsbeløb.

Når familier, der bliver forsørgt af nedsat kontanthjælp og starthjælp eller introduktionsydelse, har modtaget forskellige andre former for hjælp, afspejler det to forhold. For det første viser modtagelsen af de andre former for hjælp, at der i de familier på de laveste ydelser, der modtager hjælp, eksisterer et åbenbart behov for hjælp. For det andet viser modtagelsen af hjælp, at det kun er en del af familierne, der er i kontakt med mennesker eller organisationer, der kan eller vil hjælpe

dem. En forholdsvis stor andel af disse familier modtager nemlig til trods for det åbenbare behov *ikke* disse andre former for hjælp. Selve kontakten til mennesker eller organisationer, der kan hjælpe én, og det forhold, at man har gjort opmærksom på, at man har behov for hjælp, kan således betragtes som en form for coping, som dog er af relativ passiv karakter.

Til belysning af modtagelsen af disse andre former for hjælp er stillet følgende spørgsmål:

"Er der nogen, der inden for de seneste 12 måneder har hjulpet dig og din husstand ved at betale større udgifter på mindst 1.000 kr.?"

"Er der nogen, der inden for de seneste 12 måneder har hjulpet dig og din husstand ved at låne dig/er mindst 1.000 kr.?"

"Er der nogen, der inden for de seneste 12 måneder har hjulpet dig og din husstand ved at forære dig/er mindst 1.000 kr.?"

Tabel 5.17: Procentdel der har modtaget forskellige former for økonomisk hjælp inden for de sidste 12 måneder

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tigatede
A. Betale større udgifter på mindst 1.000 kr.....	35	31	23	22	7
B. Låne dig/er mindst 1.000 kr.....	38	42	27	17	8
C. Forære dig/er mindst 1.000 kr.....	19	21	19	21	9

Tabel 5.17 viser, at mere end 30 % af familierne på de laveste ydelser inden for det sidste år har modtaget økonomisk hjælp i form af, at der er nogen, der hjulpet familien med at betale udgifter på mindst 1.000 kr. Det samme gælder for 23 % af familierne på almindelig kontanthjælp, 22 % af familierne på dagpenge, mens det kun gælder for 7 % af familierne i beskæftigelse.

Familier med starthjælp eller nedsat kontanthjælp har oftest modtaget hjælp, hvilket afspejler, at de økonomisk er dårligst stillet. Familierne, der modtager disse ydelser, har de mindste rådighedsbeløb, og det er også disse familier, der har de største afsavn (Hansen og Hussain 2009). Det er på den baggrund forståeligt, at det er en større andel af disse familier, der har fået betalt større udgifter end 1.000 kr. Tabellen viser dog også, at 22 % af familierne, hvor dagpenge er forsørgelsesgrundlaget, har fået hjælp til at betale større udgifter, ligesom 7 % af de beskæftigede har fået denne type hjælp.

Mønstret for at have optaget et lån på 1.000 kr. eller mere er det samme som for hjælp til at betale større udgifter på mindst 1.000 kr. Familier med starthjælp og introduktionsydelse eller nedsat kontanthjælp er dårligst stillet. Familierne anvender i stort omfang en kortsigtet strategi for at undgå nogle af de akut opståede problemer, der ikke lader sig løse inden for det begrænsede råderum, familiernes økonomiske situation tillader. Det er selvfølgelig en situation, der kan opstå for mange familier, også beskæftigede familier, men som det fremgår af tabel 5.17, er det selvfølgelig en situation, der opstår meget hyppigere for familier, der er på

overførselsindkomst og hyppigst for dem, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag. Ca. 40 % af dem, der er på de laveste ydelser, har fået hjælp ved, at nogen har lånt dem mindst 1.000 kr. Det samme gælder kun for 27 % af familierne på almindelig kontanthjælp, 17 % af dagpengemodtagerne og 8 % af de beskæftigede.

Omkring 20 % af alle grupperne, der modtager forsørgelsesydelse, har fået en foræring på mindst 1.000 kr., mens det kun er 9 % af de beskæftigede, der har modtaget gaver på mere end 1000 kr. Når gruppen af beskæftigede – som den eneste – udskiller sig ud fra de andre grupper, er det udtryk for, at de sjældent mangler nødvendige goder, og at de af omgivelserne almindeligvis opfattes som selvforsørgende mennesker, der må formodes at kunne klare sig selv. At modtage gaver på over 1000 kr. som hjælp er forholdsvis sjældent forekommende i befolkningen, medmindre gavemodtagerne lider et åbenbart økonomisk afsavn som følge af at være på overførselsindkomst¹⁴.

Ved modtagelse af en gave på mindst 1.000 kr. genfindes ikke de samme markante forskelle mellem forsørgelsesgrupperne, hvilket formentlig afspejler, at to modsatte tendenser gør sig gældende. Behovet for hjælp er størst for husstande med de laveste ydelser. For dem, der modtager de laveste sociale ydelser, er deres nærmeste netværks mulighed for at kunne give gaver ofte begrænset. De beskæftigedes netværks muligheder for at give gaver er derimod større, og det er sikkert forklaringen på, at 9 % af de beskæftigede faktisk har modtaget mindst 1.000 kr. som foræring. Formentlig kan de to modgående tendenser også forklare, at familierne på dagpenge netop er dem, der oftest har modtaget en gave på mindst 1.000 kr. Her har arbejdsløshed ramt en familie, som derfor kommer til at undvære noget, som det nærmeste netværk bliver opmærksom på og samtidig ofte har ressourcer til at kunne råde bod på ved fx at forære 1.000 kr. i tilskud til at tage på ferie for eller lignende. Familier på starthjælp eller introduktionsydelse, familier på nedsat kontanthjælp, familier på kontanthjælp og familier på dagpenge er nogenlunde ens stillet. 15-20 % af familierne på en eller anden form for forsørgelsesydelse har inden for det sidste år modtaget en gave på mindst 1.000 kr.

For at få en oversigt over antallet af forskellige former for modtagelse af hjælp (i form af enten en betaling af en udgift, en foræring eller et lån), som de enkelte grupper har fået, har vi i tabel 5.18 konstrueret et samlet mål for hjælp på mindst 1.000 kr.

¹⁴ Det er i denne forbindelse vigtigt at bemærke, at der på andre måder flyttes meget store beløb fra de rigeste til deres børn gennem arv og arveforskud Ugebrevet A4, 25. juni 2007 og 31. sept. 2007.

Tabel 5.18: Samlet mål for hjælp på mindst 1.000 kr. Procent

	Starthjælp/ Introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
3 slags hjælp	11	8	8	5	1
2 slags hjælp	14	21	13	19	5
1 slags hjælp	30	29	18	7	10
Ingen hjælp	45	41	57	69	84
Uoplyst	-	1	3	-	-
I alt	100	100	99	100	100
Antal (N)	200	234	208	140	454

41-45 % af familierne på de laveste ydelser har slet ingen hjælp fået, hvilket er bemærkelsesværdigt, idet man således kan konkludere, at denne form for passiv coping, der består i, at man uden den store aktivitet har fået suppleret sin indkomst kun har fundet sted for 55-59 % af familierne på de laveste ydelser. 57 % af familierne på kontanthjælp, 69 % af dagpengemodtagerne og 84 % af de beskæftigede har overhovedet ingen hjælp modtaget. Det er således grupperne på de laveste ydelser, der hyppigst har modtaget hjælp. Det er blandt modtagerne af de laveste ydelser, at der er de mindste andele, der ingen hjælp overhovedet har modtaget. Det er imidlertid klart, at de forholdsvis markante forskelle, der har været mellem modtagerne af de laveste ydelser og alle andre tenderer mod at udviskes, når man konstruerer et samlet mål for hjælpen. Det hænger formentlig også sammen med, at disse tre former for modtagelse af hjælp afspejler tre forhold. For det første at modtagerne er i kontakt med omgivelserne, at de selv har opfattet, at de har fået hjælp, hvilket for det andet afspejler, at de har følt, at de har haft brug for hjælp. For det tredje at de ikke nødvendigvis har manglet nogle af de ”nødvendige” goder, men at de nok har savnet nogle ting, som omgivelserne har været opmærksom på. De har altså ikke nødvendigvis lidt afsavn, men de har alligevel fået hjælp.

Hverken de beskæftigede eller dagpengemodtagere lider i særligt stort omfang af savn (Hansen og Hussain, 2009), og derfor må disse gruppers modtagelse af hjælp, herunder især at få foræret 1.000 kr., nok i et vist omfang tages som udtryk for, at denne hjælp ikke skal opfattes som noget, der har sigtet på at afhjælpe grundlæggende behov, men snarere at give disse mennesker mulighed for at gøre noget, som de har lyst til, men som økonomien ikke lige rækker til nu.

Modtagelse af gaver fra velgørende organisationer

Velgørende organisationer har ofte på et tidligt tidspunkt i folks sociale nedtur haft mulighed for at registrere tendensen til, at mennesker og familier er fattige og oplever forskellige former for afsavn. Særlig omkring jul, hvor nogle velgørende organisationer har organiseret forskellige former for julehjælp i form af uddeling af gavekort og naturalier opstår en situation, hvor den skjulte nød bliver åbenbar, fordi familier, der lider af afsavn, alligevel forsøger at holde en jul, der i hvert tilfælde lever op til, at man spiser julemad og giver gaver til børn. I de seneste år har de velgørende organisationer fremhævet, at behovet for julehjælp er vokset dramatisk. Således har Frelsens Hær påpeget en stor stigning i antallet af ansøgere fra 2008 til 2009 (Kristeligt Dagblad 7.12.2009). På baggrund af, at flere organisationer har gjort opmærksom på det stigende behov for hjælp, er det interessant at

opgøre, i hvilket omfang de velgørende organisationers hjælp når ud til de mennesker, der lider afsavn.

Til belysning af modtagelse af gaver fra velgørende organisationer er stillet følgende spørgsmål:

”Har du og din husstand i løbet af det sidste år modtaget nogen former for hjælp fra velgørende organisationer, fx julepakker, tøj, ferieophold o.l.?”

Tabel 5.19: Har du og din husstand i løbet af det sidste år modtaget nogen former for hjælp fra velgørende organisationer, fx julepakker, tøj, ferieophold. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
Ja	16	7	12	1	-
Nej.....	83	92	82	99	100
Uoplyst.....	1	1	2	-	-
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	200	234	208	140	454

Tabel 5.19 viser, at 16 % af modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse har modtaget hjælp fra velgørende organisationer inden for det sidste år. Det gælder kun for 7 % af familierne på nedsat kontanthjælp, 12 % af familierne på almindelig kontanthjælp og nærmest ingen af familierne på dagpenge eller i beskæftigelse. Mellem 7 % og 16 % af familier på de laveste ydelser og på almindelig kontanthjælp har modtaget julehjælp mv. Det er imidlertid påfaldende, at kun en lille andel af familierne, der lever af de laveste ydelser, modtager hjælp fra velgørende organisationer. Det er altså kun en mindre andel af de husstande, der formodes at have størst behov for hjælp, som faktisk får ekstra hjælp i form af julehjælp fra de velgørende organisationer.

Der er i besvarelserne eksempler på familier, der har modtaget gaver fra nogle af de organisationer, som ofte fremstår i medierne omkring juletid som fx Frelsens Hær og Kirkens Korshær, men der er også eksempler på hjælp fra Børnenes Kontor og Mødrehjælpen. Den modtagne hjælp består typisk i mindre kontantbeløb omkring 1.000 kr. eller gavekort, julekurv, madvarer, legetøj eller lignende.

Omfanget af hjælp fra velgørende organisationer er således meget mindre end omfanget af hjælp fra privatpersoner i form af lån og foræring. Tabel 5.18 viser således, at henholdsvis 55 % af modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse og 58 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp har modtaget mindst én af disse former for hjælp fra privatpersoner, mens det altså kun er henholdsvis 16 % og 7 %, der har modtaget hjælp fra de velgørende organisationer inden for det sidste år.

De velgørende organisationer yder udelukkende hjælp til familier, som er i stor trang. Ingen familier i beskæftigelse og kun 1 % af familierne på dagpenge har således modtaget hjælp fra en velgørende organisation. Det er dog samtidig kun en meget lille andel af familierne, der har de laveste ydelser eller kontanthjælp som forsørgelsesgrundlag, der overhovedet modtager hjælp fra de velgørende organisationer, hvilket formentlig må tages som udtryk for, at selv denne stadig forholdsvis passive form for coping kræver ressourcer i form af at give sig til kende

som hjælpsøgende og skrive en ansøgning om hjælp, hvilket formentlig begrænser en stor del af familierne fra at søge hjælpen fra disse organisationer.

5.7 Belastningsgrad

Denne undersøgelse fokuserer særligt på økonomien, afsavnene og de strategier for overlevelse og tilpasning, som familierne udvikler i forhold til knaphedssituationen. Det er imidlertid indlysende at ud over knapheden og de materielle og sociale afsavn, så betyder den almene situation eller spørgsmålet om belastning også noget for, hvordan denne coping kan finde sted og faktisk finder sted. I det følgende belyser vi, i hvilket omfang familierne i de forskellige forsørgelsesgrupper er belastet af sociale problemer, der ligger udover den eventuelle økonomiske og materielle knaphedssituation. I tabel 5.20 belyses det, i hvilket omfang familierne i de forskellige forsørgelsesgrupper er belastet af forskellige begivenheder inden for de sidste tre år:

- Alvorlig sygdom eller ulykke.
- Dødsfald i den nærmeste familie.
- Skilsmisse eller separation.
- Blevet sat ud af en bolig.

Tabel 5.20: Har du og din husstand i løbet af de sidste tre år været udsat for alvorlig sygdom eller ulykke? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tgede
A. Alvorlig sygdom eller ulykke.....	36	39	32	16	14
B. Dødsfald i den nærmeste familie.....	36	40	36	26	27
C. Skilsmisse eller separation.....	8	10	13	8	5
D. Blevet sat ud af en bolig.....	6	5	6	0	1
Antal (N).....	200	234	208	140	454

Familier med starthjælp eller nedsat kontanthjælp er værst ramt. 30-40 % af familierne har inden for de sidste tre år været ramt af alvorlig sygdom eller ulykke. Familier på kontanthjælp er imidlertid på dette punkt næsten lige så dårligt stillet, idet 32 % er ramt af en eller flere af disse begivenheder. Familier på dagpenge eller i beskæftigelse er kun halvt så hyppigt ramt. Samtidig er det dog tydeligt, at den økonomisk bedre situation for dagpengemodtagere og de beskæftigede dog ikke er ledsaget af et fravær af alvorlige begivenheder som ulykke eller alvorlig sygdom. Disse ”socialbegivenheder” rammer også skævt, men dog ikke nær så skævt som afsavnene, som jo også langt mere direkte er koblede til den økonomiske knaphedssituation.

Der er imidlertid nogle begivenheder, som ikke på samme måde er socialt skævt fordelt. Det gælder således både dødsfald og skilsmisser inden for den nærmeste familie, som i næsten lige så stort omfang rammer familier, der er på dagpenge eller er beskæftigede. 35-40 % af familier på starthjælp, nedsat kontanthjælp og

almindelig kontanthjælp er ramt af dødsfald i den nærmeste familie. Det gælder imidlertid også en næsten lige så høj andel af familierne, som er på dagpenge (26 %) eller i beskæftigelse (27 %). Forklaringen på, at død inden for den nærmeste familie rammer næsten lige så hyppigt blandt familier på dagpenge og i beskæftigelse, er, at medlemmerne af den nærmeste familie jo kun kan dø en gang, og hvis den gennemsnitlige størrelse af den nærmeste familie er den samme, og hvis den gennemsnitlige levealder er den samme, skulle der overhovedet ikke være nogen forskel på belastningsgraden inden for de enkelte grupper. Andelen af familier, som er belastede inden for gruppen på dagpenge og i beskæftigelse, er imidlertid ca. ti procentpoint lavere, hvilket viser, at førnævnte forudsætninger ikke holder. Det skyldes formentlig en kombination af følgende tre forhold: For det første at etniske minoriteter, der er overrepræsenteret i de tre første grupper, gennemsnitligt har en større "nærmeste familie". For det andet har de socioøkonomisk dårligt stillede en kortere gennemsnitlig levealder, og derfor vil en større andel af familierne i de tre første grupper have flere jævnaldrene familiemedlemmer, der dør i en yngre alder. Endelig kan den øjeblikkelige dårlige forsørgelsessituation i familierne måske også medvirke til marginalt at øge risikoen for dødsfald inden for den periode, hvor familien lider afsavn.

Skilsmisse og separation er på samme måde som ulykke og alvorlig sygdom, socialbegivenheder, der ikke rammer socialt skævt på samme markante måde som afsavn. Skilsmisse og separation er en forholdsvis sjældent forekommende begivenhed, og det er en begivenhed, som er nogenlunde jævnt fordelt i alle befolkningsgrupper.

Udsættelse af bolig kan siges at udgøre en af de mest fundamentale former for social deroute. Antallet af udsættelser af egen bolig er steget voldsomt de seneste år (Domstolsstyrelsens statistik for fogedsager), og det har i den forbindelse været diskuteret, i hvilket omfang udsættelsen af egen bolig har sammenhæng med de laveste ydelser. Udsættelse af egen bolig er hyppigst blandt familier på starthjælp og introduktionsydelse, nedsat kontanthjælp og almindelig kontanthjælp, og det er ca. 5 % af familierne, som i løbet af de sidste tre år er kommet ud for denne begivenhed. Det er således kun en meget lille andel af familierne på de laveste ydelser, der kommer ud for dette. Denne form for deroute er ikke desto mindre 4-5 gange hyppigere for familier på de laveste ydelser end for familier på dagpenge eller familier i beskæftigelse. Langvarig modtagelse af disse ydelser må endvidere formodes at øge risikoen for udsættelse af boligen.

6 Holdninger til de laveste ydelser og synet på fremtiden

I dette kapitel ser vi nærmere på, hvordan mennesker, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag, ser på disse ydelsers niveau og deres virkning. Vi sammenligner deres holdninger med de beskæftigedes og dagpengemodtagernes holdninger. Vi forsøger også at få et indtryk af, hvorledes modtagerne af de laveste ydelser ser på fremtiden – både i forhold til hvordan de opfatter deres muligheder for at få en bedre økonomisk situation, og hvilke ønsker de har for deres fremtidige tilværelse.

6.1 Hvad betyder lave ydelser for at opnå arbejde?

Vi har forsøgt at afdække, hvordan modtagerne af de laveste ydelser opfatter disse ydelser. Først og fremmest har vi været interesseret i, hvorvidt modtagerne mener, at lave ydelser tilskynder mennesker til at arbejde. Dernæst har vi undersøgt, hvorvidt svarpersonerne mener, at lave ydelser gør modtagerne fattige. Der blev derfor stillet to holdningsspørgsmål om betydningen af lave ydelser. Respondenterne blev bedt om at erklære sig enige eller uenige i holdningerne:

- a. *Lave sociale ydelser betyder, at flere tilskyndes til at arbejde!*
- b. *Lave sociale ydelser betyder, at modtagerne bliver fattige!*

Tabel 6.1: Lave sociale ydelser betyder, at flere tilskyndes til at arbejde! Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Helt enig.....	14	19	20	26	31
Delvis enig	20	14	14	15	20
Hverken/eller.....	16	16	14	6	9
Delvis uenig	11	12	16	11	12
Helt uenig.....	26	35	29	41	27
Uoplyst	14	4	6	1	1
I alt	101	100	99	100	100
Antal (N).....	199	234	208	140	454

Tabel 6.1. viser, at henholdsvis 33 % og 34 % af modtagerne af de laveste ydelser er helt eller delvis enige i, at de lave sociale ydelser betyder, at flere tilskyndes til at arbejde. 41 % af dagpengemodtagerne og 51 % af de beskæftigede mener det samme. De beskæftigede er den gruppe, der hyppigst mener, at de lave ydelser tilskynder til arbejde.

Holdningsmæssigt er der dog ikke de store forskelle mellem grupperne, og det er kun blandt de beskæftigede, at over 50 % mener, at flere tilskyndes til at arbejde. Når vi udskiller dem, der har fået ordinær beskæftigelse, men som har været på de laveste ydelser eller almindelig kontanthjælp, er billedet næsten uændret – se tabel 6.2. Det betyder, at heller ikke nogen stor andel af dem, der har opnået beskæftigelse, opfatter incitamentsvirkningen som særlig dominerende.

Tabel 6.2: Lave sociale ydelser betyder, at flere tilskyndes til at arbejde! – forsørgelsesgruppe på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Beskæftiget nu - Lav ydelse før
Helt enig	15	18	18	24
Delvis enig	18	10	17	17
Hverken/eller	19	21	11	17
Delvis uenig	11	9	13	13
Helt uenig	23	32	31	17
Uoplyst	14	9	11	12
I alt	100	99	101	100
Antal (N)	141	96	169	138

Når det gælder holdningsspørgsmålet om, hvorvidt de lave ydelser gør mennesker fattige, er svarfordelingen overraskende. Tabel 6.3 viser andelen af grupperne, der er enige eller uenige i, at modtagerne af lave ydelser bliver fattige.

Tabel 6.3: Lave sociale ydelser betyder, at modtagerne bliver fattige! Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Dagpenge	Beskæftigede
Helt enig	71	71	62	79	73
Delvis enig	15	16	20	10	17
Hverken/eller	7	6	10	4	3
Delvis uenig	1	1	1	1	3
Helt uenig	2	3	1	4	3
Uoplyst	4	3	5	1	1
I alt	100	100	99	99	100
Antal (N)	199	234	208	140	454

Det viser sig, at over 85 % modtagerne af de laveste ydelser er helt eller delvis enig i, at modtagerne af disse ydelser bliver fattige. Det gælder 82 % af de almindelige kontanthjælpsmodtagere, 89 % af dagpengemodtagerne og 90 % af de beskæftigede. Det er overraskende, at det er blandt beskæftigede og dagpengemodtagere, at man hyppigst mener, at de lave ydelser gør modtagerne fattige. Der er dog nærmest konsensus om, at de lave ydelser gør mennesker fattige.

Tabel 6.4: Lave sociale ydelser betyder, at modtagerne bliver fattige! – forsørgelsesgruppe på interviewtidspunktet! Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Beskæftiget nu - Lav ydelse før
Helt enig.....	68	68	67	55
Delvis enig	18	16	19	23
Hverken/eller.....	9	9	5	9
Delvis uenig	0	0	2	1
Helt uenig.....	1	2	2	2
Uoplyst.....	4	5	5	9
I alt	100	100	100	99
Antal (N).....	141	96	169	138

Når vi fra gruppen af modtagere af de laveste ydelser og almindelig kontanthjælp i 2008 udskiller dem, der har opnået en eller anden form for beskæftigelse og på interviewtidspunktet i et eller andet omfang er beskæftiget, viser der sig, at der blandt dem er en lidt mindre andel, der er helt enige i, at modtagerne af lave ydelser bliver fattigere – se tabel 6.4. Forskellen er dog marginal.

Den overordnede konklusion er dog klar. Der er meget stor enighed om at lave ydelser betyder, at modtagerne bliver fattige.

6.2 Kombination af holdninger til lave ydelser

Der findes forskellige kombinationer af de to holdninger:

- Enig (helt eller delvis) i a) flere tilskyndes til at arbejde og samtidig enig i b) modtagerne bliver fattigere.
- Uenig (helt eller delvis) i a) flere tilskyndes til at arbejde og samtidig enig i b) modtagerne bliver fattigere.
- Andre kombinationer af holdninger.

Tabel 6.5: Lave sociale ydelser betyder, at a) flere tilskyndes til at arbejde! b) modtagerne bliver fattige! Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tignede
Enig i a) og enig i b).....	36	32	32	36	47
Uenig i a) og enig i b)	40	46	43	51	36
Andet.....	24	22	25	13	17
I alt	100	100	100	100	100
Antal (N).....	172	220	194	137	454

Tabel 6.5 viser, at ca. en tredjedel inden for hver af de fire grupper af forsørgelsesmodtagere både mener, at lave sociale ydelser betyder, at flere tilskyndes til at arbejde og at modtagerne bliver fattige. Lidt flere, 40 – 51 %, har følgende holdningskombination: der er ikke flere, der tilskyndes til at arbejde, og modtagerne af lave ydelser bliver fattige. De beskæftigede adskiller sig som den eneste gruppe ved, at en større andel er enig i, at flere tilskyndes til at arbejde.

Tabel 6.6: Lave sociale ydelser betyder, at a) flere tilskyndes til at arbejde! b) modtagerne bliver fattige! – forsørgelsesgruppe på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Beskæftiget nu - Lav ydelse før
Enig i a) og enig i b)	35	28	36	38
Uenig i a) og enig i b)	39	42	46	32
Andet	26	30	18	30
I alt	100	100	100	100
Antal (N)	122	86	149	120

Når vi fra gruppen af modtagere af de laveste ydelser og almindelig kontanthjælp i 2008 udskiller dem, der på interviewtidspunktet i et eller andet omfang er beskæftiget, viser der sig, at de beskæftigede adskiller sig lidt fra de andre grupper, således at en større andel er enig i, at flere tilskyndes til at arbejde se tabel 6.6. Svarfordelingen nærmer sig svarfordelingen blandt de beskæftigede.

Tabel 6.7: Procentdel der er enig (helt eller delvis) i påstanden: a) flere tilskyndes til at arbejde! Opdelt efter alder og helbred

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tigede
Respondentens alder:					
Under 30 år	63	38	38	48	59
30-39 år	33	36	49	54	47
40-49 år	28	31	34	36	58
50 år+	35	36	27	27	43
Husstandens helbred:					
Godt	56	44	52	41	55
Middel	31	24	35	46	45
Dårlig	35	35	30	38	37
I alt	39	35	37	41	52

Tabel 6.7 viser, at inden for gruppen af introduktionsydelses- og starthjælpsmodtagerne har alder og helbred betydning for holdningerne til de lave ydelsers incitamentsvirkning.

63 % af de under 30-årige starthjælps- og introduktionsydelsesmodtagere er helt eller delvis enige i, at flere tilskyndes til at arbejde, hvilket er den højeste andel af nogen gruppe. 59 % af de beskæftigede i samme aldersgruppe mener det samme. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at det er i aldersgruppen 30-39 år, at den største andel af almindelige kontanthjælpsmodtagere er helt eller delvis enige i, at flere tilskyndes til at arbejde.

Endelig gælder det, at der er en større andel af dem med godt helbred, der mener, at lave ydelser tilskynder flere mennesker til at arbejde. Igen gælder det mest markant for introduktionsydelses- og starthjælpsmodtagere, men tendensen er der i alle grupper.

6.3 Den økonomiske situation om et år

Det er de små rådighedsbeløb, der er skyld i, at modtagerne af de laveste ydelser lider mange afsavn. Derfor har vi været interesseret i at få afdækket, hvordan modtagerne af de laveste ydelser ser på, hvordan deres økonomiske situation vil udvikle sig i fremtiden. Vi har stillet spørgsmålet om synet på den fremtidige økonomiske situation til alle interviewpersoner. Spørgsmålet havde følgende ordlyd.

"Hvordan tror du, den økonomiske situation for dig og din husstand vil være om et år – er den så blevet bedre eller dårligere?"

Tabellen nedenfor viser, hvordan svarfordelingen er inden for de forskellige grupper

Tabel 6.8: Hvordan tror du, den økonomiske situation for dig og din husstand vil være om et år – er den så blevet bedre eller dårligere? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tgede
Meget bedre.....	4	8	9	13	5
Noget bedre.....	22	30	29	39	21
Uændret.....	42	37	48	39	65
Noget dårligere.....	17	11	7	4	7
Meget dårligere.....	5	6	1	2	1
Uoplyst.....	10	8	6	2	1
I alt.....	100	100	100	99	100
Antal (N).....	200	233	208	140	454

Det er et generelt træk, at *både* i alle grupper med forsørgelsesydelse og blandt de beskæftigede er det store andele, der mener, at situationen er uændret. Blandt de beskæftigede er det 65 %, mens det i de øvrige grupper er 37–50 %. Det er tydeligt, at starthjælps- og introduktionsydelsesmodtagere er dem, der oftest føler sig fastlåst i den dårlige økonomiske situation. 64 % af dem mener, at situationen om et år enten er uændret eller er blevet værre. 42 % mener, at situationen vil være uændret, hvilket formentlig afspejler, at de inden for det næste år ikke ser nogen mulighed for at få et arbejde, og at de ved, at de derfor må forblive på den laveste ydelse. Det er mere bemærkelsesværdigt, at det også er i denne gruppe, at der er den største andel, der mener, at den økonomiske situation vil blive dårligere, hvilket formentlig afspejler, at de oplever, at jo længere de lever på denne måde, desto mere håbløst ser det ud, fx fordi man stifter yderligere gæld, hvilket følgende uddybende bemærkninger viser: "afdrag til bank stiger", "gæld og renter vokser", "sidder i en voldsom "gældsspiral"". Familierne kan også mærke, at større børn har andre behov, som det viser sig i følgende udsagn: "øgede udgifter til børn", "børnene bliver større og dyrere", og "børnene bliver ældre / kræver mere". I gruppen af starthjælpsmodtagere er der således en stor andel, der oplever, at de er fastlåst i en meget dårlig situation og endog mange, der tror eller ved, at det bliver værre, fordi de kan forudse større udgifter, og de kan forudse, at de kommer til at blive endnu mere forgældede.

54 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp forventer, at situationen er uændret eller værre. 56 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp forventer det samme. Det er bemærkelsesværdigt, at kun 8 % forventer, at det bliver værre, skønt en stor del af disse kontanthjælpsmodtagere reelt kan forvente, at hvis ikke de skaffer sig et arbejde, vil de blive ramt af varighedsbegrænsningen for kontanthjælp og derfor modtage en nedsat ydelse. 6 % af dagpengemodtagerne forventer, at situationen vil blive forværret, mens 52 % af dem forventer, at den vil blive forbedret. Omkring 40 % af *både* starthjælps- og introduktionssydelsesmodtagere og dagpengemodtagerne forventer uændret økonomisk situation. For dagpengemodtagerne betyder det jo imidlertid et liv med få afsavn, mens det for starthjælps/introduktionssydelsesmodtagere er en situation med store økonomiske problemer og mange afsavn. Endvidere er optimismen med hensyn til at opnå en bedre økonomisk situation langt mere udbredt blandt dagpengemodtagerne end blandt starthjælps- og introduktionsydelsesmodtagerne. Begrundelserne for det optimistiske syn på udviklingen er i fleste tilfælde for begge grupper knyttet til forventningen om at få job. Men starthjælps- og introduktionsydelsesmodtagernes situation er meget forskellig, som følgende udsagn viser: ”færdig med uddannelse”, ”håber at hun og ældste bror kan få studiejob”, ”lønforhøjelse og hustru i arbejde” samt ”overgår til pension”. Det sidste udsagn viser, at for nogle på starthjælp og introduktionsydelse er udsigten til en bedre økonomisk situation at vente på pensionen.

For de beskæftigede, som altså i udgangspunktet har en god økonomisk situation, er det sådan, at over 90 % af dem forventer, at den økonomiske situation vil være uændret (god) eller bedre.

Vi har i forhold til dette spørgsmål også udskilt den gruppe, der har opnået en eller anden form for beskæftigelse, men som tidligere har haft en lav ydelse som forsørgelsesgrundlag.

Tabel 6.9: Hvordan tror du den økonomiske situation for dig og din husstand vil være om et år – er den så blevet bedre eller dårligere? – forsørgelsesgruppe på interviewtidspunktet. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp	Beskæftiget nu - Lav ydelse før
Meget bedre	2	9	6	10
Noget bedre.....	24	31	27	33
Uændret.....	48	38	48	44
Noget dårligere.....	20	14	15	12
Meget dårligere	6	8	4	1
I alt.....	100	100	100	100
Antal (N)	127	87	157	131

Tabel 6.9 viser, at en lidt større andel af de nu beskæftigede ser lysere på muligheden for at få en bedre økonomi. Her er det således 43 %, der tror, at den økonomiske situation er blevet noget eller meget bedre. 40 % af modtagerne af nedsat kontanthjælp og kun 33 % af modtagerne af almindelig kontanthjælp tror det samme. Mest markant er det imidlertid, at kun 26 % af modtagerne af starthjælp og introduktionsydelse forventer en positiv udvikling.

6.4 Ønsker for fremtiden

Vi har også forsøgt at få et indtryk af, hvad modtagerne af de laveste ydelser og almindelige kontanthjælpsmodtagere særligt ønsker sig, og derfor har vi stillet følgende spørgsmål:

”Er der en særlig ting eller oplevelse, som du meget gerne vil have?”

Det åbne spørgsmål giver mulighed for, at modtagerne selv kan formulere deres ønsker om ting eller oplevelser, og det er et forsøg på med et enkelt åbent spørgsmål at se, om der er stor variation i svarene, eller om bestemte typer ønsker er helt dominerende for mennesker, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag. Det åbne spørgsmål sætter ingen begrænsninger for, hvad svarpersonerne kan ønske sig. Der udtrykkes således også ønsker af meget forskellig karakter strækkende sig fra ”eget hus – kørekort – bil” over ”vil gerne med familien på ferierejse” til ”vil gerne gå i fitnesscenter, trænger til motion”. For at undersøge, om der er noget mønster i svarene, har vi forsøgt at rubricere de forskellige udsagn under nogle hovedoverskrifter som rejse/ferie, besøge familie, hus/bolig og computer, tv, internet mv.

Tabellen 6.10 viser, fordelingen af de ønsker, som blev fremsat.

Tabel 6.10: Er der en særlig ting eller oplevelse, som du meget gerne vil have? Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontanthjælp	Almindelig kontanthjælp
Rejse/ferie.....	24	30	33
Bil.....	11	8	7
Besøge familie.....	7	8	2
Udflugter/forlystelser.....	8	3	4
Oplevelser for børn.....	6	4	4
Hus/bolig.....	8	7	4
Møbler/indbo.....	5	5	7
Computer, tv, internet mv.....	8	3	6
Kørekort.....	4	0	2
Bedre økonomi.....	2	1	0
Tøj/briller mv.....	4	2	1
Tandbehandling.....	1	2	1
Legetøj/computer mv. til børn.....	1	1	0
Andet.....	9	3	3
Ønsker ikke noget/uoplyst.....	19	30	32
Antal N.....	199	233	209

Rejser og ferier står som den suverænt mest ønskede aktivitet, hvilket dels afspejler, at ferie og rejse for mange mennesker står som en meget central familieaktivitet, som man meget nødig vil give afkald på. Der ønskes således ”ferie et varmt sted” eller ”ferie for hele familien”. Dels er der mange indvandrere og flygtninge, der har stærke bånd til hjemlandet, som de meget gerne vil vedligeholde. De ønsker fx ”Rejse på familiebesøg i Afghanistan” eller ”rejse til mit hjemland”. Generelt afspejler ønskerne, at det drejer sig om personer og familier, der har me-

get varierede ønsker om særlige ting eller aktiviteter, der dog alle afspejler, at det er ganske almindelige familier og personer med meget almindelige ønsker – ønsker som de fleste husstande har mulighed for at få opfyldt. For dem, der har de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag, er det brændende ønsker, som ofte i øjeblikket er helt uopnåelige mål.

Bilag

Bilag 1 – De laveste sociale ydelser

Bilag 2 – Undersøgelsens datamateriale og vægtning

Bilag 3 – Usikkerhed og konfidensintervaller

De laveste sociale ydelser

Med henblik på at motivere arbejdsløse til at komme i beskæftigelse gennemførte Folketinget fra 2002 en række ændringer på kontanthjælpsområdet. Ændringer som i første omgang skulle fremme incitamenterne til at komme i arbejde. Incitamenterne indeholdt bestemmelser om en automatisk nedsættelse af kontanthjælpsydelsen efter at have været på kontanthjælp i 6 sammenhængende måneder. Derudover indførtes en ny bestemmelse i kontanthjælpsloven om, at man kun kunne modtage kontanthjælp, hvis man – udover at være udsat for en social begivenhed – har opholdt sig i Danmark i 7 af de sidste 8 år. Har man ikke det, kan man ikke modtage kontanthjælp, men i stedet modtage starthjælp, som er lavere end kontanthjælp.

Bliver man udsat for en social begivenhed og er enten tilflytter til landet eller opholder sig i kontanthjælpsystemet i længere tid, har man umiddelbart stor risiko for at modtage en lavere ydelse end den, man normalt kan modtage i form af almindelig kontanthjælp.

De laveste ydelser i denne undersøgelse omfatter: starthjælp og introduktionsydelse samt nedsatte kontanthjælpsydelse i form af 1) nedsat kontanthjælp, 2) kontanthjælpsloftet og 3) 300/450-timersreglen.

Starthjælpsydelsen og dermed indførelse af den lavere introduktionsydelse for flygtninge blev gennemført med virkning fra juli 2002.

Starthjælp

Der gives starthjælp, hvis man har opholdt sig i Danmark i mindre end 7 år ud af de sidste 8 år. Dette gælder også for danske statsborgere, der har opholdt sig i et land uden for EU.

Der er mulighed for at få forsørgertillæg, hvis der er børn under 18 år i husstanden. En husstand kan højst få 2 forsørgertillæg. Det månedlige forsørgertillæg er (2009):

- 1.532 kr. pr. barn for enlige forældre.
- 1.270 kr. pr. barn for gifte og samlevende forældre.

Introduktionsydelse

Udlændinge, der kommer fra lande uden for Norden og EU og kommer til Danmark fx som flygtninge, kan få introduktionsydelse de første 3 år af deres ophold i Danmark. For at få introduktionsydelse udbetalt skal udlændinge deltage i et 3-årigt introduktionsprogram. Introduktionsydelsens størrelse er den samme som starthjælp.

Nedsat hjælp blev indført med virkning fra januar 2003, mens kontanthjælpsloftet blev indført med virkning fra januar 2004.

Nedsættelse af kontanthjælp efter 6 måneder

Ægtepar, hvor den ene eller begge ægtefæller har modtaget kontanthjælp i 6 sammenhængende måneder på voksensatsen (25 år og derover), får nedsat kontanthjælpen med 600 kr. pr. måned for hver person (i 2009).

Unge under 25 år får nedsat kontanthjælpssatsen til SU-niveau, 6 måneder efter de har modtaget aktiveringstilbud (ca. 9 måneders ledighed), eller hvis den unge nægter at tage imod tilbud. Satserne svarer til SU (i 2009):

- Udeboende: 5.177 kr. pr. måned.
- Hjemmeboende: 2.574 kr. pr. måned.

Loft over kontanthjælp

Kontanthjælpsloftet indebærer, at der for alle – både enlige og par – som har været 6 sammenhængende måneder på kontanthjælp, foretages et kontanthjælpslofttjek. Ligger ydelsen over kontanthjælpsloftet, nedsættes ydelsen til loftet. Der er fastsat et bestemt kontanthjælpsloft, som er forskelligt for enlige og par. Der er dog angivet et loft for, hvor meget ydelsen kan nedsættes, som også er fastsat i forhold til, om det er enlige eller par.

Loftet over kontanthjælpen gælder for alle, der har modtaget kontanthjælp inkl. særlig hjælp og individuel boligstøtte i 6 måneder. Loftet over kontanthjælpen betyder, at den samlede kontanthjælp inkl. boligstøtte fra 1. januar 2008 højst kan udgøre et månedligt beløb på:

- 12.629 kr. for gifte og samlevende, der er forsørgere.
- 9.505 kr. for gifte og samlevende, der ikke er forsørgere.
- 15.755 kr. for enlige forsørgere.
- 12.629 kr. for enlige, der ikke er forsørgere.

Ægtepar på kontanthjælp og 300-timersreglen

300-timersreglen blev iværksat i juli 2007, og i 2008 blev reglen ændret til en 450-timersregel, med ikrafttræden 1. juli 2009.

300-timersreglen betyder, at når et ægtepar har modtaget kontanthjælp i mindst 2 år, er det en betingelse for, at begge kan blive ved med at modtage kontanthjælp, at begge ægtefæller kan dokumentere, at de har haft ordinært ustøttet arbejde i mindst 300 timer. Ellers kan de miste den ene kontanthjælp. Reglen trådte i kraft pr. 1. april 2007, men i en overgangsperiode frem til april 2008 var kravet kun 150 timers arbejde. Hvis ingen af ægtefællerne opfylder arbejdskravet, udbetales der alligevel en hjælp. Den bliver udbetalt til den af ægtefællerne, som kommunen vurderer, er tættest på arbejdsmarkedet.

Ydelsernes størrelse

Når vi anvender betegnelsen 'de laveste sociale ydelser', skyldes det, at starthjælpen og også introduktionsydelsen (som er på starthjælpsniveau) er de laveste ydelser i det danske ydelsessystem. Det fremgår af tabel 1, som giver en oversigt over de forskellige ydelsessatser. Der er tale om satser, og det vil sige bruttobeløb, og ikke hvor meget den enkelte får udbetalt efter skat, da det afhænger af den enkel-

tes indkomst- og fradragsforhold. Beløbene er afrundede og sat i forhold til dagpengenes maksimumsbeløb.

Tabel 1: Ydelsessatser pr. person pr. 1. juli 2009. Bruttobeløb

	Beløb pr. måned	Beløb pr. år	Procent af dagpenge maksimum
Dagpengemaksimum for forsikrede ledige*	15.700	188.500	100 %
Dagpenge – dimittendsats	12.900	154.700	82 %
Ungesatsen	7.900	94.400	50 %
Kontanthjælp – forsørger	12.600	151.500	80 %
Kontanthjælp – ikke-forsørger.....	9.500	114.100	60 %
Kontanthjælp – unge, udeboende.....	6.100	73.500	39 %
Kontanthjælp – unge, hjemmeboende.....	3.000	35.500	19 %
Starthjælp – enlig, forsørger.....	7.700	91.900	49 %
Starthjælp – enlig, ikke-forsørger.....	6.100	73.500	39 %
Starthjælp – unge, udeboende.....	5.100	60.900	32 %
Starthjælp – unge, hjemmeboende.....	2.500	30.300	16 %
Folkepension – enlige	10.500	126.200	67 %
Folkepension – ikke enlige.....	7.700	92.700	49 %

* Dagpengemaksimum benyttes også til sygedagpenge, efterløn (højeste sats) og ny førtidspension (for enlige)

Kilde: Jura-Information. Aktuelle beløb.

Undersøgelsens datamateriale og vægtning

Datamaterialet til undersøgelsen af konsekvenser af laveste ydelser er sammensat af to dele:

1. En survey blandt modtagere af de laveste ydelser – udført af Socialforskningsinstituttet (SFI) ved besøgsinterview.
2. En survey blandt modtagere af dagpenge og beskæftigede – udført af Danmarks Statistik (DS) ved telefoniske interview.

1 – Survey blandt modtagere af laveste ydelser – SFI

Den store udfordring for etablering af en stikprøve blandt personer med de laveste ydelser var at finde disse personer i offentlige registre. Vi benyttede den samme database i Danmarks Statistik, som vi har benyttet til den første afrapportering baseret på registeranalyser (Hansen, Hansen og Hussain, 2009). Data i databasen refererede til, om personerne modtog de forskellige sociale ydelser i 1. kvartal 2008.

På baggrund af analyser af de nævnte registerdata, opstillede projektet selv bruttostikprøven til survey blandt modtagere af laveste ydelser. Derefter blev bruttostikprøven overført til SFI, som tilfældigt udvalgte den endelige stikprøve. Stikprøven var på forhånd kvoteret, fordi det bl.a. var ønskeligt at sætte fokus på børnefamilier. Det er vist i kolonnen 'endelig stikprøve' i tabel 1.

Tabel 1: Oversigt over stikprøve og svarprocent i SFI-delen

Ydelseskategori:	Brutto-stikprøve	Endelig stikprøve	Besvarelser	"Svarprocent"
300-timersreglen.....	176	173	75	43
Starthjælp uden børn.....	144	130	68	52
Starthjælp med børn.....	164	130	81	62
Introydelse uden børn.....	185	130	72	55
Introydelse med børn.....	192	130	75	58
Unge < 25 år kontanthjælp.....	134	131	52	40
Kontanthjælp – 6 mdr.+ uden børn	361	235	100	43
Kontanthjælp – 6 mdr.+ med børn	392	235	118	50
I alt	1.748	1.294	641	50

Fra registeranalyser blev der efter anvendelse af forskellige kriterier fundet en bruttostikprøve på 1.748, som opfyldte kriterierne for at indgå i undersøgelsen. Den endelige stikprøve kom til at bestå af 1.294 respondenter.

Efter gennemførelse af undersøgelsen kan man opgøre resultatet til 641 gennemførte interview. Det svarer til 50 % af den endelige stikprøve. De enkelte ydelseskategorier har imidlertid forskellige "svarprocenter", jf. tabel 2. Den højeste "svarprocent" er 'starthjælp med børn' (62 %), mens den laveste "svarprocent" er 'unge < 25 år på kontanthjælp' (40 %).

Det er altså halvdelen af den endelige stikprøve, der har gennemført interview. Spørgsmålet er, hvordan bortfaldet er fordelt på forskellige årsager.

Tabel 2: Bortfald i SFI-delen

	Antal	Procent i alt	Procent af relevante 1	Procent af relevante 2
Helt gennemførte interview	633	48,9	50,9	60,6
Delvist gennemførte	8	0,6	0,6	0,8
Nægter.....	284	21,9	22,8	27,2
Sygdom	29	2,2	2,3	2,8
Bortrejst/hospital.....	17	1,3	1,4	-
Ingen kontakt.....	150	11,6	12,1	-
Flyttet til ukendt adresse	33	2,6	2,7	-
Handicap	6	0,5	0,5	0,6
Sprogveskigheder	74	5,7	5,9	7,1
Flyttet til udlandet	17	1,3	-	-
Død.....	2	0,2	-	-
Ikke modtaget relevante ydelser.....	31	2,4	-	-
Andet	10	0,8	0,8	9,6
I alt.....	1.294	100,0	100,0	100,0
Procentbasis.....		1.294	1.244	1.044

Tabellen viser, at den hyppigste årsag til bortfald er, at de udvalgte personer 'nægter' at lade sig interviewe (21,9 %). Det skal nævnes, at respondenterne fik et gavekort på 200 kr. til SuperBrugsen eller Kvickly, hvis de deltog i undersøgelsen.

Den næststørste grund til bortfald er 'ingen kontakt' (11,6 %), som betyder, at interviewererne ikke har kunnet opnå kontakt til de personer, som indgår i stikprøven. Interviewerne var instruerede i at benytte op til fem kontaktforsøg, som skulle være fordelt på tre forskellige tidspunkter.

Sprogveskigheder er forekommet i 74 tilfælde (5,7 %), som har umuliggjort gennemførelse af interview. Der var ikke afsat ressourcer til tolkebistand i projektet.

Det kan nævnes, at 29 var ramt af sygdom, og 17 var bortrejst eller indlagt på hospital, mens andre 17 var flyttet til udlandet.

Endelig var der 31 (2,4 %), som ikke ville medvirke i undersøgelsen, fordi de ikke havde modtaget de relevante ydelser.

Hvis man skal opgøre svarprocenten, kan man vælge forskellige definitioner. Den ene opgørelse udelader kategorierne 'flyttet til udlandet', 'død' og 'ikke modtaget relevant ydelse' i procentbasis. Ifølge denne definition er undersøgelsens svarprocent (inkl. delvist gennemførte) på 51,5 % (50,9 + 0,6).

Hvis man i den anden opgørelse også udelader kategorierne 'ingen kontakt', 'flyttet til ukendt adresse' og 'bortrejst/hospital' i procentberegningerne, bliver svarprocenten i stedet 61,4 % (60,6 + 0,8).

Endelig kan man vælge kun at lade nægterne indgå i beregning af svarprocent. I dette tilfælde er svarprocenten helt oppe på 69,3 %.

Nye afledte ydelseskategorier

En anden udfordring i surveyen var, at modtagelsen af en social ydelse ikke er stabil, medmindre der er tale om folkepension eller førtidspension. Vi kunne derfor ikke vide, om de udvalgte personer stadig modtog ydelsen på interviewtidspunktet, der lå i december 2008-februar 2009.

I etableringen af stikprøven blev der taget udgangspunkt i registeroplysninger om ydelser, der næsten lå et år tilbage i tiden. Men i en del tilfælde viste det sig, at respondenterne ikke kunne huske at have modtaget en nedsat ydelse. Der var tilsyneladende en del afvigelse, når respondenterne skulle angive, hvilke ydelser de eller deres ægtefælle modtog på interviewtidspunktet.

Tabel 3: Procentdel i stikprøvegrupper, der modtog forskellige ydelser på interviewtidspunktet

Ydelseskategori – stikprøvekategorier:	Ydelse på interviewtidspunktet:					
	Start- hjælp	Introydel- se	Varigheds begræns- ning	Loft over kontant- hjælp	300- timers regel	Alm. kontant- hjælp
300-timers reglen.....	3	0	7	9	44	28
Starthjælp uden børn.....	68	1	3	9	0	15
Starthjælp med børn.....	69	1	4	2	4	19
Introydelse uden børn.....	29	43	4	3	0	13
Introydelse med børn.....	31	28	4	5	1	20
Unge < 25 år kontant- hjælp	6	0	4	8	4	58
Kontanthjælp – 6 mdr.+ uden børn.....	0	1	18	17	5	51
Kontanthjælp – 6 mdr.+ med børn.....	3	1	11	19	2	52
I alt	24	9	8	10	7	33

Det fremgår af tabel 3, at de fleste stikprøvekategorier indeholder den ydelse, som var forventet. Eksempelvis modtager 68 % af dem med starthjælp stadig starthjælp på interviewtidspunktet. Men der er samtidig en del, som ikke modtager den ydelse, som vi forventede på interviewtidspunktet. Især var der en del, som kun modtog almindelig kontanthjælp på interviewtidspunktet.

Vi valgte at tage udgangspunkt i de ydelseskategorier, som var gældende på interviewtidspunktet. Men samtidig har vi suppleret datamaterialet med en kategori, der kaldes almindelig kontanthjælp, dvs. kontanthjælp uden varighedsbegrænsning eller ”loft”.

Samtidig valgte vi at slå kategorierne starthjælp og introduktionsydelse sammen til en kategori, fordi en del modtagere af introduktionsydelse i perioden skiftede til starthjælp, som i princippet er den samme ydelse (samme ydelsesniveau). Derfor giver det ikke meget mening at skelne mellem de to ydelser i analyserne.

Vi har også valgt at slå kategorierne kontanthjælp med varighedsbegrænsning og kontanthjælpsloftet sammen til en kategori, som blot kaldes 'nedsat kontanthjælp'.

Tabel 4: Ydelsesgrupper i SFI-delen

	Erhvervsindkomst på interviewtids- punktet	Ingen erhvervs- indkomst	I alt
Starthjælp/introduktionsydelse.....	33	176	209
Nedsat kontanthjælp	54	170	224
Almindelig kontanthjælp	60	148	208
I alt.....	147	494	641

Tabel 4 viser, at der således fremkommer tre kategorier af ydelsesgrupper, som er nogenlunde lige store. Først to kategorier, som indeholder personer, som modtager ydelser, der er lavere end almindelig kontanthjælp, og dernæst en sammenligningskategori, der modtager almindelig kontanthjælp. Tabellen viser desuden, at der på selve interviewtidspunktet var 147 respondenter, hvor én af personerne i husstanden var kommet i ordinær beskæftigelse. Der er flest modtagere af almindelig kontanthjælp (60), der er kommet i ordinær beskæftigelse på interviewtidspunktet, og færrest modtagere af starthjælp/introduktionsydelse (33).

2 – Survey blandt beskæftigede og dagpengemodtagere - DS

Stikprøven blandt beskæftigede og dagpengemodtagere blev udvalgt tilfældigt i Danmarks Statistiks registre. Det var aftalt, at denne survey skulle opnå 400 beskæftigede og 140 dagpengemodtagere, men vi endte med 454 beskæftigede og 140 dagpengemodtagere.

Bortfaldet og svarprocenter fremgår af følgende tabel 5.

Tabel 5: Bortfald i DS-delen

	Antal	Procent i alt	Procent af relevante 1	Procent af relevante 2
1. Svar	594	58,5	64,4	81,2
2. Ikke truffet.....	57	5,6	6,2	-
3. Nægter	96	9,4	10,4	13,1
4. Øvrigt bortfald.....	30	3,0	3,3	4,1
5. Sprogvanskeligheder	12	1,2	1,3	1,6
6. Ikke relevant.....	45	4,4	-	-
7. Ikke kontaktet	49	4,8	-	-
8. Ikke fundet tlf.nr.....	133	13,1	14,4	-
Total.....	1.016	100,0	100,0	100,0
Procentbasis.....		1.016	922	732

Bruttostikprøven var på 1.016 personer, men blandt disse var der 49, som slet ikke blev kontaktet, da man havde opnået det antal besvarelser, der var aftalt. Desuden var der 45, som viste sig ikke at være relevante, dvs. de var hverken beskæftigede eller modtog dagpenge.

I forhold til bruttostikprøven var svarprocenten 58,5 %. Hvis vi derimod trækker de personer fra, som ikke er blevet kontaktet eller ikke var relevante, så er svarprocenten oppe på 64,4 %. Hvis vi yderligere ser bort fra de personer, hvis telefonnumre man ikke kunne finde og dem, der ikke kunne træffes telefonisk, kan vi beregne svarprocenten til 81,2 %.

Hele datamaterialet opdelt på baggrundsvariable (SFI og DS)

Tabel 6 viser, hvordan de fem forsørgelseskategorier er sammensat på udvalgte baggrundsvariable.

Tabel 6: Ydelsesgrupper fordelt på baggrundsvariable. Procent

	Starthjælp/ introydelse	Nedsat kontant- hjælp	Almindelig kontant- hjælp	Dagpenge	Beskæf- tagede
<i>Køn:</i>					
Mænd.....	58	62	58	55	45
Kvinder.....	42	38	42	45	55
<i>Alder:</i>					
18-24 år.....	15	12	16	4	4
25-29 år.....	12	7	14	11	8
30-39 år.....	23	26	19	21	28
40-49 år.....	26	29	23	24	29
50-59 år.....	17	20	18	40	30
60-66 år.....	8	8	10	-	-
<i>Familietype:</i>					
Enlig uden børn	24	17	26	35	17
Enlig med børn	15	16	22	8	7
Par uden børn.....	9	17	9	16	18
Par med børn.....	44	45	35	37	53
Andre	9	5	9	4	5
<i>Flygtningestatus:</i>					
Flygtning	70	44	40	-	-
Ikke-flygtning.....	16	20	21	13	6
Dansker.....	14	37	39	87	94
<i>Indvandrerstatus:</i>					
Indvandrer.....	89	70	69	24	16
Ikke-indvandrer	11	30	31	76	84
<i>Uddannelse:</i>					
Ingen	53	64	57	13	10
Faglig uddannelse	14	23	21	32	30
Videregående	30	12	17	50	58
Andet/uoplyst.....	3	1	5	5	2
Antal.....	209	224	208	140	454

Det fremgår klart af tabel 6, at der er markante forskelle på de enkelte ydelsesgrupper, når man betragter nogle vigtige baggrundsvariable som køn, alder, familietype, flygtningestatus, indvandrerstatus og uddannelse.

De fleste ydelsesgrupper har et flertal af mænd, mens kun de beskæftigede har et flertal af kvinder. I sammenligning med Danmarks Statistiks tal for beskæftigede var 53 % mænd og 47 % kvinder. Når det drejer sig om dagpengemodtagere, så er der ifølge Danmarks Statistiks tal næsten lige mange mænd og kvinder.

Aldersprofilen i de forskellige ydelsesgrupper er ret ens bortset fra, at beskæftigede og dagpengemodtagere gennemgående er lidt ældre end de øvrige grupper. I sammenligning med Danmarks Statistiks tal er der også tale om en overrepræsentation af ældre i undersøgelsen blandt beskæftigede og dagpengemodtagere.

Når det handler om familietype er der forskel på ydelsesgrupperne. Der er relativt mange enlige uden børn blandt dagpengemodtagere, men relativt få blandt modtagere af nedsat kontanthjælp og beskæftigede. Der er relativt mange enlige med børn blandt almindelige kontanthjælpsmodtagere, mens der er ret få blandt beskæftigede og dagpengemodtagere, og der er relativt mange par med børn blandt de beskæftigede.

Flygtninge- og indvandrerstatus viser som forventet, at der er mange med flygtningestatus blandt modtagere af starthjælp/introduktionsydelse. Der er også en relativ stor del flygtninge og indvandrere blandt modtagere af kontanthjælp og nedsat hjælp.

Endelig kan man konstatere, at der er meget store uddannelsesmæssige forskelle. De bedst uddannede er de beskæftigede og dagpengemodtagerne, mens modtagere af nedsat og almindelig kontanthjælp og starthjælp/introduktionsydelse er betydeligt dårligere uddannede.

Vi kan altså konstatere, at der er betydelige forskelle i sammensætningen af de forskellige ydelsesgrupper på baggrundsvARIABLE. Det afspejler i høj grad realiteterne; dvs. oplysninger om totalbefolkningen baseret på registerdata. I forhold til beskæftigede og dagpengemodtagere kan vi desuden drage sammenligninger med den officielle statistik fra Danmarks Statistik, og den viser, at der bl.a. er relativt flere ældre og kvinder i vores survey end i befolkningen som helhed.

3 - Vægtning

I stikprøveudvælgelsen kvoterede vi bevidst efter husstandstype, idet vi ønskede at opnå et relativt stort antal interview med børnefamilier. Formålet var at opnå bedre analysemuligheder, og det opnås især ved at have tilstrækkeligt mange respondenter i datamaterialet i de relevante kategorier. Problemet er efterfølgende, at der bliver for mange eller for få respondenter i nogle grupper i forhold til populationen, dvs. fordelingen i befolkningen som helhed. Derfor er det nødvendigt efterfølgende at vægte stikprøvens datamateriale, så det kommer til at svare til populationen, hvis man kender den. Dette gøres rent matematisk ved at gange de enkelte grupper med den reciprokke udvalgsandsynlighed.

I vores undersøgelse har vi i virkeligheden fire delundersøgelser. Disse har hver deres udtræksandsynligheder, og derfor opereres der med fire forskellige vægtninger. Disse er behandlet i det følgende.

De laveste ydelser

I rapporten ”Personer og familier med de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag – en registerundersøgelse” (Hansen, Hansen og Hussain, 2009) er der foretaget en opgørelse af alle personer, der modtager en lav ydelse, i forhold til familietype og etnisk baggrund.

Tabel 7: Personfordeling i population og i stikprøve

Procent	Registerdata/population	I undersøgelsen*
Med dansk baggrund:		
Enlige uden børn	26,2	9,2
Enlige med børn	4,6	5,7
Par uden børn.....	6,5	6,2
Par med børn.....	7,0	5,7
Med ikke-dansk baggrund:		
Enlige uden børn	10,9	12,7
Enlige med børn	5,1	11,2
Par uden børn.....	5,1	7,4
Par med børn.....	41,6	41,9
I alt	100,0	100,0
Antal personer	68.553	403

* Med starthjælp, introduktionsydelse eller nedsat kontanthjælp. Ekskl. familietype: 'andet'.

Tabellen viser, at enlige uden børn med dansk baggrund er stærkt underrepræsenteret i vores undersøgelse, mens enlige med børn med ikke-dansk baggrund er overrepræsenteret. Alle de øvrige kategorier er nogenlunde repræsenteret i vores undersøgelse. Vi har imidlertid valgt at foretage en vægtning, så undersøgelsens data blandt personer med de laveste ydelser bliver repræsentative i forhold til registerdata/populationen.

Kontanthjælp

I undersøgelsen indgår en gruppe respondenter, der modtager almindelig kontanthjælp. Gruppen er etableret i SFI-delen af undersøgelsen og fungerer som en sammenligningsgruppe i forhold til de laveste ydelser, herunder nedsat kontanthjælp. Vi vurderer, at gruppen har modtaget kontanthjælp i relativ lang tid, og i den følgende tabel er undersøgelsen derfor sammenholdt med registeroplysninger, som svarer til kontrolgruppen i registeranalyserne, dvs. modtagerne har modtaget kontanthjælp i mere end 6 måneder på et år, men ikke i en sammenhængende periode.

Tabel 8: Kontanthjælp: Personfordeling i population og i stikprøve

Procent	Registerdata*/ population	I undersøgelsen
Med dansk baggrund:		
Enlige uden børn	30,1	18,0
Enlige med børn	20,1	8,5
Par uden børn	8,0	4,2
Par med børn	19,9	7,9
Med ikke-dansk baggrund:		
Enlige uden børn	8,5	10,1
Enlige med børn	5,6	15,3
Par uden børn	2,2	5,8
Par med børn	5,6	30,2
I alt	100,0	100,0
Antal personer	81.465	189

* Har modtaget kontanthjælp i mindst 6 måneder, men ikke i en sammenhængende periode. Ekskl. familietype: 'andet'.

Vi kan konstatere, at undersøgelsen især har underrepræsenteret personer med dansk baggrund. På den anden side har vores undersøgelse overvurderet personer fra familier med børn. For at rette op på disse skævheder har vi vægtet undersøgelsens resultater, så de svarer til registerdata, som jo her afspejler totalpopulationen.

Dagpenge

Dagpengemodtagerne er udtrukket tilfældigt af Danmarks Statistik. Vi har desværre ikke været i stand til at finde en opdeling med både familietype og etnisk baggrund i den offentligt tilgængelige statistik i Statistikbanken. I stedet har vi benyttet alder og køn som nogle vigtige variable i forhold til dagpengemodtagerne.

Tabel 9: Dagpenge: Personfordeling i population og i stikprøve

Procent	Statistikbanken/population	I undersøgelsen
Mænd:		
Under 30 år	9,7	7,9
30-39 år	12,1	10,7
40-49 år	10,9	12,9
50-59 år	11,0	23,6
Kvinder:		
Under 30 år	10,6	7,1
30-39 år	17,9	10,7
40-49 år	14,8	10,7
50-59 år	13,0	16,4
I alt	100,0	100,0
Antal personer	192.914	140

Kilde: Statistikbanken (www.dst.dk)

Tabellen viser, at der er en underrepræsentation af unge i vores undersøgelse, mens der til gengæld er en overrepræsentation af ældre, især ældre mænd. Vi har derfor valgt at vægte dagpengemodtagerne i undersøgelsen mht. køn og alder.

Beskæftigede

De beskæftigede er udtrukket tilfældigt i Danmarks Statistik. Vi har benyttet alder og køn som vægtvariable i forhold til de beskæftigede.

Tablet 10: Beskæftigede: Personfordeling i population og i stikprøve

Procent	Statistikbanken/population	I undersøgelsen
Mænd:		
Under 30 år	13,1	5,5
30-39 år.....	13,1	11,9
40-49 år.....	13,9	11,9
50-59 år.....	11,7	16,1
Kvinder:		
Under 30 år.....	12,2	6,8
30-39 år.....	12,1	16,3
40-49 år.....	13,1	17,2
50-59 år.....	10,8	14,3
I alt	100,0	100,0
Antal personer	2.583.863	454

Kilde: Statistikbanken (www.dst.dk)

Tabellen viser, at der er tale om en stærk underrepræsentation af unge og mænd i undersøgelsen, men til gengæld en overrepræsentation af de ældre og kvinder. I analyserne er der derfor vægtet for køn og alder.

Usikkerhed og konfidensintervaller

I undersøgelser, der er baseret på kvantitative data, optræder der altid en problemstilling omkring statistisk usikkerhed. Det betyder i enkelhed, at resultaterne er behæftet med en vis usikkerhed. Det er nemlig umuligt at måle noget uden, at der er en vis usikkerhed – større eller mindre. I virkeligheden er der mange usikkerhedskilder ved en spørgeskemaundersøgelse, som sjældent behandles ud over i metodelæreboerne¹⁵. Der kan eksempelvis være fejl i spørgsmålsformuleringerne, eller interviewererne læser spørgsmålene forkert op, eller respondenterne misforstår spørgsmålene, eller forskerne regner forkert. Der er utroligt mange fejlkilder, som vi normalt ikke ”trætter” læserne med, primært fordi det er svært at måle. Man må stole på, at der udføres seriøst og grundigt dataarbejde af interviewere og forskere.

Men når det gælder statistisk usikkerhed, så beskæftiger de fleste forskere sig med at måle det. Det handler om den usikkerhed, der skyldes, at vi har brugt en stikprøve af en større population. Hvor sikker kan vi være på, at de resultater, som vi præsenterer, også er rigtige i den virkelige verden? Det kan vi faktisk beregne, under visse forudsætninger, fx at der er tale om en tilfældig udvalgt stikprøve.

Formlen for beregning af den statistiske usikkerhed (såkaldt konfidensinterval) er: $\pm 1,96$ gange kvadratroden af $p(100-p)/N$, hvor p = procentstørrelsen og N = stikprøvestørrelsen.

Formlen kan bruges til at beregne, hvor stor usikkerheden på et resultat er, når man vil være 95 % sikker på, at vores intervalestimat indeholder den sande (men uobserverede) andel. Samtidig er der altså 5 % risiko for, at resultatet er forkert.

I den følgende tabel er angivet konfidensintervaller, der viser usikkerheden ved forskellige 'p' og 'N'. Det er angivet som + eller – procenttal, dvs. at et resultat med $p = 10\%$ med $N = 200$ med stor sandsynlighed ligger mellem 7 % ($10 - 3$) og 13 % ($10 + 3$).

Konfidensinterval ved 95 % sikkerhedsniveau samt forskellige procentstørrelser og stikprøvestørrelser

	5/95 %	10/90 %	20/80 %	30/70 %	40/60 %	50 %
N = 50	+/- 6	+/- 8	+/- 11	+/- 13	+/- 14	+/- 14
N = 100	+/- 4	+/- 6	+/- 8	+/- 9	+/- 10	+/- 10
N = 200	+/- 3	+/- 4	+/- 5	+/- 6	+/- 7	+/- 7
N = 300	+/- 2	+/- 3	+/- 4	+/- 5	+/- 6	+/- 6
N = 400	+/- 2	+/- 3	+/- 4	+/- 4	+/- 5	+/- 5
N = 500	+/- 2	+/- 3	+/- 4	+/- 4	+/- 4	+/- 4
N = 1000	+/- 1	+/- 2	+/- 3	+/- 3	+/- 3	+/- 3

¹⁵ J. M. Wooldrige (2009): Introductory Econometrics. A Modern approach. 4th Edition, South-Western Cengage Learning.

